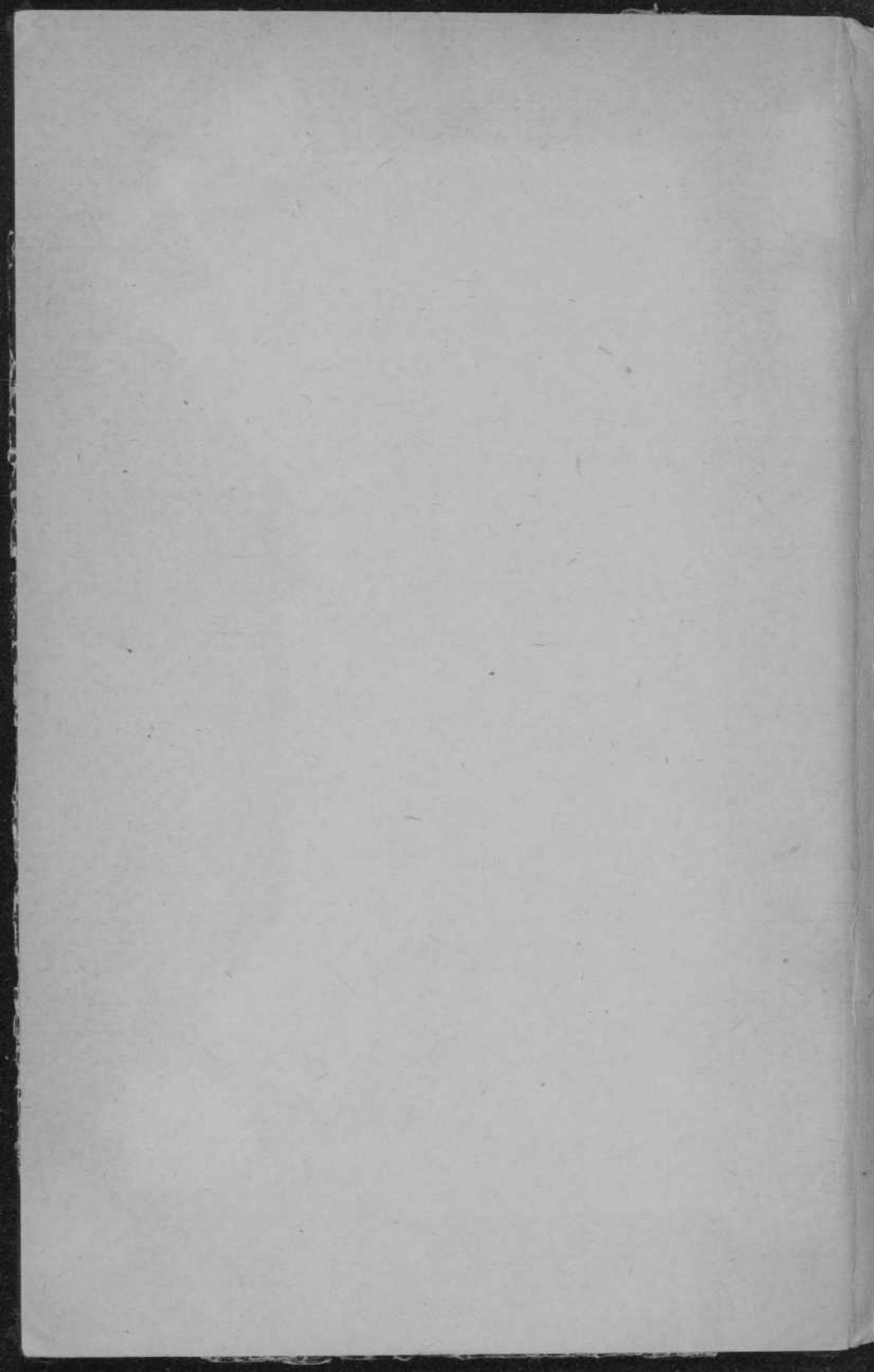
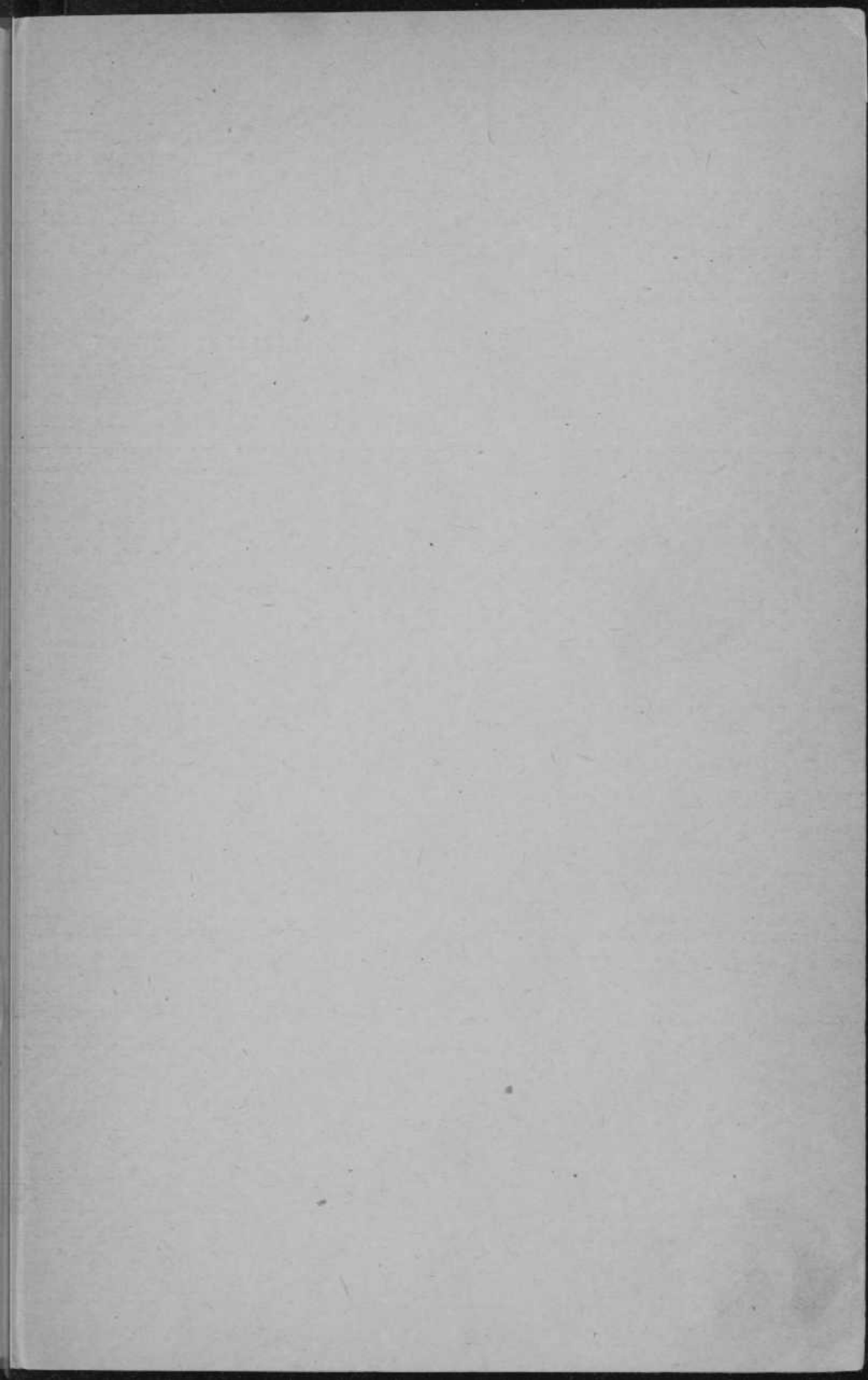
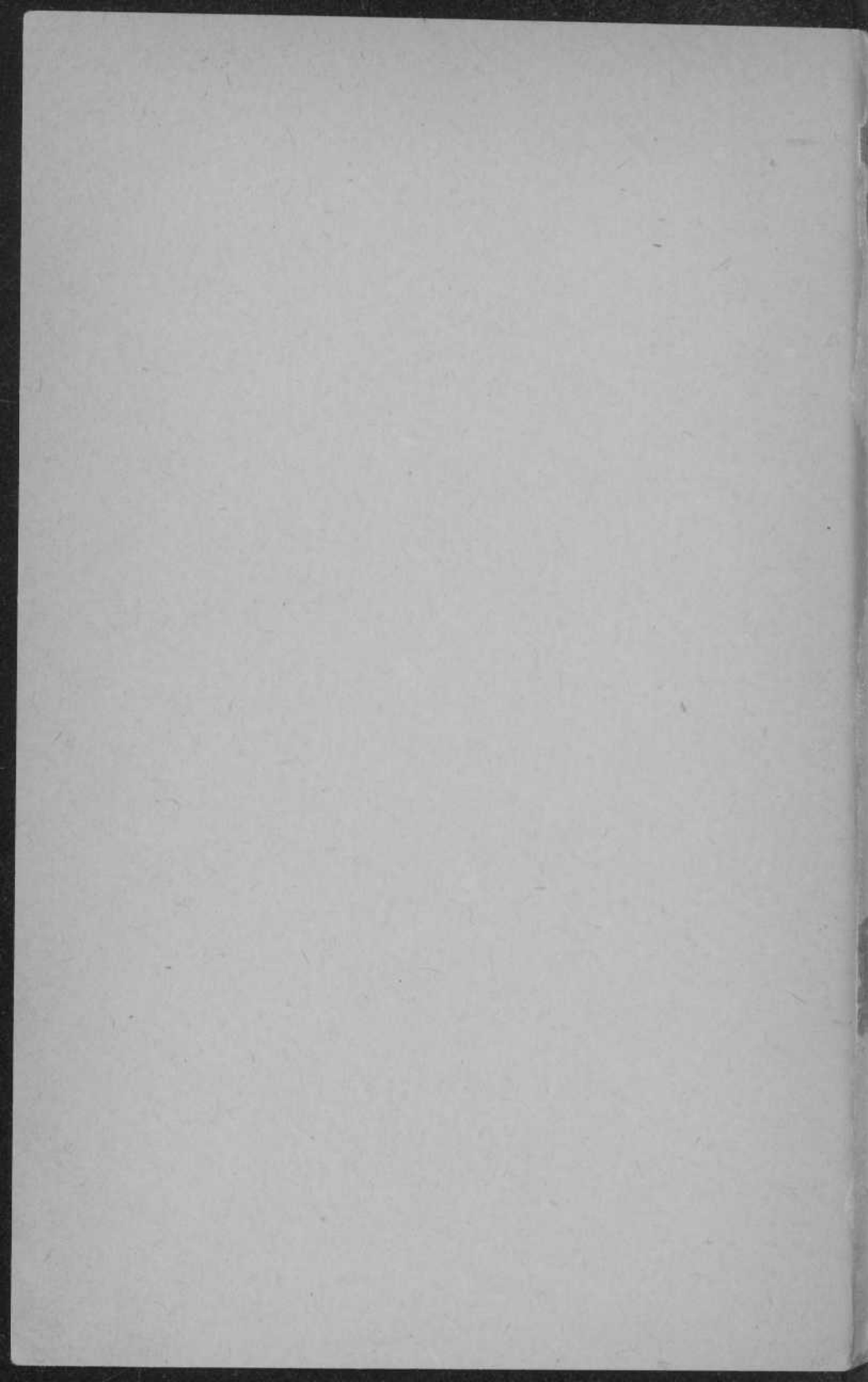

ROEPING
en
WEDERGEBOORTE

DOOR
DR. H. BAVINCK

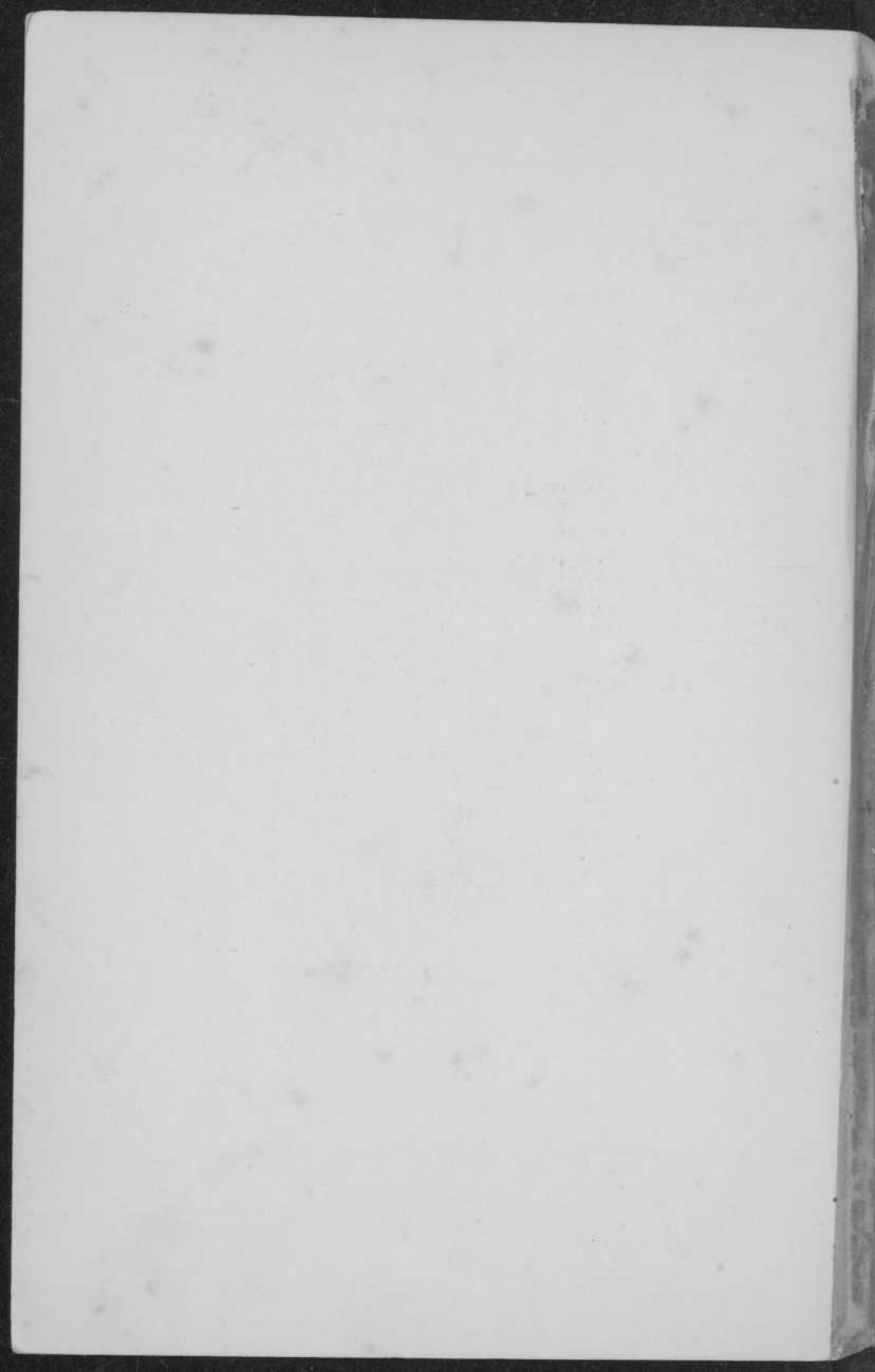

D740.

ROEPING EN
WEDERGEBOORTE.

ROEPING EN

WEDERGEBOORTE.

DOOR

DR. H. BAVINCK.

KAMPEN. — PH. ZALSMAN. — 1903.

KAMPER BOEK- EN STEENDRUKKERIJ VAN PH ZALSMAN.

In DE BAZUIN van 29 Maart 1901 tot 2 Mei 1902 werden een veertigtal artikelen geplaatst, die eenige meerdere helderheid zochten te verspreiden over de leer der onmiddellijke wedergeboorte. Deze artikelen zien thans onder een eenigszins gewijzigden titel afzonderlijk het licht. Mogen zij ook in dezen vorm er toe medewerken, dat verschil van inzicht aan de eenheid der belijdenis en aan den vrede der kerken geen schade doe.

B.

1. INLEIDING.

Over de orde, waarin de weldaden van het verbond der genade, zoowel in de gedachte Gods als ook in hare toepassing aan den mensch, tot elkander staan en op elkander volgen, bestaat er heden ten dage in de Gereformeerde kerken een niet onbelangrijk verschil van gevoelen.

Het is toch van algemeene bekendheid, dat er in de plaats van de oude, gewone voorstelling der heilsorde in de laatste jaren eene andere beschouwing is voorgedragen, die op onderscheidene punten van de vroeger algemeen heerschende afwijkt en er ten deele ook mede in strijd komt.

Wel is waar vond deze nieuwere voorstelling van de orde der heilsweldaden terstond bij velen volkomene instemming. Maar er waren toch anderen, die er zich niet in vinden konden, die er gewichtige bedenkingen tegen koesterden en die ze ook niet in overeenstemming achtten met Schrift en belijdenis.

Ds. ten Hoor ontwikkelde reeds eenige van deze bezwa-

ren, toen hij indertijd in de *Vrije Kerk* van de Encyclopaedie van Dr. Kuyper eene beoordeeling schreef.

Aan den Kerkeraad te Bedum schenen deze bedenkingen zoo gewichtig toe, dat hij een bezwaarschrift indiende bij de deputaten voor de oefening van het verband met de Theol. Faculteit der Vrije Universiteit, hetwelk ook op de Synode te Middelburg in 1896 ter sprake kwam, maar daar om formeele en materieele redenen van de hand werd gewezen.

Dat echter de bezwaarden daarmede niet van ongelijk overtuigd waren, bleek spoedig, toen Ds. T. Bos in de *Vrije Kerk* eenige artikelen aan de quaestieuse punten wijdde, die later ook onder den titel: Negen Dogmatische Onderwerpen, op eenvoudige wijze voor het Gereformeerde volk verklaard en verdedigd, afzonderlijk bij den heer Donner te Leiden het licht zagen.

Na hem volgde de heer Huisman te Appingedam met een boekdeel van 337 bladzijden, waarin eenige Grondwaarheden van den Christelijken Godsdienst, in overeenstemming met Gods Woord, de belijdenisschriften, Calvijn en andere onzer Geref. vaders, vergeleken werden met de beschouwingen van Dr. Kuyper.

Kort geleden werd nog weer door den heer J. H. Wesels te Utrecht de pen opgevat, om het bestaande verschil van opvatting omtrent de leer des verbonds te onderzoeken en aan Gods Woord te toetsen.

Tegelijkertijd werden in het tijdschrift van Prof. Lindeboom: Wat zegt de Schrift, door den heer J. te M. artikelen geplaatst, die uit de Gereformeerde theologie bewijzen trachtten te leveren voor de stelling, dat de roeping vóór de wedergeboorte gaat.

Op de Predikanten-conferentie, die ten vorigen jare te

Zwolle gehouden werd, kwam ook de quaestie der onmiddellijke wedergeboorte ter sprake en gaf daar aanleiding tot een levendig debat.

Zelfs kan men zeggen, dat ook aan den broederlijken redetwist over Maccovius en zijne theologie dit verschil van opvatting aangaande de orde der heilsweldaden ten grondslag ligt. In den Hoogleraar van Franeker wordt ook wel de dorre scholastische methode, maar veel meer nog — want tegen eene echt-wetenschappelijke behandeling in de dogmatiek heeft niemand bezwaar — de zakelijke voorstelling der waarheid bestreden, zooals die door Maccovius in zijn onderwijs werd voorgedragen. Het zijn vooral het supralapsarisme, de eeuwige rechtvaardigmaking, de onmiddellijke wedergeboorte enz., die bezwaar ontmoeten, en die, naar het schijnt, eenerzijds met het schild van Maccovius worden gedekt en daarom anderzijds juist in dien naam worden tegengestaan en verworpen.

Nog sterker schijnen al deze vraagpunten betreffende de heilsorde hier en daar in de kerken besproken te worden en tot verschil van gevoelen aanleiding te geven. Wanneer men althans in de gemeenten komt, of ook van sommige leden brieven ontvangt, waarin aan oprecht gemoedsbezwaar en ernstige bezorgdheid lucht wordt gegeven, dan kan men zich niet ontveinzen, dat er in al deze leergeschillen nog volstrekt geene overeenstemming is verkregen.

Aan de eene zijde betwijfelt men, of er wel door iemand in onze kerken geleerd wordt, dat de wedergeboorte bij de uitverkoren kinderkens in den regel plaats heeft vóór den doop, en is men van meening, dat het vast staat, dat zulks op grond der H. Schrift niet met zekerheid beweerd kan worden.

En aan den anderen kant komen er vele klachten in, dat

het bij de tegenwoordige bediening des Woords haast schijnt, alsof er geen onwedergeborenen in de kerk meer zijn en alsof iemand toch nog voor wedergeboren moet gehouden worden, al leeft hij jaren lang in onbekeerden toestand voort.

Voor al de bezwaren van deze laatstgenoemde zijde ingebracht, nemen, naar het schijnt, in gewicht en aantal toe. Er wordt niet onderscheidenlijk meer gepredikt — zoo luidt tegenwoordig veler klacht; er wordt den goddelooze niet meer aangezegd, dat het hem kwalijk zal gaan. Er wordt niet meer met aandrang verkondigd, dat, wie niet wedergeboren is uit water en Geest, het koninkrijk Gods niet zal zien. Er wordt in de prediking niet meer met ernst op het harte gebonden, dat het niets baten zal, of wij den naam hebben, dat wij leven, indien wij nog dood zijn in zonden en misdaden. De leer, dat de doop de wedergeboorte onderstelt en dat allen, die gedoopt zijn, voor wedergeborenen zijn te houden, berooft, volgens veler overtuiging, de bediening des Woords van haar wezen en kracht. De vreeze maakt zich van hen meester, dat velen ten gevolge van deze leer hun huis op een zandgrond bouwen en zich bedriegen voor de eeuwigheid.

Daargelaten nu nog, of deze bezwaarde broeders en zusters gelijk hebben, valt het toch niet tegen te spreken, dat hunne bedenkingen van zeer ernstigen aard zijn en bij velen voortkomen uit een godvruchtig gemoed.

Daarom verdienen al die klachten ook met zachtmoedigheid te worden aangehoord. Zij komen volstrekt niet alleen uit de oude *A*-kringen op, maar evenzeer uit de kerken, die sedert 1886 tot reformatie kwamen en meest onder den naam van *B* nog bekend staan. En ze gelden waarheden, die voor theologie en kerk, voor bediening van

Woord en Sacrament, voor leer en leven, voor theorie en practijk van zeer groote beteekenis zijn.

Onder al die waarheden neemt de leer van de onmiddellijke wedergeboorte, vooral in de Gereformeerde theologie, eene centrale plaats in. Met haar staat immers in het nauwste verband de verhouding van Woord en Geest, van Schrift en kerk, van leer en leven, van verstand en hart. Zij raakt de belangrijke vraag, op welke wijze en in welke orde de Heilige Geest de weldaden toepast, die door het lijden en sterven van Christus verworven zijn.

Wij hebben ons voorgenomen, deze leer in de volgende artikelen, zoo zakelijk, onpartijdig en eenvoudig als het ons mogelijk is, in het licht te stellen. En wij doen dat in de stille hope, dat niet de bijzondere meening van dezen of genen, maar de historisch-Gereformeerde voorstelling van deze leer instemming van alle broeders en zusters in onze kerken verwerven en tot beëindiging of althans tot vermindering van het geschil bijdragen zal.

De orde der heilsweldaden, welke tegenwoordig in woord en geschrift door velen voorgedragen wordt en bij anderen bezwaar ontmoet, komt, kort samengevat, op het volgende neer.

God heeft, zoo stelt men het van die zijde voor, van eeuwigheid voorgenomen en bepaald, om zijne deugden van barmhartigheid en rechtvaardigheid te verheerlijken in de eeuwige zaligheid van een deel en in het eeuwig verderf van een ander deel zijner redelijke schepselen.

Om dit van te voren en vóór alles vastgestelde doel te bereiken, heeft Hij dan eerst besloten, om zulke redelijke wezens te scheppen, vervolgens om ze te zamen te doen vallen in zonde, en eindelijk om het uitverkoren deel der mensch-

heid door Christus tot de zaligheid te leiden en een ander verworpen deel op den weg der zonde toe te bereiden tot het eeuwig verderf.

Het supralapsarisme, dat in overeenstemming met de door het denken geëischte orde de vaststelling van het doel aan die van de middelen laat voorafgaan, verdient daarom naar deze voorstelling boven het infralapsarisme de voorkeur. Wel is het eene harde waarheid; maar ook indien zij niet confessioneel mocht zijn, is zij zeer stellig Schriftuurlijk.

Het supralapsarisme is n.l., zoo drukt men zich eene enkele maal op dit standpunt uit, gelijk aan den arts, die aan een teringlijder, welke zeker den dood tegemoet gaat, dat is in dit geval, aan den niet-verkorene, aan den verworpene de waarheid der verwerping heeft aan te zeggen. Het is gelijk aan den rechter, die aan een schuldige en ter dood veroordeelde het doodvonnis heeft bekend te maken. En wel moeten die arts en die rechter dit nu zeer zeker doen met deernis in het hart, met droefheid vervuld en door ontferming bewogen. Maar dat betreft toch slechts den vorm en de wijze, en doet tot de zaak zelve niets af. Het supralapsarisme is de verkondiging van de waarheid der verwerping aan den verworpene.

Evenzoo is dan al verder de verkondiging van het evangelie niets anders dan het bekend maken van de eeuwige zaligheid aan den verkorene, het aan het licht brengen van wat eeuwig reeds bestond.

Immers, met de verkiezing valt, bij deze voorstelling der waarheid, de rechtvaardigmaking saam. De uitverkorenen worden niet eerst in den tijd, zij zijn van eeuwigheid gerechtvaardigd. Abraham bijv. was reeds gerechtvaardigd vóór de grondlegging der wereld. In den tijd werd

hij slechts gerechtvaardigd voor de vierschaar zijner conscientie en ontving hij de wetenschap van zijne rechtvaardiging.

Deze eeuwige rechtvaardigmaking brengt daarom noodzakelijk in den tijd de wedergeboorte door den Heiligen Geest mede. Bij de uitverkorenen, die leven onder de bediening des verbonds, heeft, zoo zegt men, deze wedergeboorte in den regel reeds plaats in de prille jeugd. Meestentijds wordt hun de eerste kiem des nieuwen levens reeds in den moederschoot of terstond na hun geboorte ingeplant. Zelfs is het mogelijk, ofschoon dit niet met zekerheid valt te zeggen, dat iemand op hetzelfde oogenblik, waarop hij geboren wordt, ook wordt wedergeboren. Evenals de besnijdenis, is de doop immers een teeken en zegel der wedergeboorte.

Deze wedergeboorte vóór of terstond na de geboorte is daarom mogelijk, wijl men onderscheiden moet tusschen eene onmiddellijke en eene middellijke werking des Heiligen Geestes. De onmiddellijke bestaat, naar het oordeel van hen, die deze heilsorde voorstaan, daarin, dat de Heilige Geest zonder en vóór het Woord de kiem des nieuwen levens in het hart der uitverkorenen inplant, en hen alzoo uit den dood doet overgaan in het leven. En men betoogt de stelling, dat deze onmiddellijke wedergeboorte moet voorafgaan, daarmede, dat een doove niet hooren, een doode niet opstaan, een natuurlijk mensch niet aan de roepstem des evangelies tot geloof en bekeering gevolg kan geven.

Maar als een uitverkorene op die wijze, onmiddellijk, alleen door den Heiligen Geest, zonder het Woord is wedergeboren, dan zorgt God er voor, dat hij vroeger of later ook met het evangelie in kennis wordt gebracht. Omdat hij wedergeboren is, kan hij nu het evangelie, dat tot hem

komt, hooren, aan zijne roepstem gehoorzamen en zich schikken tot geloof en bekeering. Op den wedergeborene, die hooren kan, werkt de Heilige Geest dus middellijk, met en door het Woord, dat gepredikt wordt.

Maar dat wil toch niet zeggen, dat een uitverkorene, die vóór of terstond na zijn geboorte, werd wedergeboren, nu ook aanstonds, als hij tot bewustzijn komt en het evangelie hoort, dit metterdaad geloovig aanneemt en zich met waren harte tot God bekeert.

Neen, het zaad der wedergeboorte kan, gelijk nadrukkelijk op dit standpunt geleerd wordt, tot het dertigste, vijftigste of zeventigste jaar zonder eenige ontkieming in het hart verborgen blijven. Tusschen wedergeboorte en bekeering kunnen tal van jaren verloopen. Ook al zijn de uitverkorenen in de eerste oogenblikken van hun bestaan wedergeboren ten eeuwigen leven, zij kunnen desniettemin zeer langen tijd onbekeerd en ongeloovig blijven, ja in schrikkelijke zonde leven en aan allerlei ongerechtigheid zich overgeven. Doch op zijn tijd brengt de Heere toch door de krachtdadige, inwendige roeping aan het licht, wat misschien vele jaren tevoren door den Heiligen Geest onmiddellijk en zonder het Woord in het hart van den uitverkorene gewerkt is.

De wedergeboorte gaat daarom aan de roeping vooraf, dikwerf ook in tijd, maar in elk geval steeds in orde. Waar toch geen leven is, is geen geloof en bekeering op de roepstem des evangelies mogelijk. De roeping maakt voor den wedergeborene, die hooren kan, het Woord Gods tot geest en leven.

Het Woord schept om die reden niets nieuws, het brengt slechts aan het licht, wat er is; het maakt den wedergeborene alleen bekend met het nieuwe leven, dat door den

Heiligen Geest in hem werd ingestort. Het is geen zaad der wedergeboorte, gelijk anderen dan ten onrechte met beroep op 1 Petr. 1 : 23 zouden beweren, maar doet het zaad der wedergeboorte, de eerste kiem des nieuwen levens, slechts tot ontwikkeling komen. Het bewerkt, onder de bedauwing des Heiligen Geestes, dat het nieuwe leven in daden van geloof en bekeering overga, zichzelf bewust worde en vruchten drage tot verheerlijking van 's Heeren naam. Het dient, om de wedergeborenen voor zichzelf en voor anderen als zoodanig openbaar te doen worden.

In de menschenwereld valt daarom de scheidslijn niet tusschen geloovigen en ongeloovigen, want vele wedergeborenen kunnen nog jaren lang in ongelooft leven, maar tusschen wedergeborenen en onwedergeborenen. Niet het geloof, maar de wedergeboorte trekt hier op aarde zuiver de grens tusschen het verkoren en het verworpen deel der menschheid.

Beide deelen staan scherp naast en tegenover elkaar. Uit de wedergeborene menschheid komt een ander bewustzijn, een ander inzicht, eene andere beschouwing en beoordeeling van alle dingen, eene andere kunst en wetenschap op. Want wat in kiem in de wedergeboorte ingeplant werd, dat komt langzamerhand ook in het bewustzijn op. Evenals geloof en bekeering en verlichting zich uit de wedergeboorte ontwikkelen, zoo openbaart zich het nieuwe leven allengs in zijn eigen aard en natuur op alle gebied van menschelijk weten en kunnen. De wedergeborene voelt een anderen inhoud uit zijn bewustzijn opdoemen. Hij ziet en denkt en handelt anders dan de onwedergeborene, omdat hij een ander leven deelachtig is.

Daarom gaat ten slotte bij deze voorstelling der leer de kerk als organisme ook aan de kerk als instituut

vooraf. De kerk als organisme is de herboren menscheid, die haar nieuwe, rijke leven op heel het breede terrein der schepping, in huisgezin, staat, maatschappij, in wetenschap, kunst enz. tot openbaring brengt. De kerk als instituut is dus volstrekt niet *al* de openbaring van het nieuwe leven der wedergeboorte, zij bekleedt eene zeer bescheidene en van allen kant beperkte plaats. Zij staat niet boven gezin, maatschappij, staat, maar daartusschen en daarnaast, met eene tijdelijke, voorbijgaande, welomschrevene taak.

Die taak bestaat daarin, dat zij, door God met de genademiddelen toegerust, onder de werking des Heiligen Geestes het leven der wedergeboorte in daden van geloof en bekeering doet overgaan. Zij onderstelt de kerk als organisme, dat is de wedergeboorte, welke door den Heiligen Geest zonder het Woord vóór het bewustzijn in het hart wordt gewerkt en daarom door den doop reeds ondersteld wordt. En zij roept die wedergeborenen, die nu hooren kunnen, tot geloof en bekeering.

Als instituut rekent de kerk dus alleen met de wedergeborenen. Wel is er eene uitwendige roeping ook tot onwedergeborenen, maar deze dient alleen, om hun alle verontschuldiging te ontnemen. De inwendige, krachtvolle roeping, welke met de uitwendige zich paart, richt zich alleen tot de wedergeborenen. Dezen maakt de roeping bekend met de zaligheid, welke reeds van eeuwigheid hun deel is; den anderen kondigt zij slechts het oordeel aan.

Wie wel onderscheidt, leert wel. Bij de bespreking van de leer der onmiddellijke wedergeboorte is het van het hoogste belang, deze les ernstig ter harte te nemen. Wie haar verwaarloost, wikkelt zich in allerlei moeilijkheden

en brengt anderen eer in verwarring, dan dat hij hun inzicht verheldert.

Drie vragen behooren bij dit leerstuk wèl uiteengehouden te worden.

De eerste luidt: op welke wijze werkt de H. Geest in het hart van den mensch? Blijft Hij buiten en op een afstand van hem staan en werkt Hij op hem slechts in langs de gewone wegen, waaraan wij in onzen omgang met menschen gebonden zijn, langs verstand en wil, door woord en voorbeeld? Of daalt de Heilige Geest in het hart van den mensch zelf neder, zoodat er tusschen hem en het innerlijke wezen van den mensch niets in staat, en Hij in den mensch inwerkt rechtstreeks, en onwederstandelijk?

Van deze eerste is de tweede vraag te onderscheiden. Indien n.l. het laatste het geval mocht zijn, dat is, indien de H. Geest in den mensch onmiddellijk tegenwoordig is en rechtstreeks zijne werking uitoefent, sluit deze rechtstreeksche werking dan niet het gebruik van middelen uit? Indien de werking des H. Geestes in het hart onmiddellijk is, ligt daarin dan niet opgesloten, dat het gebruik van middelen overbodig, onnut, ja zelfs verkeerd en schadelijk is?

En eindelijk komt dan de derde vraag aan de orde: indien de onmiddellijke werking des Heiligen Geestes in het hart van den mensch het gebruik der middelen niet overbodig of schadelijk maakt, hoe is dan het verband te denken, dat tusschen de onmiddellijke werking des Geestes en de werking der middelen bestaat?

Het antwoord op de eerste vraag trekt de grenslijn tusschen de belijders der souvereine genade en de verdedigers van den vrijen wil. Dat op de tweede vraag scheidt degenen, die de kracht der genademiddelen handhaven, af van

alle zoogenaamde enthustiasten, die de genademiddelen overbodig achten of ze tot ijdele teekenen verlagen. En het antwoord op de derde vraag maakt scheiding tusschen de Gereformeerden eenerzijds en de Roomschen, Luther-schen e.a. aan den anderen kant, die de genade binden aan en opsluiten in het middel van Woord of sacrament. De verbinding van het drieledig antwoord verzekert aan de belijders der Gereformeerde religie eene eigene, onderscheidene plaats in de kerken der Christenheid.

2. De onmiddellijke werking des H. Geestes.

De eerste vraag is in de Christelijke kerk aan de orde gekomen in den strijd van Augustinus en Pelagius.

Laatstgenoemde leerde n.l., dat de overtreding van Adam voor zijne nakomelingen geen gevolgen had dan alleen die van het kwade voorbeeld. Alle menschen waren niet van nature, maar werden eerst door hunne eigene zondige daden aan schuld en smet onderworpen. Zij waren niet dood en zelfs niet krank door zonden en misdaden, maar konden, indien zij wilden, zichzelf schikken tot deugd en de wet onderhouden. Wijl echter de zondige omgeving, waarin de menschen leefden, zoo grooten invloed op hen had, hun verstand verduisterde en hun wil verzwakte, was er van buiten af eene uitwendige genade van noode, die hun ter hulpe kwam in het onderhouden der wet. Die uitwendige genade bestond in de prediking van de natuurwet bij de Heidenen, van de zedewet onder Israël en van het evangelie onder de Christenen. Deze genade was en bleef dus geheel voorwerpelijk; zij was niet volstrekt noodig, zij bestond ook niet in eene herschepping of vernieuwing van den mensch, maar zij was alleen een uitwendig,

van buiten af bijkomend hulpmiddel, om den mensch het volbrengen der wet en het verwerven der zaligheid gemakkelijker te maken. Voor eene inwendige, wederbarende, herscheppende genade was dus in het stelsel van Pelagius geen plaats.

Maar Augustinus was reeds, voordat Pelagius met zijne leer optrad, door studie der H. Schrift en in verband met zijne eigene levenservaring tot eene gansch andere opvatting van de genade gekomen. Vooral de vraag van Paulus in 1 Cor. 4 : 7, wat onderscheidt u, o mensch, en wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? wees hem bij deze leer der genade den weg.

De mensch was n.l. volgens Augustinus tengevolge van Adams overtreding dood in zonden en misdaden en had daarom aan eene uitwendige, helpende genade voor zijne zaligheid niet genoeg. Wel duidt Augustinus ook de uitwendige weldaden, zooals de verkondiging van het Woord, de bediening van de sacramenten, meermalen met den naam van genade aan. Maar deze genade is niet voldoende. Er moet eene andere, inwendige genade, eene genade des H. Geestes bijkomen, die den mensch wederbaart en beweegt tot het geloof.

Deze genade bestaat dus niet daarin, dat zij alleen uitwendig, leerend en vermanend optreedt en ons hulp en steun biedt bij het gelooven in Christus en het volbrengen van zijne geboden. Maar zij is eene inwendige genade, eene verborgen inblazing (*inspiratio*) Gods, eene instorting van geloof en liefde door den Heiligen Geest, eene mededeeling van kracht, die het verstand verlicht, den wil buigt en in ons al het goede scheidt. Zij wordt uitgedeeld niet naar eenige verdienste, maar louter naar Gods barmhartigheid, uit zuivere genade, en werkt onafwijsbaar, on-

overtrefbaar, onwederstandelijk. Zij is eene aan alle goed werk in ons voorafgaande, eene alle goed werk in ons voorbereidende en werkende genade, en brengt in ons allereerst het vermogen, het willen tot stand, maar om daarna als medewerkende genade ook het doen zelf in ons voort te brengen. Zij geeft ons het vermogen, om te gelooven en lief te hebben, maar doet ons daarna ook gelooven en liefhebben metterdaad. Door haar verliest het verstand zijne blindheid, de wil zijne zwakheid. En de vermogens des menschen worden dus door haar niet onderdrukt en vernietigd, maar veeleer in hunne oorspronkelijke kracht en zuiverheid hersteld.

Nu wordt deze genade wel meermalen door Augustinus eene inwendige, verborgene, werkende, scheppende, maar nooit voorzoover mij bekend is, eene onmiddellijke genoemd. Toch is er geen twijfel aan, of hij heeft deze werking der genade in het hart van den zondaar als eene onmiddellijk werkende gedacht; maar dan altijd, indien de beteekenis dezer uitdrukking goed verstaan wordt. Augustinus heeft volstrekt niet gemeend, dat deze genade werkte buiten het instituut der kerk, buiten de bediening van Woord en sacrament om. Integendeel, hij heeft de werking der genade zoo sterk mogelijk gebonden aan de ééne, heilige, katholieke kerk. Maar onmiddellijk is de werking der genade bij Augustinus toch in dien zin, dat zij, schoon gepaard gaande met de genademiddelen, toch inwendig in het hart van den mensch onmiddellijk werkt, zonder dat er iets tusschen de werking des H. Geestes en hare vrucht, n.l. de vernieuwing van het hart des menschen, komt in te staan.

Dat blijkt in het algemeen reeds uit zijne leer van de alomtegenwoordigheid Gods. Want deze wordt door

Augustinus niet zoo verstaan, dat God met zijn wezen binnen den hemel is besloten, en van daar uit de verte alle dingen ziet en bestuurt. Maar God is, schoon boven alle schepsel oneindig verheven, toch ook met zijn wezen in alle schepsel onmiddellijk tegenwoordig. Hij is geheel in den hemel en geheel op de aarde en geheel in beide en in alle ding, dat bestaat. Door niets wordt Hij in-, door niets wordt Hij uitgesloten. Hij is overal in zichzelf geheel. Er is wezenlijk onderscheid tusschen het zijn Gods en het zijn der schepselen. Maar desniettemin is Hij in alle dingen onmiddellijk, met zijn gansche wezen, tegenwoordig. In Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij. Hij draagt zelf alle dingen rechtstreeks door het woord zijner kracht.

En hiermede in overeenstemming leerde Augustinus ook op het gebied des geestelijken levens, dat God met zijn Geest onmiddellijk tegenwoordig is en werkt in het hart zijner uitverkorenen, die Hij ten leven roept. Want de genade, door welke het leven in den dooden zondaar ingestort wordt, moge met uitwendige middelen gepaard gaan; zij zelve dringt in het hart door, is van geen verstandelijk inzicht of vrije wilsdaad des menschen afhankelijk, maar werkt door onafwijsbaar en onwederstandelijk. Zij raadt zoo aan, dat zij overreedt. Zij komt den mensch, die niet wil, op die wijze voor, dat hij wèl wil. Zij bewerkt zonder ons, zonder onze toestemming, zonder onzen wil, dat wij willen. En wanneer zij dan bewerkt heeft, dat wij willen, werkt zij vervolgens met ons mede, en doet het vermogen tot daad, het willen tot volbrengen overgaan.

In dezen zin verstaan, is de leer van de onmiddellijk werkende genade het kenmerk van alle anti-pelagiaansche theologie.

De leer van Augustinus over de inwendige, onwederstandelijke genade werd in de Roomsche kerk nooit veroordeeld, maar toch langzamerhand verzwakt en gewijzigd.

Volgens Rome is er wel, in tegenstelling met het Pelagianisme, dat het begin en den voortgang des geloofs aan des menschen wil toeschrijft, eene voorafgaande en voorkomende genade van noode. Maar daarbij is het toch volstrekt niet duidelijk, wat onder die voorkomende genade verstaan moet worden. De belijdenisschriften spreken er in vage, voor verschillende verklaringen vatbare termen over; en de Roomsche godgeleerden loopen in de beschrijving dier voorkomende genade verre uiteen.

Sommigen vereenzelvigen haar met de uitwendige roeping, die in het evangelie tot alle menschen komt. Anderen denken erbij aan eene inwendige werking des H. Geestes op het verstand en den wil van den mensch. Zelfs zijn er, die haar bepaald opvatten als eene genadige hulp, als eene inwendige, bovennatuurlijke gave, waardoor God het verstand verlicht en, gelijk sommigen uitdrukkelijk zeggen, *onmiddellijk* den wil des menschen tot het gelooven beweegt.

Maar hoe dit ook zij, in elk geval staat volgens de officieele leer van Rome vast, dat die voorkomende genade door den mensch aangenomen maar ook afgewezen en verworpen kan worden. De voorkomende genade moge dus het vermogen schenken om te gelooven; zij schenkt het gelooven zelf niet. Zij werkt niet beide het willen en het volbrengen naar Gods welbehagen. Tusschen hare werking en het werkelijk gelooven schuift zich de vrije wil des menschen in, die haar aannemen en met haar medewerken, maar ook haar afwijzen en verwerpen kan. De voorkomende genade is geen scheppende, geen alleen-werkende,

geen onwederstandelijke, en in dezen zin geen onmiddellijke genade. Zij is in hare werking afhankelijk van den wil van den mensch.

Tegen dit Semipelagianisme kwam de Reformatie in verzet. Oorspronkelijk was er in dit verzet onder de Hervormers geen verschil. Maar later zijn de Lutherschen op hun schreden teruggekeerd en hebben de werken der genade wederom van den wil des menschen afhankelijk gemaakt. Immers stellen zij het over het algemeen zoo voor, dat kinderen des verbonds in den doop of volwassenen onder de bediening des Woords eene genoegzame kracht ontvangen, om de genade Gods in Christus niet te wederstaan en daardoor, indien zij willen, te gelooven. Indien zij willen, worden zij door de prediking der wet tot boete en door die van het evangelie tot wedergeboorte gebracht. De wedergeboorte wordt ook hier dus van den wil des menschen, van zijne aanneming der voorkomende genade afhankelijk gedacht. Zij is niet onmiddellijk en niet onwederstandelijk.

Maar anders oordeelden de Gereformeerden. Zij keerden tot de leer van Paulus en Augustinus terug, en volhardden daarbij trots alle bestrijding en tegenstand. Bij de orde van de heilsweldaden gingen zij uit van de schoone gedachte, dat er geen gemeenschap is aan de weldaden van Christus, dan nadat er vooraf gemeenschap zij aan den persoon van Christus. Alle weldaden van het verbond der genade komen den uitverkorenen uit Christus toe, ook de voorbereidende weldaden van bekeering en geloof, die tot de vergeving der zonden, tot de heiligmaking, tot de zaligheid en de heerlijkheid heenleiden.

Indien dit nu zoo was, moest de schenking van Christus aan de uitverkorenen en hun beider mystieke vereeniging

aan de gave van alle andere weldaden voorafgaan. En zoo werd dan ook sedert Calvijn door alle Gereformeerden geleerd. De schenking van de uitverkorenen aan, en hunne vereeniging met Christus is reeds van eeuwigheid in het besluit geschied. Zij is bevestigd in de beloften des evangelies van Gen. 3 : 15 afaan, en voorts voorwerpelijc als voor onze oogen in de geschiedenis verwezenlijkt, in de menschwording, in de kruisiging en in de opstanding. Toen toch heeft Christus onze natuur aangenomen, heeft Hij ons met zichzelf gekruisigd en heeft Hij zijne gansche gemeente met zich opgewekt en verheerlijkt. Maar deze voorwerpelijc vereeniging met Christus is niet genoeg; zij moet ook onderwerpelijc tot stand gebracht worden. De verwerving der zaligheid gaat vooraf, maar zij behoort toch door hare toepassing gevolgd te worden. En zoo kwam dus de vraag aan de orde: waarmede begint deze onderwerpelijc toepassing van de weldaden des verbonds? Wanneer komt de vereeniging tusschen Christus en den uitverkorene ook onderwerpelijc, aan de zijde des menschen en in den mensch, tot stand?

In den eersten tijd was er over deze vraag onder de Gereformeerden in zoo verre zeer groot verschil, als dit allereerste moment in de toepassing des heils met zeer onderscheidene namen aangeduid werd. Allen lieten de uitwendige roeping door het evangelie voorafgaan. Maar deze komt tot verkorenen en verworpenen beide, en liet de vraag onbeslist, wanneer en waarmede in de verkorenen de toepassing des heils een aanvang nam. En zoo liet men deze toepassing van de weldaden des verbonds beginnen met de inwendige roeping, met het berouw, met het geloof, met de bekeering, met de wedergeboorte, met de werkende genade enz.

In het gebruik der woorden, waarmede de allereerste aanvang van de toepassing der heilsweldaden werd aangeduid, heerschte er dus groote verscheidenheid. Maar *zakelijk* was er toch volkomen overeenstemming. Alle Gereformeerden toch beleden, dat de aanvang niet bij den mensch kon liggen, maar alleen bij God. De mensch toch was van nature onbekwaam tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad. Uit hem kon onmogelijk het onderscheid verklaard worden, dat blijkens Schrift en ervaring telkens in de vrucht en uitwerking der roeping waar te nemen viel. De menschen onderscheidden zichzelf niet, want zij waren allen gelijk, dood in zonden en misdaden. Maar God maakte onderscheid tusschen hen, naar zijn eeuwig welbehagen en door de kracht zijner genade.

God was en bleef dus de eerste in het gansche werk der zaligheid, niet alleen bij de verwerving, maar ook bij de toepassing, en de mensch was ontvangend en lijdelijk. Hij kon dan eerst handelend optreden, dat is gelooven en zich bekeeren, wanneer hij vooraf door Gods herschepende, krachtdadige onwederstandelijke genade daartoe de kracht had ontvangen en bekaam was gemaakt.

Zoo kwamen de Gereformeerden, ofschoon niet in elk opzicht langs dezelfde lijn van gedachten, tot de belijdenis van Augustinus aangaande de inwendige, verborgene krachtdadige genade. Deze genade gaat bij de uitverkorenen op 's Heeren tijd met de uitwendige roeping gepaard, dringt in het harte door, plant daar het beginsel des nieuwen levens in, en werkt er geloof en bekeering.

Ofschoon met de uitwendige roeping door het evangelie gepaard gaande, ligt die genade toch niet in het woord des evangelies besloten, maar zij dringt in het hart des menschen door, raakt, om zoo te zeggen, den mensch in

zijn verborgenste wezen onmiddellijk aan, en vernieuwt hem, zonder zijn weten en willen, in beginsel naar het evenbeeld Gods. Zij is volstrekt niet van eene toestemming des verstands of van eene vrije wilsdaad afhankelijk. Er staat tusschen deze werking der genade en den mensch, die herboren wordt, niets in, geen woord, geen sacrament, geen kerk of priester, geen verstands- of wilsdaad. De H. Geest werkt in het hart van den uitverkorene de genade der wedergeboorte (des geloofs, der bekeering, of hoe men dit eerste moment ook noemen moge) rechtstreeks en onmiddellijk, onwederstandelijk.

Bewijzen hiervoor uit de Gereformeerde theologie bij te brengen, mag overbodig geacht worden. Ieder kan ze vinden bij elk Gereformeerd schrijver over de inwendige roeping en in ieder Gereformeerd symbool. Wel is waar wordt de inwendige roeping of de wedergeboorte of de gave des geloofs zelden eene onmiddellijke genoemd. Schier zonder uitzondering bepaalt men er zich toe, om ze als krachtdadig, onwederstandelijk en nochtans liefelijk te omschrijven. Maar desniettemin is er geen de minste twijfel over, dat die genade, welke het allereerste beginsel des nieuwen levens in het hart van den zondaar plant, in dien zin onmiddellijk mag heeten, dat zij, al of niet gepaard gaande met het Woord, in den mensch rechtstreeks werkt, zonder tusschenkomst en zonder afhankelijk te zijn van 's menschen verstandelijke toestemming of vrije wilsdaad.

Calvijn zet het zoo juist en schoon uiteen: God beweegt onzen wil niet, gelijk vele eeuwen lang overgeleverd en geloofd is, zoo, dat het in onze keus zou staan, om die beweging te gehoorzamen of ze te weerstaan, maar zoo, dat Hij krachtdadig onzen wil aandoet en buigt. Hij werkt ook het willen in ons, wat niet anders wil zeggen, dan

dat de Heere door zijn Geest ons hart richt, buigt en bestuurt, en daarin, als in zijn eigen gebied, heerschappij voert. De tusschenin staande beweging (*motus medius*), wanaar het bij ons zou staan om al of niet te gehoorzamen, is dus door de krachtdadige standvastigheid ter volharding uitgesloten (*Inst. II 3, 10*).

Daarom werd dan ook door Dr. Kuyper het beginsel en wezen van het Calvinisme in dezer voege bepaald: Het Calvinisme zoekt God niet *in* het creatuur, gelijk het Paganisme, het isoleert God niet *van* het creatuur, gelijk het Islamisme, het stelt *tusschen* God en het creatuur, geen middellijke gemeenschap gelijk Rome, maar proclameert de hooge gedachte, dat God, hoog in majesteit boven alle creatuur staande, nochtans met dat creatuur *onmiddellijke* gemeenschap oefent door zijnen Heiligen Geest. Dit is dan ook het hart en de kern van de Calvinistische belijdenis der prædestinatie. Gemeenschap met God, maar tot in de eeuwigheid, d. i. tot in ziju raadsbesluit doorgetrokken. Geen genade dan rechtstreeks uit God ons toekomende. Op alle oogenblikken des levens, heel onze geestelijke existentie door God zelven gedragen. Elk kind Gods met Hem in rechtstreeksche gemeenschap tredend en in heel zijn existentie Hem dienend.

Deze leer van de onmiddellijke werking des Heiligen Geestes in het hart van den zondaar, die wedergeboren en tot het geloovig aannemen van Christus en al zijne weldaden bekwaam wordt gemaakt, werd door de Gereformeerden hier te lande in hun strijd met de Remonstranten met kracht gehandhaafd en tot breeder ontwikkeling gebracht. Arminius n.l. en zijne volgelingen vielen in de dwaling van het Semipelagianisme terug en maakten de werking

van de genade van den wil des menschen afhankelijk. Reeds in zijne stellingen over de prædestinatie van den 7en Febr. 1604 leerde Arminius, dat God, die niet alleen een rechtvaardig Rechter, maar ook een liefderijk Vader was, van eeuwigheid tusschen het gevallen menschelijk geslacht dit onderscheid had gemaakt, dat Hij dengenen, die van hunne zonden afstaan en hun vertrouwen op Christus stellen, de zonden zou kwijtschelden en het eeuwige leven schenken, maar dat Hij de hardnekkigen zou straffen; en voorts, dat het Gode aangenaam was, dat zich alle menschen bekeerden en, tot kennis der waarheid gekomen zijnde, daarbij bleven, doch dat Hij niemand dwong.

Op de Haagsche Conferentie ten jare 1611 zeiden de Remonstranten wel, dat de mensch het zaligmakend geloof niet van zichzelf heeft, noch uit kracht van zijnen vrijen wil, maar dat het van noode is, dat hij van God in Christus door zijn Heiligen Geest wordt herboren en vernieuwd in verstand, genegenheden en wil, en dat dus de genade Gods het beginsel, de voortgang en de volbrenging alles goeds is.

Doch zij wierpen dit alles weer omver door de toevoeging, dat de wijze van werking dezer genade niet onwederstandelijk is en werden gedwongen dit alzoo te verklaren, dat de wil des menschen wel niet naast de genade werkt, maar toch, door haar bekwaam gemaakt, zelf zich tot geloof en bekeering schikken, of ook de ontvangen genade afwijzen en verwerpen kan.

In dien geest verklaarden zij dan ook op de Dordsche Synode: de krachtige genade, waardoor iemand bekeerd wordt, is niet onwederstandelijk; en hoewel God den wil alzoo door het Woord en de inwendige werking zijns Geestes aandroert, dat Hij beide de macht om te gelooven,

of bovennatuurlijke krachten geeft, en den mensch inderdaad doet gelooven; nochtans heeft de mensch uit zichzelf deze genade kunnen verachten en niet gelooven, en alzoo vervolgens door eigen schuld verloren gaan.

En zij verduidelijkten hun gevoelen nog, door aldus voort te gaan: Hoewel naar den gansch vrijen wil Gods de ongelijkheid der Goddelijke genade zeer groot zij, nochtans geeft de Heilige Geest, of is bereid te geven, zooveel genade aan allen en een iegelijk, wien Gods Woord gepredikt wordt, als genoegzaam is tot bevordering van de bekeering der menschen in hare trappen; en derhalve verkrijgen niet alleenlijk degenen genoegzame genade ten geloove en ter bekeering, dewelke God gezegd wordt naar het besluit der volstrekke verkiezing te willen zalig maken, maar ook diegenen, die metterdaad niet bekeerd worden.

Deze verklaring laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. Volgens het gevoelen der Remonstranten ontvangen allen, die onder het evangelie leven, of kunnen zij althans ontvangen eene genoegzame genade tot geloof en bekeering. Maar of zij metterdaad gelooven en zich bekeeren, dat hangt van den wil des menschen af. De genade des Heiligen Geestes is dus in hare werking van den mensch afhankelijk; zijne toestemming, zijne vrije wilsbeslissing staat tusschen beide in. De Remonstranten loochenden daarmede de inwendige, krachtdadige, onwederstandelijke, alleen-werkende, dat is met andere woorden de onmiddellijk en rechtstreeks werkende genade des Heiligen Geestes, en namen alleen eene zedelijke, aanradende genade aan.

Ten overvloede worde dit met eene aanhaling uit Episcopus bevestigd, omdat hij daarin het woord *onmiddellijk* gebruikt.

In de zesenvestigste zijner theologische disputaties stelt

hij aan het slot de vraag: of er eenige *onmiddellijke* werkzaamheid des Heiligen Geestes in het verstand of in den wil des menschen noodzakelijk zij, of in de Schriften beloofd wordt, daartoe, dat iemand gelooven kunne aan het uitwendig gepredikte Woord?

En hij geeft daarop een *ontkennend* antwoord. Als zij er zijn mocht, noodzakelijk is ze toch niet; en in elk geval blijft de mensch vrij, om haar te wederstaan.

Dit Remonstrantsche gevoelen werd op de Dordsche Synode verworpen. En daartegenover stelden de Gereformeerde Christenen van die dagen vast, dat, wijl de mensch van nature dood was in zonden en misdaden, God ook bij de toepassing van de weldaden des verbonds de eerste moest zijn en door zijne genade in den mensch niet alleen het vermogen, om te gelooven, maar ook het gelooven zelf tot stand brengen moest.

De besluiten der Synode, waarin de Gereformeerde leer op dit belangrijke punt is neergelegd, zijn bekend en behoeven voor ons doel slechts met een enkel woord in herinnering gebracht te worden.

Vooreerst spreken de Dordsche vaders te dezen opzichte uit, dat het geloof en de bekeering niet toe te schrijven zijn aan den mensch, alsof die zichzelf door zijn vrijen wil van anderen, die met gelijke of even genoegzame genade tot geloof en bekeering voorzien waren, onderscheidde, maar aan God, die, gelijk Hij de zijnen van eeuwigheid in Christus uitverkoren heeft, zoo ook dezelve in der tijd krachtdadiglijk roept, met het geloof en de bekeering beschenkt en, aan de macht der duisternis ontrukkt zijnde, in het koninkrijk zijns Zoons overbrengt.

Ten andere belijden zij, dat God, wanneer Hij dit zijn welbehagen in de uitverkorenen uitvoert, hun niet alleen

uitwendig het evangelie laat prediken en zelfs niet alleen door den Heiligen Geest krachtdadig hun verstand verlicht, maar ook door de uitwerkende kracht van denzelfden wederbarenden Geest doordringt tot in de binnenste schuilhoeken der menschen, hunne geslotene harten opent, het harde week maakt, het onbesnedene besnijdt, nieuwe hoesdanigheden in den wil instort en dezen van dood levend, van kwaad goed, van niet willende gewillig en van weerbarstig onderworpen maakt.

Vervolgens omschrijven zij deze werking van Gods Geest nog nader door de namen wedergeboorte, vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking uit den dood, levendmaking, en zeggen, dat God ze zonder ons in ons werkt. Want zij geschiedt niet door eene zedelijke aanrading, waarbij het in de macht des menschen zoude blijven, om wedergeboren of niet wedergeboren, bekeerd of niet bekeerd te worden. Maar zij is eene geheel bovennatuurlijke, allerkraftdadigste en tegelijk allerbeminnelijkste, verwonderlijke, verborgene en onuitsprekelijke werking; in hare uitnemendheid niet minder noch lager te schatten dan de schepping of de wederopwekking der dooden.

En eindelijk trekken zij daaruit dan het besluit, dat allen, in wier harten God op zoo wonderbare wijze werkt, zeker, onfeilbaar en krachtdadig wedergeboren worden en met der daad gelooven. Het geloof is derhalve eene gave Gods, niet in dien zin dat het van God aan des menschen vrijen wil wordt aangeboden, maar het wordt den mensch met der daad medegedeeld, ingegeven en ingestort. Ook is het geloof niet slechts in dien zin eene gave Gods, dat God alleen het vermogen om te gelooven verleent, doch de toestemming of daad van gelooven vervolgens van des menschen vrijen wil tegemoet ziet; maar het is eene gave

Gods ook aldus, dat Hij het willen gelooven en het gelooven zelf in den mensch uitwerkt; Hij namelijk, die het willen en volbrengen en dus alles in allen werkt.

Dit is het oordeel, dat de Dordsche Synode stelde tegenover het Remonstrantsche gevoelen. Eene voorkomende, zedelijke, aanradende genade is voor den mensch tot geloof en bekeering ongenoegzaam. Bij de kracht, welke het Woord uitoefent, moet er eene andere, inwendige, verborgene werking des Heiligen Geestes bijkomen, welke in de eerste plaats het vermogen des geloofs en der bekeering schenkt en daarna in de tweede plaats ook onfeilbaar zeker dat vermogen in de daad van geloof en bekeering doet overgaan.

Deze werking des Heiligen Geestes wordt door de Dordsche Synode, evenals door de verschillende uit- en inlandsche afgevaardigden in hunne oordeelen, op verschillende wijze omschreven. Zij heet eene inwendige, verborgene, geheimzinnige, krachtige, krachtdadige, bovennatuurlijke, almachtige, onverwinnelijke, onwederstandelijke, genadige, liefelijke genade.

Maar de term onmiddellijke genade of onmiddellijke wedergeboorte wordt niet gebruikt. Wel is ze zoo, gelijk we later zien zullen, door enkele Gereformeerde godgeleerden omschreven. En goed verstaan, is deze omschrijving niet af te keuren. Maar zij is door de Dordsche Synode en ook door vele theologen misschien wel met opzet vermeden, omdat zij licht tot misverstand aanleiding geven en eene, later te noemen, Remonstrantsche bedenking in de hand werken kon.

Doch desniettemin staat vast, dat volgens de Gereformeerde leer de Heilige Geest de wedergeboorte en het geloof niet op die wijze in den mensch tot stand brengt, dat

Hij binnen de genademiddelen besloten blijft of daar doorheen werkt. Integendeel, Hij dringt tot in de binnenste schuilhoeken van het hart des menschen door; Hij opent het geslotene hart; Hij werkt de levendmaking in ons zonder ons; Hij gaat zelf met zijne Goddelijke kracht in den mensch inwonen en stort in verstand, wil en genegenheden nieuwe hebbelijkheden in, zoodat de duisternis, de onwilligheid en ongeregeldheid wijkt en voor verlichting, gewilligheid, oprechtheid plaats maakt.

Over de vraag, of deze werking des Geestes zonder misverstand eene onmiddellijke genoemd kan worden, moge verschil van gevoelen bestaan. Over de zaak zelve is alle verschil uitgesloten. Zij raakt het hart der Gereformeerde theologie, de kern der Heilige Schrift in de leer van de toepassing des heils.

Hoewel de zaak zelve duidelijk is, moge toch met enkele woorden nog het hoog belang worden aangewezen, dat bij de Gereformeerde leer van de inwendige en onverwinlijke genade des Heiligen Geestes betrokken is.

In de eerste plaats is hiermede een soteriologisch belang gemoeid; dat wil zeggen het gansche werk der zaligheid, in zijne verwerving en toepassing beide, staat met deze leer der genade in het nauwste verband. Want dit springt een ieder terstond in het oog, indien bij de wedergeboorte des menschen eene zedelijke, aanradende genade genoegzaam is, dan valt heel de Bijbelsche leer van de zonde en tevens de gansche leer der zaligheid, gelijk deze naar de Schrift door Christus verworven is en toegepast wordt.

De Remonstranten namen eerst een schoonen schijn aan. Het derde en vierde artikel, dat zij op de Haagsche Conferentie en de Dordsche Synode indienden, zag er vrij on-

schuldig uit. Zij zeiden, dat de mensch het zaligmakend geloof van zichzelf niet heeft noch uit kracht van zijn vrijen wil; dat hij van God in Christus door zijn Heiligen Geest wedergeboren en vernieuwd moet worden in verstand, genegenheden, wil en alle krachten; en dat de genade Gods het beginsel, de voortgang en de voortbrenging van alles goeds is.

Maar het vergif bleek te schuilen in den staart. Aan het slot van het vierde artikel zeiden zij, dat de werking dier genade niet onwederstandelijk was.

Daarbij lieten de Remonstranten het voorkomen, alsof hun bezwaar alleen dien term *onwederstandelijk* gold. Maar dit was te oneerlijker, omdat die term volstrekt niet door de Gereformeerden van harte begeerd, soms zelfs verworpen en liever door den naam onverwinlijk vervangen werd; en omdat het juist de Remonstranten waren, die dezen term, aan de Jezuïeten ontleend, aan de Gereformeerden opdrongen.

Desniettemin kwam hun gevoelen allengs duidelijker voor den dag. Zeker was er ook volgens hen eene Goddelijke genade van noode. Maar die genade bestond alleen in de zedelijke aanrading door het Woord Gods. Op de Haagsche Conferentie werd het uitgesproken hunnerzijds: wij gelooven op grond van Gods Woord, dat Gods Geest geen kracht tot bekeering in ons uitwerkt dan door het Woord (per verbum), daar dit toch het eenige zaad der wedergeboorte is.

Daarmede viel heel de Bijbelsche leer van de zonde. Want indien eene aanradende genade voldoende is, is de mensch niet dood in zonden en misdaden. Zijn verstand moge dan eenigszins verduisterd en zijn wil eenigermate verzwakt zijn; de vrijheid en de macht kan hem dan niet worden ontzegd, om het evangelie aan te nemen. Wel

stelden de Remonstranten het eerst voor, alsof die kracht door den H. Geest aan allen, die onder het evangelie leven, werd aangeboden en geschonken. Maar die kracht bleek weldra feitelijk niets anders te zijn dan de prediking van het evangelie zelve. En zoo werd het dan later onomwonden uitgesproken, dat ieder, mits hij zijne rede gebruikt, zonder eenige bijzondere, onmiddellijke of inwendige verlichting gemakkelijk dien zin der H. S. verstaan kan, welke ter zaligheid te kennen, te gelooven en te betrachten is.

Maar als de mensch niet dood is in zonden en misdaden, dan verandert ook het werk der zaligheid geheel van karakter. Christus moge dan de mogelijkheid der zaligheid hebben verworven, de zaligheid zelve is zijn werk niet. Heel zijn priesterlijk ambt wordt overbodig en valt weg; voor zijne offerande is geen plaats meer. Genoeg is het dan, dat Hij een profeet is geweest, die de waarheid heeft verkondigd en door die prediking de menschen tot geloof en bekeering opwekt, opdat zij langs dien weg zelve de zaligheid verwerven.

Schijnbaar opent deze Remonstrantsche weg voor velen de mogelijkheid tot de hemelsche zaligheid. Maar feitelijk sluit hij deze voor duizenden en miljoenen af. Want indien het Woord, gelijk het op de Haagsche Conferentie gezegd werd, het eenige zaad der wedergeboorte is, zijn alle jongstervende kinderkens, alle idioten, krankzinnigen enz., van de zaligheid uitgesloten. Of men moet, erger nog, de Schrift in het aangezicht weerspreken, als zij zegt, dat Christus de weg, de waarheid en het leven is, dat niemand tot den Vader kan komen dan door Hem, en dat er geen andere naam onder den hemel den menschen tot zaligheid gegeven is, dan de naam van Jezus alleen.

Zoo diep grijpt de Remonstrantsche loochening van de

inwendige genade op heel de belijdenis der Christelijke waarheid in. Maar er is bij haar ook nog een tweede, een theologisch belang betrokken; dat wil zeggen, de verhouding van God tot zijn schepsel in het algemeen wordt er geheel door gewijzigd. Want indien Gods Geest niet innerlijk in den mensch kan gaan inwonen, maar buiten hem blijft staan en slechts van buiten door het Woord op hem kan inwerken, dan is daarmede in beginsel eene betrekking van God tot de wereld aangenomen, welke door de H. Schrift lijnrecht wordt weersproken.

Want zeker, onze God woont in den hemel en doet alwat Hem behaagt. Hij is niet, gelijk het pantheïsme leert, in de wereld besloten noch met haar substantie eenzelvig. Er is een oneindige afstand tusschen God en zijn schepsel. Maar die afstand is oneindig, niet in hoegrootheid maar in hoedanigheid, niet in ruimte maar in natuur en wezen. Want al woont God in dien zin in den hemel, dat Hij daar op geheel bijzondere wijze zich openbaart; Hij is toch met zijn wezen alomtegenwoordig, in aarde en hel, in mensch en beest, in stof en geest. De hemel der hemelen kan Hem niet bevatten. Hij draagt alles door het woord zijner kracht. In Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij. Hij is niet ver van een iegelijk van ons. Zijne voorzienigheid is eene almachtige en alomtegenwoordige kracht, waardoor Hij alle dingen onderhoudt en regeert.

En de voorzienigheid Gods in dezen Bijbelschen, Gereformeerden zin is op het standpunt der bestrijders van de inwendige genade niet te handhaven. God wordt dan een God van verre. Hij staat op een onmetelijken, eindeloozen afstand van de wereld. Tusschen Hem en het innerlijkst wezen der schepselen staat altoos iets in. Wel wordt Hij nog als de Schepper erkend, maar men stelt het toch zoo

voor, dat Hij, sedert Hij schiep, de wereld aan zichzelve overliet. Hij rustte ze toe met genoegzame kracht, om zichzelve te ontwikkelen, niet alleen natuurlijk maar ook verstandelijk en zedelijk, godsdienstig en geestelijk. Hoogstens moet Hij nu en dan van buitenaf even ingrijpen, om, als de wereld in een of ander opzicht dreigen zou in de war te loopen, ze weer op gang en in orde te brengen. Maar overigens loopt de wereld als een machine, als een uurwerk af. Openbaring, profetie, wonder wordt hier een vreemd element, dat daarom zooveel mogelijk beperkt en eindelijk als geheel overbodig of zelfs als schadelijk en Gode onwaardig verworpen wordt. Het deïsme heeft rationalisme en moralisme ten gevolge.

En eindelijk is er bij de loochening van de inwendige genade ook een diep religieus belang in het spel. Want godsdienst is toch naar zijn wezen niets minder dan gemeenschap met God, de diepste, innigste, teederste gemeenschap, welke na die van de drie personen in het Goddelijk wezen en na die van de beide naturen in Christus denkbaar en bestaanbaar is. Dat drukt de Schrift uit in de schoone leer van het verbond. Want het verbond duidt die daad Gods aan, waardoor Hij den mensch als zijn beeld in betrekking tot zichzelf stelt en voortdurend in zijne gemeenschap leven doet. En die gemeenschap is inniger en teederder dan die van man en vrouw, van wijnstok en ranken, van fundament en gebouw. De Schrift kan geen woorden en beelden vinden, sterk en duidelijk genoeg, om die gemeenschap ons eenigermate te doen verstaan.

Doch op het standpunt van de louter zedelijke genade is er zulk eene religie niet. Er is daar geen plaats voor een verbond, maar alleen voor een contract, zooals tusschen een heer en zijn knecht. God is de Heer, die bevelen

geeft en geboden voorschrijft, en de mensch in zijn dienst-knecht, die in loonverhouding tot Hem staat en voor zoo-veel geleverden arbeid ook op zoo veel loon aanspraak heeft. Het is de godsdienst van den farizeër, bij uitnemendheid geschikt voor den eigengerechte en werkheilige, maar troosteloos en onbarmhartig voor de tollenaars en zondaren, voor de boetende Magdalena's en de weenende Petrusen.

De historie heeft op de besluiten der Dordsche Synode het zegel gedrukt. Het Remonstrantisme, eerst zoo gematigd en lief, heeft den weg gebaad voor rationalisme en deïsme, voor het wegwijzen en wegsterven van allen godsdienst.

En alle religie van echten stempel is daarom altijd en overal, in alle landen en kerken, tot Calvijn, tot Augustinus, tot Paulus en Johannes, tot de H. Schrift teruggekeerd.

Ons hart is tot God geschapen en het rust niet, voordat het ruste gevonden heeft aan zijn Vaderhart. Een God van verre is geen God, zooals dien ons harte behoeft. In Hem moeten wij leven, ons bewegen en zijn.

En dat wordt gehandhaafd in de leer der inwendige, onoverwinnelijke genade. In haar belijden wij, dat God zelf met zijn Geest in ons woning komt maken, en ons in eene verbondsgemeenschap opneemt, welke van geen wijken of wankelen weet.

Gelijk Jezus het zegt: opdat zij allen één zijn, gelijkwijls Gij, Vader, in mij en ik in U, dat ook zij in ons één zijn, opdat de wereld geloove, dat Gij mij gezonden hebt.

Welke gewichtige, godsdienstige belangen bij de leer der inwendige genade ook betrokken waren, toch hebben de Gereformeerden haar in de eerste plaats niet om die redenen en op grond van zulke overwegingen beleden en ver-

dedigd. Doch zij waren vast overtuigd, dat de leer van de onverwinnlijke genade des Heiligen Geestes door God in zijn Woord was geopenbaard en op de H. Schrift was gegrond. Geen menschelijke redeneeringen en overleggingen, maar het Woord Gods was de vaste grond, waarop zij hun belijdenis deden rusten; dat Woord was het zwaard, waarmede zij streden; de staf, op welken zij steunden; het licht, waarbij zij wandelden.

Aan het onderzoek der Schrift en dies aan de diepere kennis der waarheid is de strijd met de Remonstranten in niet geringe mate bevorderlijk geweest. Vroeger was ook reeds, met het oog op de kinderen des verbonds en in tegenstelling met de Wederdoopers, op min of meer heldere wijze onderscheid gemaakt tusschen het vermogen en de daad des geloofs, tusschen de bekeering in lijdelyken en in dadelijken zin, of eene enkele maal zelfs tusschen wedergeboorte en bekeering.

Maar deze onderscheiding was toen nog niet algemeen in het bewustzijn doorgedrongen en ook niet algemeen in de belijdenis en in de dogmatiek opgenomen. De Nederlandsche Geloofsbelijdenis en de Heidelberger Catechismus bevatten er nog slechts zwakke aanwijzingen over. Dikwerf werd de beschrijving van de toepassing der heilsweldaden met de leer des geloofs of der bekeering aangevangen.

Maar hierin kwam verandering door de godsdiensttwisten in den aanvang des zeventiende eeuw. De Remonstranten zagen het, bijv. op de Haagsche Conferentie, zeer goed in, waartoe de Gereformeerden op hun standpunt komen moesten. Zij zelve leerden, aangezien niemand metterdaad geloofst zonder vooraf te willen gelooven, dat de mensch hetzij nog van nature de kracht moest bezitten, hetzij door de prediking des evangelies de kracht moest ontvangen,

om al of niet te gelooven. De wil moest op de eene of andere wijze vrij zijn, om, gelijk zij het bepaald uitdrukten, den aangeboden Geest der wedergeboorte al dan niet te ontvangen. De wedergeboorte of vernieuwing van den mensch begon dus met en hing af van de toestemming van zijn wil. En het geloof werd niet eerst als vermogen ingestort, maar begon als werk en als daad; de hebbelijkheid des geloofs ging niet aan het metterdaad gelooven vooraf, maar was daarvan de vrucht en werd door voortdurende oefening verkregen.

Tot staving van deze hunne meening beriepen de Remonstranten zich op al die plaatsen der Schrift, waar sprake is van het algemeene aanbod der genade en de mensch geroepen wordt tot geloof en bekeering. God had van zijne zijde alles gedaan, wat er tot redding van den mensch te doen was. Hij had zijnen wijngaard geplant en omtuind en van steenen gezuiverd en met edele wijnstokken beplant, en vraagde nu: wat is er meer te doen aan mijnen wijngaard, hetwelk Ik aan hem niet gedaan heb? Jes. 5 : 1—4.

Van den mensch hing het naar deze voorstelling dus af, of hij al dan niet tot Christus wilde komen, Joh. 5 : 40; naar zijn Woord wilde hooren, Jer. 7 : 26, Ezech. 12 : 2, Zach. 7 : 11, Matth. 13 : 14, Hand. 28 : 26; zijne geboden wilde onderhouden, Ps. 78 : 56; den H. Geest wilde wederstaan, Jes. 63 : 10, Hand. 7 : 51. De beslissing over geloof en ongeloof berustte bij den mensch en lag in zijne hand.

En er is ook geen twijfel aan, dat de Schrift de schuld van het ongeloof, niet bij God maar bij den mensch zoekt. De Gereformeerde kerken, te Dordrecht vergaderd, beleden volmondig: dat er velen, door de bediening des evangelies geroepen zijnde, niet komen en niet bekeerd worden, daar-

van is de schuld niet in het evangelie, noch in Christus, door het evangelie aangeboden zijnde, noch in God, die door het evangelie roept en zelfs ook, dien Hij roept, onderscheidene gaven mededeelt; maar in degenen, die geroepen worden, van dewelken sommigen, zorgeloos geworden zijnde, het woord des levens niet aannemen; anderen nemen het wel aan, maar niet in het binnenste huns harten en daarom is het, dat zij na eene kortstondige blijdschap van het tijdelijk geloof wederom terugwijken; anderen verstikken het zaad des Woords door de doornen der zorgvuldigheden en wellusten der wereld en brengen geene vruchten voort, hetwelk onze Zaligmaker leert in de gelijkenis van het zaad, Matth. 13.

Op Gereformeerd standpunt is het dus zoowel plichtmatig als mogelijk, om ook die plaatsen der H. Schrift, op welke de Remonstranten zich beroepen, ten volle tot haar recht te doen komen. De Schrift mag in geene van hare uitspraken verwrongen worden naar ons systeem. Zij stelt het boven allen twijfel, dat God in de uitwendige roeping het evangelie aanbiedt aan zondaren zonder onderscheid, en dat de mensch, deze roeping versmadende, zijn ongelooft en verderf alleen aan zichzelf te wijten heeft. In de roeping door het evangelie komt God langs zedelijken weg tot ons; Hij beschouwt ons niet als stokken en blokken, maar handelt met ons als redelijke schepselen. In de uitwendige roeping handhaaft God zijn recht op den mensch. De zondaar beeldt zich wel in, dat hij door de zonde vrij wordt en van den dienst van God ontslagen. Maar dat is niet zoo. Het recht Gods op den mensch blijft, hoe diep hij ook vallen moge, onvervreemdbaar en onkreukbaar. En daarom roept Hij hem voortdurend door natuur en geschiedenis, door wet en evangelie, opdat de mensch be-

seffen zou, dat hij van rechtswege Gode toebehoort en tot zijn dienst en eere geschapen en bestemd is.

Maar, hoe duidelijk de Schrift dit alles ook leert en de schuld van het ongeloof op den mensch legt, zij blijft hierbij niet staan. Immers heeft de roeping een zeer verschillende uitkomst. Voor sommigen is Christus tot een val, voor anderen is Hij tot eene opstanding. Den eenen is het evangelie eene reuk des doods ten doode, den anderen eene reuk des levens ten leven. Vanwaar deze verschillende uitkomst? Hoe komt het, dat, terwijl velen zich verhardden, anderen tot het geloof in Christus komen en in Hem hunne zaligheid vinden?

Daarvan kan, naar de leer der Schrift, de oorzaak niet liggen in den mensch. Want van nature zijn alle menschen gelijk. Zij zijn allen in ongerechtigheid geboren en in zonde door hunne moeder ontvangen. Het gedichtsel huns harten is boos van der jeugd aan, zoodat er uit dat hart allerlei booze bedenkingen en ongerechtigheden voortkomen. Hun verstand is verduisterd, zoodat zij het koninkrijk Gods niet kunnen zien en de dingen des Geestes Gods niet kunnen begrijpen. Het bedenken huns vleesches is vijandschap tegen God, zoodat het zich der wet Gods niet onderwerpt en niet onderwerpen kan. Zij zijn allen dienstknechten der zonde, die verdoemelijk zijn voor Gods aangezicht, en uit zichzelf niets goeds kunnen denken of doen, evenmin als een Moorman zijne huid, of een luipaard zijne vlekken veranderen en een kwade boom goede vruchten voortbrengen kan.

Als desniettemin de roeping eene verschillende uitkomst heeft, kan de oorzaak daarvan niet liggen in den mensch. De menschen onderscheiden zichzelf niet. God is het alleen, die naar zijn welbehagen onderscheid maakt. En

Hij doet dit daardoor, dat Hij degenen, die Hij van eeuwigheid heeft uitverkoren in Christus, ook in den tijd krachtiglijk roept, hun verstand door den Heiligen Geest verlicht, met de krachtige werking van denzelfden wederbarenden Geest in hun binnenste doordringt, het gesloten hart opent, den wil nieuwe hoedanigheden instort en hem van dood levend en van boos goed maakt, zoodat hij als een goede boom vruchten van goede werken voortbrengen kan.

Want zoo zegt de Schrift, dat de Heere naar zijne belofte aan zijn volk een nieuw, vleeschen hart en een nieuwen geest zal geven, zoodat zij dientengevolge den Heere kennen, met hun gansche hart liefhebben en tot Hem zich bekeeren, Hem vreezen en niet van Hem afwijken, in zijne inzettingen wandelen en zijne rechten bewaren en dezelve doen, Deut. 30 : 6, Ps. 51 : 12, Jer. 24 : 7, 31 : 33, 32 : 39, 40, Ezech. 11 : 19, 36 : 26 enz.

Al deze en dergelijke plaatsen werden door de Gereformeerden uit de Schrift te berde gebracht, om daarmede het gevoelen der Remonstranten te weerleggen. De dwaling dwong hen, om dieper dan vroeger op dit punt de Schrift te onderzoeken en met nog meer ernst dan weleer de waarheid in te denken, die hun toebetrouwd was.

En resultaat van dat onderzoek en nadenken was, dat de Gereformeerden veel juister en duidelijker dan vóór dien tijd leerden onderscheid maken, tusschen hetgeen God doet, en hetgeen de mensch doet op grond van wat God in hem gedaan heeft.

God is de eerste in het werk der zaligheid. Hij geeft, zonder eenige verdienste of voorwaarde onzerzijds, enkel en alleen naar zijn welbehagen, een nieuw hart; Hij verlicht het verstand, buigt den wil, regelt de genegenheden, wederbaart, wekt op, maakt levend, en Hij doet dat in ons

zonder ons. Niets staat er onzerzijds in, tusschen deze werking van Gods Geest in onze harten en de vrucht daarvan, welke in engeren zin wedergeboorte, nieuwe schepping, opwekking, levendmaking heet. Er komt geen toestemming van ons verstand, geen beslissing van onzen wil, geen wensch van ons hart tusschen beide in. God brengt dit werk door zijn Geest rechtstreeks, inwendig, onoverwinlijk in onze harten tot stand.

Maar als de mensch dan alzoo vernieuwd is naar verstand en hart en wil, dan begint hij, van God bewogen zijnde, ook zelf te werken. Door de genade, die hij ontvangen heeft, gelooft en bekeert hij zichzelf, heeft hij God lief, wandelt in zijne inzettingen en bewaart zijne geboden (Dordsche Leerregels III, IV 12.)

Het onderscheid tusschen wedergeboorte en bekeering (geloof) is door de Dordsche Synode op grond van de Heilige Schrift tot het gemeengoed der Gereformeerde kerk en theologie gemaakt.

3. De onmiddellijke werking des H. Geestes en de genademiddelen.

De eerste vraag, die boven gesteld werd, is voor ons doel in het voorafgaande hoofdstuk genoegzaam beantwoord.

Op grond van Gods Woord en in navolging van Augustinus leerden de Gereformeerden, dat het Woord alleen niet voldoende was, om den zondaar te wederbaren en tot geloof en bekeering te leiden. Er moest eene inwendige genade, eene werking des Heiligen Geestes bijkomen, om den mensch, die dood was door de zonden en misdaden, weder levend te maken.

Die genade werd op verschillende wijze nader omschreven. Zij werd eene inwendige, geestelijke, bovennatuurlijke, krachtdadige, onverwinnelijke, onwederstandelijke genade genoemd. Zij werd opgevat als eene Goddelijke kracht, welke naar het woord van Paulus in Ef. 1 : 19, 20 gelijk was aan de werking der sterkte van die macht, welke God gewrocht heeft in Christus, als Hij Hem uit de dooden heeft opgewekt en Hem gezet heeft tot zijne rechterhand in den hemel.

Nu en dan werd zij door de Gereformeerde Godgeleerden ook eene *onmiddellijke* genade genoemd. Maar zoo

heette zij dan in tegenstelling met de leer der Pelagianen en Remonstranten, die slechts eene zedelijke werking des Geestes door het Woord aannamen en tusschen deze werking en de wedergeboorte den wil des menschen in plaatsen en van de toestemming van dien wil de wedergeboorte afhankelijk maakten. Bij de Remonstranten was de wedergeboorte dus altijd *in dien zin* middellijk, dat ze slechts tot stand kon komen, wanneer de mensch er vooraf zijne toestemming toe gaf.

En daartegenover zeiden de Gereformeerden dan soms, dat de Heilige Geest in het hart des menschen *onmiddellijk* werkte. Hij was met zijne genade niet binnen het Woord besloten, Hij werkte er niet louter door heen, maar Hij werkte er mede en er naast; Hij drong zelf met zijne Goddelijke kracht in de binnenste schuilhoeken van het hart des menschen door en werkte er de wedergeboorte, *in den mensch*, maar toch *zonder den mensch*.

Maar nooit hadden zij met dien naam van *onmiddellijke* genade ten doel, om bij de wedergeboorte het genademiddel des Woords uit te sluiten, en de wedergeboorte in dezen zin tegenover te stellen aan de bekeering en het geloof, die dan middellijk, door het Woord, zouden geschieden.

Dit zal ons duidelijk worden, wanneer wij thans overgaan tot het beantwoorden der tweede vraag, die boven gesteld werd en die aldus luidt: indien de Heilige Geest in den mensch, dien Hij wederbaren wil, onmiddellijk tegenwoordig is en rechtstreeks zijne werking uitoefent, sluit deze rechtstreeksche werking dan niet het gebruik der middelen uit? Indien de werking des Geestes in het hart een onmiddellijk karakter draagt, ligt daarin dan niet opgesloten, dat het gebruik der middelen overbodig, onnut, ja zelfs verkeerd en schadelijk is?

De bedenking, in deze vraag vervat, is van gewicht. Het antwoord, dat erop gegeven wordt, bepaalt de verhouding, waarin de Gereformeerde leer zich stelt tot al die richtingen, die, zooals bijvoorbeeld de Doopersche, de genademiddelen, althans bij de levendmaking des menschen uit den doodstaat der zonde, overbodig achten of ze tot ijdele teekenen verlagen. En de vraag is bovendien van actueel belang, omdat velen tegenwoordig de meening toegedaan zijn, alsof de onmiddellijke werking des Heiligen Geestes bij de wedergeboorte eene tegenstelling vormt met de middellijke werking des Heiligen Geestes bij het geloof en de bekeering.

Nu is het ons vroeger gebleken, dat de leer der inwendige, krachtdadige genade in de Christelijke kerk het eerst geleerd en verdedigd is door Augustinus. En dezelfde kerkvader is het, die ook het gewicht der bovengenoemde bedenking het eerst gevoeld en het verband dier genade met de genademiddelen in het licht gesteld en bepaaldelijk tegen de Donatisten verdedigd heeft.

De bedenking, die aan de leer van Augustinus tegen hemzelve ontleend werd, luidde aldus: indien God de eenige oorzaak der zaligheid was en door de genade des Heiligen Geestes de uitverkorenen onfeilbaar zeker tot geloof en bekeering leidde, welke plaats bleef er dan nog over voor eene kerk, die, gelijk Rome later leerde, met hare genademiddelen de onontbeerlijke middelares der zaligheid was?

Voor Augustinus, die lid der katholieke kerk was, had de bedenking nog meer gewicht dan voor de Hervormers, die later het katholieke kerkbegrip verwierpen. Want de leer der inwendige genade scheen met de katholieke opvatting van de volstrekte noodzakelijkheid der kerk en harer genademiddelen lijnrecht in strijd te zijn.

Werkelijk zijn er dan ook elementen in Augustinus' leer van de kerk, die onder rechtstreekschen invloed van zijne genadeleer staan en daarom aan de Reformatorische opvatting van de kerk verwant zijn. Zoo maakt hij onderscheid tusschen het ware en zuivere lichaam der kerk, dat alleen de verkorenen omvat, en de kerk, als gemengd gezelschap van geloovigen en ongeloovigen. Tot de ware kerk behooren ook zij, die nu nog goddeloos leven of in ongeloof en ketterij verstrikt zijn, maar toch door God zijn verkoren en daarom eenmaal door Hem zullen worden toegebracht. En omgekeerd, bevinden zich velen binnen de kerk, die niet tot de uitverkorenen behooren en nooit de zaligheid deelachtig zullen worden. Er is kaf onder het koren, er zijn kwade visschen onder de goede, er zijn vele schapen buiten en vele wolven binnen de schaapskooi der kerk van Christus. Velen zijn in de gemeenschap der sacramenten *met* de kerk en zijn toch niet in waarheid *in* de kerk.

Maar hoe goed en schoon dit alles door Augustinus ook gezegd is, en daarom door de Protestantsche Godgeleerden dikwerf met instemming is aangehaald, wij mogen daaruit toch geen oogenblik de gevolgtrekking afleiden, alsof Augustinus werkelijk door zijne genadeleer tot een ander kerkbegrip gekomen zou zijn, dan hetgeen toen algemeen heerschte. Veelmeer is het naar waarheid te zeggen, dat Augustinus het Roomsche kerkbegrip dat in zijne dagen zich reeds begon te ontwikkelen, niet verzwakt maar versterkt en bevestigd heeft.

Van zijne bekeering af had de kerk met haar middelen van genade en schatten van heil, met haar grootsche eenheid en breede katholiciteit op Augustinus een diepen indruk gemaakt. Aan haar had hij middellijkerwijze de

kennis der waarheid, het geloof aan het evangelie te danken. En toen hij dus later genoodzaakt werd, om tegen de Donatisten het recht en de waarheid der katholieke kerk te verdedigen, toen plaatste hij naast zijne leer der genade, eene leer van de kerk, die haar verhief tot de woning en het gebied van den Heiligen Geest.

Wel is waar, uitdeelster der genade kon de kerk bij Augustinus in waarheid niet meer zijn. Want God was het die de zaligmakende genade inwendig en verborgen schonk door de werking des Heiligen Geestes. Maar de kerk kon dan toch zijn en was bij Augustinus inderdaad de kring, binnen welken de Heilige Geest alleen met zijne genade woonde en werkte. Buiten haar was er geen zaligheid. Wie haar niet tot moeder had, kon God niet tot Vader hebben.

Wel is waar erkende Augustinus, dat de kettters buiten de kerk ook nog een groot deel van de waarheid konden bezitten. Zij konden nog vele waarheden gelooven, zij konden ook zelfs den doop en de ordening medenemen. Maar zij namen dat alles dan toch uit de kerk mede en bezaten het op eene onwettige, ongeoorloofde wijze, niet als een goed, waarop zij recht hadden, maar als een gestolen goed. Dat goed der waarheid en des doops kon hun dan ook niet tot zegen gedijen. Het strekte hun slechts tot verzwaring des oordeels. Eerst wanneer zij berouwvol tot de ééne, heilige, algemeene kerk terugkeerden, konden zij die genade deelachtig worden, welke onfeilbaar tot de zaligheid leidde.

Want de kerk is de tempel des Heiligen Geestes. Daar woont Hij met zijne genade, daar alleen stort Hij in de harten de liefde uit, die het geloof aanvult en met God en Christus verbindt. Al mogen lang niet allen, die in

de kerk zijn, met het ware geloof en de ware liefde begiftigd worden, dit is toch zeker, dat buiten de kerk niemand tot de zaligheid komt. Allen, die zalig worden, worden op 's Heeren tijd hier op aarde in de kerk geleid en zoo door de kerk henen in de hemelsche heerlijkheid opgenomen. Kerk en priester en genademiddelen zijn bij Augustinus niet de onfeilbare waarborgen, maar toch de noodzakelijke, vooraf vereischte voorwaarden van de zaligheid.

Maar ook hierbij is Augustinus niet blijven staan. Hij heeft bepaald voor het Roomsche kerkbegrip het pad effen gemaakt, als hij tegenover de Donatisten, hoe langer hoe meer in het *instituut* der kerk zich terugtrok en daar zijne positie nam. De Donatisten hadden heel wat aan te merken op de katholieke kerk van die dagen; zij verbraken zelfs de gemeenschap en vestigden eene kerk naast de katholieke, die eerst eene groote uitbreiding verkreeg. En werkelijk was het in dien tijd met de kerk in vele opzichten treurig gesteld. Er was niet slechts over vele punten der leer groote verdeeldheid, maar de heiligheid der leden en vooral van de priesters liet zeer veel te wenschen over.

Om nu toch de katholieke kerk als de ééne, ware, heilige, Christelijke kerk te verdedigen, zag Augustinus meer en meer af van de kerk als gemeenschap der geloovigen en vestigde hij het oog op de kerk als bezitster van de genademiddelen. Hoeveel gebreken en dwalingen de leden der kerk ook mochten aankleven, de kerk zelve bleef in haar geheel, als inrichting des heils, de bruid zonder vlek en rimpel, de eenige duive, de woning des Heiligen Geestes, de bewaarster van de schatten des heils. Scheiding van haar was daarom ook nooit geoorloofd. Wie haar verliet,

gaf daarin slechts bewijs van hoogmoed en ongehoorzaamheid en verbeurde de zaligheid zijner ziel.

En toen nu na Augustinus de leer der inwendige genade in Semipelagiaanschen zin vervalscht werd, toen was feitelijk daarmede het Roomsche kerkbegrip geboren, dat de kerk verheft tot middelares der zaligheid, tot bewaarster en uitdeelster van alle genade voor alle menschen, tot de eenige ark des behouds voor heel het menschelijk geslacht. In die kerk toch leeft Christus als Profeet, Priester en Koning door den Geest voort en stort Hij al de gaven der genade uit. En die gaven der genade deelt Hij uitsluitend mede door middel van priester en sacrament. Geen gemeenschap aan Christus dan door bemiddeling van de kerk als instituut, dat is van den priester, die in het sacrament over de genade beschikt. Want de genade daalt neder in het sacrament, zij is er op de eene of andere wijze onafscheidelijk mede verbonden. God deelt zijne genade niet zelf uit, inwendig en verborgen door de werking des Heiligen Geestes. Maar Hij vertrouwt ze toe aan den priester, Hij legt ze neder in het sacrament. En daarom is er geen zaligheid buiten de kerk, buiten den priester, buiten het sacrament.

Rome had langzamerhand tusschen de genade en de kerk met hare sacramenten zulk een onverbrekkelijk verband gelegd, dat er voor den mensch buiten deze middelen om geen zaligheid te verkrijgen was.

Dit verband werd door de Reformatie verbroken, of in elk geval belangrijk gewijzigd. Er was wel geen zaligheid buiten de kerk, maar deze kerk viel niet samen met de Roomsche, doch was gelijk aan de katholieke kerk, die alle geloovigen van alle tijden en plaatsen omvat. De zaligheid

was wel gebonden aan het Woord, maar dit Woord werkte niet alleen, wanneer het door den dienaar in de kerkelijke samenkomsten verkondigd werd, maar was ook dan eene kracht, wanneer het door den mensch heilbegeerig gelezen en onderzocht werd. En de sacramenten waren wel middelen tot versterking des geloofs, doch de beteekende zaak was niet in de teekenen besloten en werd niet door den dienaar maar door God zelve uitgedeeld. De mensch was voor zijne zaligheid alleen van God en van zijne genade afhankelijk. Religie werd bij de Reformatie wederom rechtstreeksche gemeenschap met God.

Maar natuurlijk deed zich op dit standpunt vanzelf de vraag weer voor: indien Gods genade de eenige en rechtstreeksche oorzaak der zaligheid is, waartoe zijn dan de middelen der genade, de prediking des Woords en de bediening der sacramenten, nog van noode?

Het eene scheen het andere volkomen uit te sluiten; en de mystieke richtingen van die dagen, zooals de Wederdoopers, leidden er terstond de gevolgtrekking uit af, dat de middelen der genade, zoo niet schadelijk, dan toch vrij overbodig en onnut waren. Zij zagen er niets dan uitwendige teekenen en zinnebeeldige handelingen in, die alleen voor oogen stelden wat er was, maar niet konden te weeg brengen, wat er niet was. Immers God alleen, of de Christus in ons, of de Geest, of het inwendige woord, of het inwendige licht, of hoe de zaak der wedergeboorte anders door hen genoemd mocht worden, zij brachten in den mensch het nieuwe leven, het geloof en de bekeering tot stand. En Woord en sacrament konden niet anders doen, dan die inwendige genade aanduiden en afbeelden. Het uitwendige, gepredikte Woord drukte slechts uit, wat er inwendig in het hart van den geestelijken mensch ge-

schreven stond; en de sacramenten stelden slechts uiterlijk voor oogen, wat Christus inwendig door zijnen Geest aan de geloovigen geschonken had.

Maar de Gereformeerden konden hierin niet medegaan. Zij werden daarvan weerhouden door de Heilige Schrift, die, ofschoon eene inwendige genade leerende, toch zoo beslist mogelijk, de zaligheid aan het geloof en het geloof aan het gehoor van het Woord Gods verbindt.

Dienovereenkomstig spraken zij het in hunne belijdenis uit, dat het waarachtig geloof, in den mensch gewrocht zijnde door het gehoor des Woords Gods en de werking des Heiligen Geestes, hem wederbaart en maakt tot eenen nieuwen mensch (Ned. Geloofsbel. art. 24); dat het geloof, hetwelk ons Christus en al zijne weldaden deelachtig maakt, komt van den Heiligen Geest, die het in onze harten werkt door de verkondiging des heiligen evangelies en het sterkt door het gebruik van de sacramenten (Heid. Cat. Zond. 25).

Men kan hiertegen inbrengen, dat deze beide uitspraken uit onze belijdenisschriften voor het vraagstuk, dat ons thans bezig houdt, hoegenaamd niet beslissend zijn. Want immers is er niemand onder ons, die ontkent, dat Woord en sacrament wel terdege genademiddelen zijn voor het geloof en de bekeering in zoogenaamden „dadeliijken” zin, of ook voor de wedergeboorte in de ruimere beteekenis van vernieuwing en heiligmaking. Terwijl het toch geen twijfel lijdt, dat de Nederl. Geloofsbelijdenis in art. 24 alleen van de wedergeboorte in ruimeren zin handelt, en dat de Heidelbergsche Catechismus in Zondag 25 alleen denkt aan het actieve, bewuste geloof, niet aan het vermogen of de hebberijkheid des geloofs. De vraag, die aan de orde is, luidt echter, of de wedergeboorte als instorting van het aller-eerste beginsel des nieuwen levens en het geloof als ver-

mogen of hebbelijkheid niet gewerkt worden door den Heiligen Geest zonder en buiten het Woord.

Maar deze bedenking doet de bewijskracht der aangehaalde uitspraken toch geenszins te niet. Want de onderscheiding van wedergeboorte en bekeering, gelijk die later opkwam, was in de dagen, toen de Nederl. Geloofsbelijdenis en de Heidelb. Catechismus werden opgesteld, nog onbekend. Wel is ze toen reeds voorbereid, maar bij niemand komt zij nog tot duidelijke uitdrukking. In de belijdenisschriften en in de werken der theologen laat men het nieuwe leven met het berouw, met het geloof, met de bekeering aanvangen. En aan eene zekere tegenstelling tusschen den aanvang van het nieuwe leven, als alleen gewerkt door den H. Geest *zonder* het Woord, en den voortgang van het nieuwe leven, als gewerkt door den H. Geest *met* het Woord, werd door niemand gedacht.

Als de Nederl. Geloofsbelijdenis in art. 24 en de Heidelb. Catechismus in Zondag 25 dus zegt, dat het waarachtig geloof in den mensch gewrocht wordt door het gehoor des Woords Gods en de werking des Heiligen Geestes, dan denken zij daarbij volstrekt niet alleen aan de ontwikkeling van het geestelijk leven tot de daden van geloof en bekeering, maar dan vatten zij daarin het gansche nieuwe leven saam, van zijn eerste ontstaan af tot zijne hoogste ontwikkeling hier op aarde toe. De algemeene, gewone voorstelling is deze, dat ook de allereerste aanvang van het geestelijk leven gewerkt wordt door den Heiligen Geest onder gebruikmaking van het woord des evangelies.

Het 35e artikel van de Nederl. Geloofsbelijdenis verheft dit boven allen twijfel. Daar wordt beleden, dat onze Zaligmaker Jezus Christus het sacrament des heiligen Avondmaals verordend en ingesteld heeft, om te voeden

en te onderhouden degenen, die Hij alreede wedergeboren en in zijn huisgezin, hetwelk is zijne kerk, ingelijfd heeft. Nu hebben degenen, die wedergeboren zijn, in zich tweerlei leven, het ééne lichamenlijk en tijdelijk, hetwelk zij van hunne eerste geboorte medegebracht hebben en allen menschen gemeen is; het andere is geestelijk en hemelsch, hetwelk hun gegeven wordt in de tweede geboorte, dewelke geschiedt door het woord des evangelies in de gemeenschap des lichaams van Christus, en dit leven is niet gemeen dan alleen den uitverkorenen Gods.

Uit deze woorden blijkt duidelijk, dat de Nederl. Ge-
loofsbelijdenis, als zij van wedergeboorte spreekt, daarbij niet alleen denkt aan den voortgang en de ontwikkeling, maar ook aan den aanvang en den oorsprong van het geestelijk leven. Want zij verklaart, dat dat geestelijk leven in de tweede geboorte *gegeven* wordt, dat het dus daarin niet alleen tot ontwikkeling komt, maar dat het daarin zijn aanvang neemt. En van dien aanvang des geestelijken levens in de tweede geboorte belijdt zij nu verder, dat die tot stand komt *door het woord des evangelies*. Niet alleen bij het geloof en de bekeering in dadelijken zin, maar ook bij de wedergeboorte in engeren zin, bij de instorting van het allereerste beginsel des geestelijken levens is het evangelie volgens onze belijdenis het middel der genade in de hand des Heiligen Geestes.

Dezelfde gedachte wordt in den Heidelbergschen Catechismus uitgesproken. In Zondag 3 wordt alleen gezegd, dat wij ganschelijk onbekwaam zijn tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad, tenzij dan dat wij door den Geest Gods wedergeboren worden. Of de H. Geest zich daarbij al dan niet van het Woord bedient, komt hier niet ter sprake. Maar in Zondag 21 staat uitdrukkelijk, dat de

Zone Gods zich eene gemeente vergadert, beschermt en onderhoudt *door zijn Geest en Woord*. Dat de Geest hierbij in de eerste plaats genoemd wordt, is niet zoo te verstaan, alsof het vergaderen der kerk alleen door den Geest geschiedde zonder het Woord, en het beschermen en onderhouden door den Geest in verbinding met het Woord. Want alle drie, het vergaderen zoowel als het beschermen en onderhouden van de kerk, geschiedt door Geest en Woord te zamen. En de Geest neemt hierbij de eerste plaats in, omdat Hij de handelende is, die zich van het Woord als zijn instrument bedient en met dat Woord weder in dienst staat van den Zone Gods.

Daarom heet het dan ook in Zondag 25, dat het geloof, hetwelk ons Christus en al zijne weldaden deelachtig maakt, of, gelijk het in Zondag 7 omschreven wordt, door hetwelk wij Christus worden ingelijfd en al zijne weldaden aannemen, dat dat geloof in zijn ganschen omvang, beide in lijdelyken en in dadelyken zin, zijn oorzaak heeft in den Heiligen Geest, die het in onze harten werkt door de verkondiging des heiligen evangelies.

Het is om deze redenen niet wel voor tegenspraak vatbaar, dat onze beide oudste belijdenisschriften in de orde des heils aan de roeping eene plaats geven vóór de wedergeboorte, en in het Woord Gods een genademiddel zien, niet allen voor den wasdom maar ook voor het ontstaan van het geestelijk leven.

In het afgetrokkene laat het zich denken, dat de Gereformeerden de verhouding van roeping en wedergeboorte in lateren tijd anders hebben opgevat, dan zij oorspronkelijk deden en bijv. in de Nederl. Geloofsbelijdenis en den Heidelbergschen Catechismus tot uitdrukking brachten.

Men kan zelfs geneigd zijn, om zoodanige wijziging in de voorstelling te verwachten, wanneer men in rekening brengt, dat in den eersten tijd tusschen wedergeboorte (in enger zin) en bekeering zoo goed als geen onderscheid werd gemaakt.

En men kan zelfs meenen, dat het, toen deze onderscheiding eenmaal gemaakt en in de Gereformeerde theologie opgenomen was, voor de hand lag, om het verschil tusschen wedergeboorte en bekeering nu zoo aan te geven, dat de eerste tot stand kwam door den Heiligen Geest alleen, op onmiddellijke wijze, dat is, zonder het Woord, en dat de tweede door den Heiligen Geest gewerkt werd op middellijke wijze, dat is, met en door het Woord.

Maar wie deze verwachting koestert, wordt bij een nauwkeurig onderzoek van de latere Gereformeerde theologie teleurgesteld. Nooit en nergens wordt daar tusschen wedergeboorte en bekeering zulk een onderscheid gemaakt en zulk eene tegenstelling gevormd, alsof, altijd onder de werking des Geestes, de wedergeboorte *zonder* en de bekeering *door* het Woord tot stand kwam.

En dit is van te meer beteekenis, omdat de Gereformeerden, toen zij de leer der inwendige, krachtdadige en onwederstandelijke genade beleden en handhaafden, door hunne tegenstanders ervan beschuldigd werden, dat zij door die leer de genademiddelen van al hun kracht beroofden en geheel overbodig maakten. Zij waren dus gedwongen, om over het verband tusschen het genademiddel des Woords en de genadewerkingen van wedergeboorte en bekeering opzettelijk na te denken, en er zich helder rekenschap van te geven.

Immers brachten de Remonstranten tegen de leer der krachtdadige en onverwinlijke genade vele ernstige tegenwerpingen in. Zij beriepen zich daartegenover niet alleen

op tal van plaatsen in de Heilige Schrift; maar zij trachtten ook te betoogen, dat zulk eene leer den mensch zorgeloos maakte, dat ze hem alle vrijheid en verantwoordelijkheid ontnam, dat ze physischen dwang en heidensch fatalisme invoerde, en dat zij ook — om niet meer te noemen — de prediking des evangelies overbodig maakte en het genademiddel des Woords van alle kracht beroofde.

Deze laatste bedenking trekt hier inzonderheid onze aandacht. Zij werd door de Remonstranten op deze wijze uitgewerkt: indien het Woord niet genoegzaam is tot bekeering en niet het eenige zaad der wedergeboorte is, maar indien er eene bijzondere, bovennatuurlijke, almachtige, onwederstandelijke kracht des Heiligen Geestes bij moet komen, dan wordt het Woord geheel overbodig en kan het best gemist worden. De zedelijke werking van het Woord wordt dan door de bovennatuurlijke werking des Heiligen Geestes geheel in de schaduw gesteld, ja ganschelijk verdrongen. Zelfs is het op dat standpunt niet mogelijk meer, om de prediking des Woords op eenigerlei wijze als genademiddel te handhaven. Want de zedelijke werking van het Woord is klaarblijkelijk van eene gansch andere natuur dan de bovennatuurlijke werking des Heiligen Geestes en kan om die reden voor de laatste zelfs niet als middel of instrument dienst doen.

Immers, zoo zeiden de Remonstranten, beide beweringen zijn lijnrecht met elkander in strijd, eenerzijds, dat God door eene bovennatuurlijke, onwederstandelijke kracht en dus op onmiddellijke wijze de wedergeboorte in het hart werkt; en anderzijds, dat Hij zich daarbij toch van middelen bedient. Want eene onmiddellijke werkzaamheid sluit naar den aard der zaak alle middelen uit. (*Immediata enim actio medium excludit.*)

Allerbelangrijkst is het nu om te vernemen, wat de Gereformeerden op deze Remonstrantsche bedenking geantwoord hebben. Indien zij de leer der onmiddellijke wedergeboorte in dien zin waren toegedaan geweest, dat deze altijd geschiedt zonder en buiten het Woord, enkel en alleen door den Heiligen Geest, dan hadden zij met een eenvoudig antwoord kunnen volstaan. Zij hadden dan kunnen zeggen, dat de Remonstranten met hunne bedenking gelijk hadden; dat inderdaad de wedergeboorte als onmiddellijke vrucht van de werking des Heiligen Geestes zonder en buiten het Woord plaats had; dat het Woord wel diende als middel tot geloof en bekeering, maar niet als middel voor de instorting van het allereerste beginsel des nieuwen levens.

Maar zoo hebben de Gereformeerden op de bedenking der Remonstranten *niet* geantwoord. Integendeel, zij hebben zich ingespannen, om het Woord ook als genademiddel voor het ontstaan van het geestelijk leven, als zaad der wedergeboorte te handhaven.

Ten bewijze ga de officieele uitspraak der Dordsche Synode voorop. In verschillende paragrafen gaat zij stilzwijgend van de onderstelling uit, dat de roeping aan de wedergeboorte voorafgaat en dat het Woord het middel is, niet alleen voor het onderhouden en ontwikkelen, maar ook voor het ontstaan en den aanvang van het geestelijk leven, bijv. I 16, III, IV 6, 9, 10, 12. Maar in de 17e paragraaf van het derde en vierde hoofdstuk spreekt zij het ook bescijst en duidelijk uit.

Daar zegt zij in eene taal, die allen twijfel aangaande het gevoelen der Synode buitensluit: Even zoo zeker als die almachtige werking Gods, door welke Hij dit ons natuurlijk leven verwekt en onderhoudt, niet uitsluit maar

vordert het gebruik dier middelen, door welke God naar zijne oneindige wijsheid en goedheid deze zijne kracht wil uitoefenen; zoo sluit ook deze voorzeide bovennatuurlijke werking Gods, door welke Hij ons wederbaart, geenszins uit noch doet te niet het gebruik des evangelies, hetwelk de hoogstwijze God tot een zaad der wedergeboorte en voedsel der ziel verordend heeft.

De Synode heeft met deze woorden de Remonstrantsche bedenking, dat de bovennatuurlijke werking des Heiligen Geestes het genademiddel des Woords uitsloot, beslist verworpen, en zij heeft het als leer der Gereformeerde Kerken in deze en in andere landen uitgesproken, dat de hoogstwijze God het evangelie niet alleen tot een voedsel der ziel maar ook tot een zaad der wedergeboorte verordend heeft.

En dit gevoelen is op de Dordsche Synode niet door eene kleine meerderheid voorgestaan; het is niet de bijzondere meening der infralapsarische afgevaardigden geweest. Maar het was het eenparig oordeel van alle leden der Synode; over dit punt was er hoegenaamd geen verschil; volgens aller oordeel ging in den regel het Woord aan den Geest, de roeping aan de wedergeboorte vooraf.

Wie hieraan twifelen mocht, leze maar eens aandachtig na de oordeelen, die door de verschillende afgevaardigden over het derde en vierde artikel uitgebracht zijn.

Bij wijze van voorbeeld mogen enkele zinsneden uit die oordeelen hier worden aangehaald.

De Nederlandsche professoren zeggen: de voornaamste oorzaak van de werking des geloofs is de genade Gods, die machtiger is dan alles, dewelke de inblijvende hoedanigheid of de deugd des geloofs gegeven heeft, en *dezelve verwekt Hij door de verkondiging des evangelies en door de krachtige werking des H. Geestes.*

De Geldersche afgevaardigden gelooven, dat God *gewoonlijk door de uitwendige prediking des Woords* en door de inwendige werking des H. Geestes ter zaligheid roept alle degenen, die het Hem behaagt.

Die van Zuid-Holland belijden, dat tot de wedergeboorte des menschen vereischt wordt tweeërlei genade, eene *uitwendige* (dat is de roeping door natuur en Schrift) en eene inwendige (bestaande in de krachtige en onverwinnlijke genade des H. Geestes.)

En zoo spreken alle Nederlandsche afgevaardigden zonder onderscheid en zonder uitzondering. Wat zij allen tegenover de Remonstransche leer, dat het Woord het eenige en genoegzame zaad der wedergeboorte is, in het licht trachten te stellen, is dit, dat het Woord wel zeer zeker een middel en een zaad der wedergeboorte is, maar dat het alleen en op zichzelf onvoldoende is en dat er eene krachtige, onverwinnlijke, inwendige genade des H. Geestes bij moet komen.

En hiermede stemmen de oordeelen der buitenlandsche afgevaardigden geheel overeen.

De Engelsche theologen laten aan de wedergeboorte zelfs eene voorbereidende genade voorafgaan en zeggen, dat God wederbaart door den Geest, *gebruikende het middel des Goddelijken Woords*, waarom wij ook gezegd worden wedergeboren te zijn uit het onvergankelijke zaad des Woords, 1 Petr. 1 : 23.

Die van de Paltz noemen het evangelie een *ordinair middel* van de genade der wedergeboorte.

Die van Hessen zeggen, dat God door het Woord, als door een *ordinair middel*, het verstand dergenen, die Hij wil, inwendig met de genade des Heiligen Geestes verlicht.

De Zwitsersche theologen belijden te gelooven, dat het

geloof, in de *ordinaire wijze*, gewrocht wordt door Gods Woord, terwijl de H. Geest inwendig het verstand verlicht en den wil vernieuwt.

En in denzelfden geest laten zich uit de buitenlandsche afgevaardigden uit Nassau en Wetterau, uit Genève, Bremen en Emden.

Volgens allen is het Woord het middel of werktuig, waarvan de H. Geest zich bedient tot het wederbaren en vernieuwen van den mensch. Allen laten zonder eenige uitzondering de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan.

De Dordsche Synode sprak wel in enkele korte, krachtige woorden hare belijdenis uit aangaande het Woord als het middel der wedergeboorte in de hand des Heiligen Geestes; maar zij kon vanzelf geen breed betoog leveren tot weerlegging van de Romonstrantsche bedenking, dat de onmiddellijke werking des H. Geestes in het hart van den zondaar het gebruik van de genademiddelen, bepaaldelijk van het Woord, overbodig en onnut maakte.

Wel is dit echter door de Gereformeerde theologen geschied. Een hunner, n.l. Gomarus, wijdde aan de weerlegging dezer Remonstrantsche bedenking eene korte verhandeling, die den staat des geschils zeer duidelijk uiteenzet en vanwege hare belangrijkheid hier in hoofdzaak verdient opgenomen te worden. (Op. I 104—106.)

Als de Remonstranten zeggen, zoo redeneert Gomarus, dat de onmiddellijke werkzaamheid Gods de middelen der genade uitsluit, dan moet de staat des geschils daarbij zuiver worden voorgesteld.

Het geloof n.l. kan onderscheiden worden in de hebbelijkheid en in de daad des geloofs. Wat de hebbelijkheid des geloofs betreft, belijden wij op grond van de Schrift,

bijv. Ef. 1 : 18, 19, Ezech. 36 : 26, Joh. 6 : 44, 45 enz., dat deze gewerkt wordt door Gods almachtige kracht, en niet middellijk door ons, dat is door onze kracht. Maar indien het woord „onmiddellijk” gebruikt wordt in tegenstelling met de prediking des evangelies als een noodzakelijk voorafgaand middel, waardoor de Heilige Geest en Hij alleen het geloof inplant, dan is het onwaar, dat wij vaststellen, dat God onmiddellijk werkt.

Wat daarentegen de daad des geloofs betreft, deze komt niet onmiddellijk, door almachtige kracht, tot stand, maar middellijk door den mensch, die met de kracht des geloofs is begaafd en door het Woord Gods en de hulp des Geestes opgewekt wordt, als de naaste en onmiddellijke oorzaak. Want wij zeggen niet, dat God, maar dat de mensch gelooft, n.l. de mensch, die met de hebbelijkheid des geloofs begiftigd is. Daarom beveelt God deze daad des geloofs ook uitwendig door het Woord aan den mensch, terwijl Hij hem inwendig door zijnen Geest met de hebbelijkheid des geloofs begiftigt en hem alzoo tot het gelooven bekwaam maakt, en door het gehoor des Woords en zijne hulpe tot het gelooven metterdaad opwekt.

Als wij dus van de kracht of de hebbelijkheid des geloofs handelen, is het volstrekt niet ongerijmd te zeggen, dat God haar in betrekking tot de uitverkorenen eischt en tegelijk in hen onmiddellijk tot stand brengt. Want de eisch of het bevel des geloofs geeft te kennen, wat zij Gode schuldig zijn, maar niet wat zij kunnen volbrengen; en de belofte duidt aan, waaruit dat geloof hun toevloeit. Zoo was het ook bij Lazarus, toen hij gestorven was; Christus had zijne opstanding beloofd, Joh. 11 : 23. En ofschoon hij uit zichzelf Christus niet hooren en ook niet opstaan kon, omdat hij dood was, toch beval Christus uit-

wendig, dat hij zou uitkomen vers 43, en deelde hem tegelijk inwendig het leven en de krachten mede, zoodat hij hooren, uit het graf komen en alzoo aan Jezus' bevel gehoorzamen kon, vs. 44. Evenzoo beval Christus aan den geraakte in Matth. 9 : 6, die uit zichzelf er geheel onmachtig toe was, om zijn beddeken op te nemen en naar zijn huis te gaan, terwijl Hij hem tegelijkertijd inwendig door zijne Goddelijke kracht de gezondheid en de krachten terugschonk, die hem bekwaam maakten, om aan des Heeren bevel te gehoorzamen.

Nader worden deze gedachten door Gomarus nog uitgewerkt, als hij op de bedenking der Remonstranten, in eenigszins anderen vorm voorgedragen, antwoordt. De Remonstranten zeiden namelijk : indien een mensch, voordat hij de onwederstandelijke genade ontvangt, zich niet bekeeren kan, en, wanneer hij deze ontvangt, onfeilbaar zeker bekeerd wordt, dan is het onnoodig en onnut zich om de middelen der genade te bekommeren.

Daarop antwoordt Gomarus in dezer voege : Vóór alle dingen moet de dubbelzinnigheid in de redeneering worden weggenomen, en daartoe is het weer noodig, om tusschen de genade der bekeering als hebbelijke en als dadelijke onderscheid te maken. De eerste bestaat daarin, dat de mensch door de kracht des H. Geestes wordt wedergeboren. De tweede is die, waardoor de reeds wedergeboren mensch door het Woord Gods en den bijstand des Geestes de ontvangen krachten oefent in het gelooven en liefhebben metterdaad.

Tot de bekeering in beiderlei zin is nu gewoonlijk de prediking van het evangelie noodzakelijk. Tot de bekeering in den eersten zin (dat is de wedergeboorte,) omdat, ofschoon God alleen in eigenlijken zin wederbaart, de pre-

diking van het Woord toch gewoonlijk tot haar vereischt wordt, als een voorafgaand krachtdadig middel tot recht verstand van den zin des evangelies, en als een voorafgaand noodzakelijk bijvoegsel, waarmede de H. Geest, als Hij bekeeren wil, de kracht der wedergeboorte in de uitverkorenen verbindt.

Daarom heet het evangelie ook eene bediening des Geestes, 2 Cor. 3 : 8, want als de uitverkorenen het evangelie hooren en zijn zin verstaan en de H. Geest hen bedoelt te bekeeren, dan scheidt Hij in hunne harten overeenkomstig de beloften des Nieuwen Verbonds, Jer. 31 : 33 enz., de hebbelijkheid des geloofs aan dat evangelie.

Zoo lezen wij dan ook in 1 Petr. 1 : 23: gij zijt wedergeboren niet uit vergankelijk maar uit onvergankelijk zaad, door het Woord des levenden Gods. Het Woord Gods is hier blijkens vers 25 het evangelie, dat hier wordt aangeduid als het middel of de weg tot de wedergeboorte. En het zaad is de kracht des H. Geestes, waardoor Hij wederbaart, zooals ook in 1 Joh. 3 : 9 staat: wie uit God geboren is, zondigt niet, want zijn zaad blijft in hem.

Want wel is waar, zegt Gomarus, laten vele beroemde uitleggers dit zaad, waarvan Petrus spreekt, op het evangelie slaan, maar dit schijnt niet overeen te stemmen met de wijze, waarop hij zich uitdrukt. Want hij zegt niet: *uit* het zaad, *uit* het Woord, maar met onderscheid: *uit* het zaad, *door* het Woord. Als het echter toch op het evangelie sloeg, zou de uitdrukking overdrachtelijk te nemen zijn, evenals wanneer Paulus in 1 Cor. 4 : 15 zegt: door het evangelie heb ik u geteeld. Want dat wil zeggen: ik heb u het evangelie verkondigd, en toen gij dat hoordet, zijt gij door de kracht des H. Geestes wedergeboren.

In dien zin is het ook, volgens Gomarus, te verstaan, als

onze Godgeleerden de prediking van het evangelie het werktuig der wedergeboorte noemen. Dat is het niet in eigenlijken zin, want een werktuig in eigenlijken zin is eene tweede oorzaak, die aan de eerste ondergeschikt is. Maar het is dat in oneigenlijken zin, zooals naar het gebruik der Schrift dikwerf op overdrachtelijke wijze aan een teeken, dat ergens mede verzeld gaat, de werking der beteekende zaak wordt toegeschreven vanwege de overeenkomst, die tusschen beide bestaat.

Ofschoon daarom de hebbelijke bekeering, dat is de wedergeboorte, door de almachtige genade van Gods Geest tot stand gebracht wordt, is toch het verkondigen en hooren van Gods Woord daartoe niet onnut, maar veeleer noodzakelijk als een voorafgaand bijvoegsel, dat krachtens Gods inzetting tot de genade van den wederbarenden Geest vereischt wordt.

En wat de dadelijke bekeering betreft, het verkondigen en hooren van Gods Woord is tot haar noodzakelijk, opdat de hebbelijkheid des geloofs bij den wedergeborene tot de daden des geloofs overga. En hierbij is het gehoor van het gepredikte evangelie niet slechts een voorafgaand noodzakelijk bijvoegsel, zooals bij de wedergeboorte, maar een krachtdadig instrument tot het opwekken van de daden des geloofs en der liefde, Rom. 10 : 14, 15; 1 Cor. 3 : 5.

En als na deze duidelijke beantwoording de tegenstanders toch blijven aanhouden en de onmiddellijk werkende genade met de middelen in strijd achten, verklaart Gomarus zich nog nader en zegt: de onwederstandelijke of onmiddellijk werkende genade sluit wel uit, dat er tusschen haar en de door haar gewerkte wedergeboorte iets in staat, zooals bijv. de vrije wilskeuze van den mensch, maar zij sluit niet uit, dat er aan hare werking in het hart van den

zondaar middelen voorafgaan. God bedient zich van het Woord, om tegelijk daarmede in het hart van den mensch die almachtige kracht des H. Geestes te laten werken, welke onmiddellijk de wedergeboorte tot vrucht heeft. Het Woord staat dus niet als middel tusschen die almachtige kracht des H. Geestes en de door haar onmiddellijk gewerkte wedergeboorte in, maar wel doet het als middel voor God dienst, om die kracht des H. Geestes in den mensch te doen wonen en werken.

De tegenstanders leggen ons dus, zegt Gomarus ten slotte, verkeerdelijk ten laste, dat wij leeren, dat het geloof, hetzij als hebbelijkheid hetzij als daad, door den H. Geest wordt ingedrukt vóór de verkondiging van het evangelie; want het tegendeel wordt door de onzen, op grond der Schrift, uitdrukkelijk geleerd.

Maar wel belijden wij, dat de Heilige Geest niet met den mensch als eene bijoorzaak samenwerkt, om het geloof tot stand te brengen; want God is alleen de werkende oorzaak des geloofs. Doch Hij werkt dit geloof, nadat de prediking van het evangelie als door God verordend middel is voorafgegaan; terwijl Hij daarna dan met den mensch, die de hebbelijkheid des geloofs ontvangen heeft, medewerkt, om dat vermogen des geloofs in daden te doen overgaan.

Gomarus heeft in zijne bovengenoemde verhandeling het geschil over de onmiddellijke wedergeboorte zuiver gesteld en in Gereformeerden zin beantwoord.

Onmiddellijk mag de wedergeboorte heeten tegenover de Remonstranten, die tusschen de aanradende, zedelijke werkzaamheid des Heiligen Geestes, welke in de prediking des Woords tot den mensch komt, en tusschen hare vrucht in het hart van den mensch, dat is de wedergeboorte, eene

vrije toestemming van het verstand en eene vrije daad van den wil inschuiven. Bij de Remonstranten werd de wedergeboorte, het geloof, de bekeering dus afhankelijk van en gebonden aan eene voorwaarde, die door den mensch vervuld moest worden. Zij ontkenden daarom, dat er bij het Woord nog eene bijzondere krachtadige werking des H. Geestes in het hart van den zondaar bij moest komen; zij loochenden eene werkzaamheid des H. Geestes naast het Woord; en zij meenden, dat de zedelijke werkzaamheid des Geestes in en door het Woord genoegzaam was, om den mensch, indien hij zelf wilde, te bekeeren en te vernieuwen. Het Woord was dus bij hen de eenige en genoegzame oorzaak der wedergeboorte, het eenige zaad der wedergeboorte, altijd indien de mensch zijnerzijds maar de beletselen wegnam en dat Woord zedelijk op en in zich werken liet.

Tegenover deze Remonstrantsche dwaling werd de wedergeboorte door de Gereformeerden somtijds onmiddellijk genoemd.

Zoo komt bijv. de term voor, behalve bij Gomarus, bij de Engelsche Godgeleerden op de Dordsche Synode, die zeker niet beschuldigd kunnen worden, dat zij bij de wedergeboorte het Woord uitsloten, want zij lieten daaraan zelfs vele voorbereidingen, zooals het ter kerk gaan, het hooren van Gods Woord enz. voorafgaan. Als men door den naam onmiddellijk deze werking des Woords wilde uitsluiten, verwerpen zij hem juist en met nadruk. Want zoo zeggen zij: God gebruikt, om de menschen te wederbaren, den dienst van menschen en het middel des Woords, 1 Cor. 4 : 15. Indien God den goddeloozen mensch onmiddellijk wilde herbaren en rechtvaardigen, dan zou hiertoe niet van noode zijn, dat de mensch door eenige kennis, door eenige droefheid, eenige begeerte, eenige hope van vergeving

bereid werd (Acta uitg. bij Donner te Leiden bl. 470.)

En toch aarzelen zij niet, om een paar bladzijden later (aldaar bl. 473) denzelfden term te gebruiken, als hij tegenover de Remonstrantsche voorstelling dienst kan doen. Want zij verklaren daar met nadruk: in betrekking tot dit werk der wedergeboorte staat de mensch lijdelijk, en het is niet in de macht van den menschelijken wil, om God, als Hij alzoo *onmiddellijk* wederbaart, te verhinderen.

Hiermede is voldoende in het licht gesteld, in hoever de Gereformeerden wèl, en in hoever zij niet van de wedergeboorte als een onmiddellijk werk des Heiligen Geestes wilden spreken.

Doch als men sommige werken van Gereformeerde godgeleerden raadpleegt, komt men spoedig tot de ontdekking, dat zij de wedergeboorte ook nog onmiddellijk noemen met het oog op en in tegenstelling met eene andere richting dan die der Remonstranten. En zoowel ter wille der volledigheid als tot wering van alle misverstand dient ook deze tegenstelling met een kort woord toegelicht te worden.

Toen het kloeke geslacht der Hervorming voorbij was gegaan, begon zich in de Gereformeerde kerken van veler gemoed de vreeze meester te maken, dat de besliste belijdenis van Gods soevereine genade in heel het werk der zaligheid den mensch zorgeloos en goddeloos zou maken. Verschillende pogingen werden daarom in het werk gesteld, om tegenover de *al*-werkzaamheid Gods de *zelf*-werkzaamheid van den mensch te handhaven en zijne zedelijke natuur meer dan vroeger op den voorgrond te stellen.

Zulk eene poging werd ook beproefd door Johan Camero, die wel in Schotland geboren was, maar op jeugdigen leeftijd naar Frankrijk kwam en in 1624 benoemd werd tot Hoogleraar in de Theologie te Montauban. Ofschoon hij

reeds in het volgende jaar op 48-jarigen leeftijd stierf, is zijn persoon en arbeid toch van grooten invloed geweest op de Fransche Theologie. Amyraldus, Placæus, Cappellus, Pajon wandelden verder voort in het door hem getrokken spoor.

Deze Camero leerde nu onder anderen, dat de wil altijd volgt de laatste uitspraak van het practisch verstand. Een dronkaard bijv. weet heel goed met zijn *theoretisch* verstand, dat het verkeerd is, drank te gebruiken. Maar allerlei practische overwegingen van het genot, dat hij bij het gebruik smaken zal, doen den drank aan zijn *practisch* verstand als iets begeerlijks voorkomen. En als dit practisch verstand nu bij de keuze zijn laatste woord gesproken heeft, dan volgt de wil des menschen vanzelf en noodzakelijk.

Camero kwam tot deze leer, omdat hij de zedelijke natuur van den mensch wilde handhaven. De mensch is een zedelijk wezen. Dat komt bovenal uit in zijn wil, die het zedelijk, het ethisch beginsel in den mensch verdient te heeten. Daarom kan die wil ook op geen andere, dan op zedelijke, ethische wijze bewogen en tot het volbrengen van het een of het ander bepaald worden. Aan deze bepaling gaat dus eene uitspraak van het practisch verstand vooraf. En als deze uitspraak er is, dan slaat de wil vanzelf, tegelijkertijd vrij en noodzakelijk, die richting in, welke door het verstand is aangegeven.

Uit deze zielkundige leer leidde Camero nu voor de wedergeboorte af, dat deze niet behoefde te bestaan in het instorten van nieuwe krachten of hebbelijkheden in den wil. Indien God maar door zijnen Geest op krachtdadige wijze het verstand van den mensch verlichtte, dan volgde de wil vanzelf en was het dus niet noodig, om dezen nog op zichzelf van nieuwe krachten te voorzien. De weder-

geboorte bestond dus volgens deze leer principieel alleen in de verlichting des verstands.

Het ontbrak Camero niet aan volgelingen. In Frankrijk ontstond onder zijn invloed de beroemde school van Saumur. En hier te lande werd zijn gevoelen door sommige godgeleerden overgenomen o.a. door den in den laatsten tijd menigmaal onder ons genoemden Johannes Maccovius, Hoogleeraar te Franeker.

Maar het meerendeel der Gereformeerde Theologen verzette zich tegen deze leer van den Franschen professor en hield staande, dat de wedergeboorte niet alleen in verlichting van het verstand, maar ook in vernieuwing van den wil bestond. Trouwens, de Dordsche Synode had in hoofdstuk III, IV § 11 duidelijk verklaard, dat God door den Heiligen Geest niet slechts krachtdadig het verstand der uitverkorenen verlicht, maar ook door de uitwerkende kracht van denzelfden wederbarenden Geest doordringt in de binnenste schuilhoeken der menschen, hunne geslotene harten opent, het harde week maakt, het onbesnedene besnijdt, *nieuwe hoedanigheden in den wil instort* en dezen van dood levende, van kwaad goed, van niet willende gewillig, van weerbarstig onderworpen maakt. En met deze leer was het gevoelen van Camero moeilijk in overeenstemming te brengen.

Tegenover deze eenzijdig-verstandelijke richting van Camero, Maccovius e. a. drukten zich nu de Gereformeerde theologen soms zoo uit, dat de wedergeboorte van den mensch, niet alleen in zijn verstand maar ook in zijn wil, *rechtstreeks* en *onmiddellijk* plaats had, dat is, niet uitsluitend onder bemiddeling en tengevolge van de verlichting des verstands.

Zoo lezen wij in de bekende Synopsis purioris Theolo-

gïe 31, 9: de voornaamste uitwerkende oorzaak des geloofs is God de Vader in den Zoon door den Heiligen Geest, die het verstand verlicht en den anders van God afgekeerden wil beweegt en buigt. En Hij doet dit niet maar op overdrachtelijke wijze en met eene zoogenaamde *zedelijke* handeling, door het verstand te verlichten en het oordeel van dat practisch verstand aan den wil voor te houden, die daarop dan noodzakelijk volgen zou. Maar Hij doet het ook door eene werkzaamheid, die *onmiddellijk* den wil aandoet en in zijne beweging en handeling invloeit.

Mastricht zegt in zijne Theor. pract. Theol. VI 3, 26, dat sommige Gereformeerden wel eene bovennatuurlijke werkzaamheid des H. Geestes op den wil aannemen, maar onder bemiddeling van het verstand, hetwelk God in de wedergeboorte zoo krachtig verlicht en overtuigt, dat de wil niet anders dan volgen kan. Maar de Dordsche Synode en andere Gereformeerden, zoo gaat hij voort, strekken de bovennatuurlijke werkzaamheid in de wedergeboorte ook tot den wil uit, en wel in *onmiddellijken* zin, zoodat God er-eene nieuwe genegenheid in uitstort. En dit gevoelen acht Maastricht het aannemelijkst.

Daarentegen heeft Turretinus weer meer de tegenstelling met de Remonstranten op het oog, als hij in zijne Theol. El. XV 4, 23 v. breedvoerig over de *onmiddellijke* genade handelt. Ofschoon de H. Geest, zoo zegt hij daar, in de krachtadige roeping niet werkt *zonder* het Woord, toch werkt Hij niet slechts middellijk *door* het Woord, maar Hij werkt ook *met* het Woord *onmiddellijk* in de ziel, zoodat de werking noodzakelijk haar gevolg medebrengt. De H. Geest werkt niet zonder het Woord, want God wil met ons handelen op eene wijze, die aan onze redelijke natuur beantwoordt; maar welke de kracht des Woords ook zij, deze

is onvoldoende zonder de *onmiddellijke* werkzaamheid des Heiligen Geestes.

In denzelfden geest laat Comrie zich uit. Herhaaldelijk spreekt hij van de wedergeboorte als een onmiddellijk werk des H. Geestes. En zoo noemt hij het in tegenstelling met alle heele en halve Pelagianen, die alleen eene voorwerpelijke genade en eene zedelijke aanrading kennen en van eene almachtige *onmiddellijke* kracht des H. Geestes bij het Woord niet willen weten. (Verklaring van den Heid. Catech. Nijkerk 1856 bl. 145 v. 365 v.)

En eindelijk — om er niet meer te noemen — is ook Brakel hiermede geheel in overeenstemming. In het hoofdstuk over de Roeping stelt hij onder § 39 de vraag, of de inwendige roeping, schoon die geschiedt door middel van het Woord, is eene *onmiddellijke* en krachtdadige werking Gods, aanrakende en veranderende verstand, wil en genegenheden? En hij geeft daarop ten antwoord: Ofschoon de mensch niet begrijpen kan de manier van de bovennatuurlijke werkingen Gods, hoe Hij bij en door het Woord de ziel *onmiddellijk* aanraakt, zoo leert ons nochtans het Woord, dat God dit doet. Hij gebruikt daarbij het Woord wel als een middel, maar bij dat middel is eene *onmiddellijke* krachtdadige werking, aanrakende de ziel en die, ten opzichte van verstand, wil en hebbelijke gestalte, krachtdadig veranderende.

Dit alles stelt, naar wij vertrouwen mogen, voldoende in het licht, in welken zin de vroegere Gereformeerden van de wedergeboorte als een *onmiddellijk* werk des H. Geestes spraken.

Zij hadden, alzoo zich uitdrukkende, daarmede eene dubbele bedoeling. Ten eerste wilden zij met deze om-

schrijving der wedergeboorte de Pelagiaansche en Remonstrantsche dwaling afsnijden, alsof de wedergeboorte afhankelijk was van eene tusscheninkomende wilsbeslissing van den mensch. En ten andere trachtten zij er de voorstelling van Camero en anderen door te vermijden, alsof de vernieuwing van 's menschen wil slechts op middellijke wijze plaats had, n.l. door bemiddeling van het verstand.

Maar de uitdrukking: „onmiddellijke wedergeboorte” deed bij de Gereformeerden in vroeger dagen nooit dienst, om het genademiddel des Woords van de werking der wedergeboorte door den Heiligen Geest uit te sluiten. In de behandeling der heilsorde lieten zij allen zonder onderscheid de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan. Op dit punt stemmen zij allen met elkander overeen. Of zij dit terecht dan wel ten onrechte deden, worde voorloopig nog in het midden gelaten. Maar het feit is voor geen tegenspraak vatbaar, dat alle Gereformeerde belijdenisschriften en evenzoo alle Gereformeerde theologen bij de uiteenzetting van de orde des heils beginnen met de roeping en daarna tot de wedergeboorte (ook in engeren zin) overgaan.

Om dit te bewijzen zijn geen talrijke en breede aanhalingen noodig. Ieder kan er zich gemakkelijk van overtuigen, als hij de belijdenisschriften of de werken der Gereformeerde theologen opslaat. Slechts voor een paar schrijvers maken wij eene uitzondering, omdat zij heden ten dage bij velen gelden als de uitnemendste tolken van de Gereformeerde beginselen en dikwerf in dien zin aan anderen worden tegenovergesteld.

In de eerste plaats komt Calvijn in aanmerking. Gelijk vroeger reeds is gezegd, werd in den eersten tijd na de Hervorming de aanvang van de toepassing der heilsweldaden met verschillende namen genoemd. Vast stond, dat

God de eerste was in het werk der zaligheid, maar of de allereerste weldaad, welke aan den mensch geschonken werd, berouw of geloof, bekeering of wedergeboorte moest heeten, daarover bestond verschil. Velen begonnen de behandeling van de toepassing der heilsweldaden met het geloof. Zoo doet ook Calvijn in zijne Onderwijzing in den Christelijken godsdienst, boek III hoofdst. 2; en dan spreekt het vanzelf, dat het Woord als genademiddel bij den aanvang des geestelijken levens, dat is bij het ontstaan des geloofs, niet uitgesloten is. Want het geloof is zelf kennis en sluit kennis in, kennis van God en van Christus, III 2, 2. Dat geloof omhelst Christus in het gewaad der H. Schrift en strekt zich dan alleen naar Christus uit, wanneer het evangelie voorafgaat. Het is onafscheidelijk gebonden aan het Woord en kan er evenmin van losgemaakt worden als de stralen van de zon. Neem het Woord weg en er blijft geen geloof meer over. Het is de spiegel, waarin het geloof God aanschouwt. Aan hen, die God tot zich trekken wil, stelt Hij zichzelve door zijn Woord voor, III 2, 6. Het geloof steunt op de belofte des evangelies en heeft het Woord noodig, evenals de vrucht den wortel van den boom behoeft, III 2, 29 en 31.

Omdat Calvijn het geestelijk leven met het geloof laat aanvangen, heeft hij nog geen plaats voor de wedergeboorte in engeren zin. Wel spreekt hij van wedergeboorte, maar hij vat deze niet op als instorting van het allereerste, nieuwe levensbeginsel, welke aan het geloof voorafgaat, maar hij verstaat eronder de gansche geestelijke vernieuwing van den mensch, zooals die door het geloof tot stand komt en van het geloof de vrucht is. Nadat hij in het tweede hoofdstuk van het derde boek gehandeld heeft over het geloof, gaat hij er in het derde hoofdstuk toe over, om

uiteen te zetten, *dat wij door het geloof worden wedergeboren.*

Maar er waren verschillende omstandigheden, die de Gereformeerden drongen, om bij het werk der bekeering tot achter de daad des geloofs terug te gaan. De kleine kinderen der geloovigen konden nog niet gelooven metterdaad en hadden toch recht op den doop. Stervende, gingen zij toch naar de Schrift niet verloren maar werden zalig, evengoed als de volwassen geloovigen. Deze laatsten kwamen dikwerf in toestanden, waarin zij geen dadelijk geloof oefenden en toch het beginsel des geloofs behielden, tenzij men wilde komen tot de onschriftuurlijke leer van den afval der heiligen. En om niet meer te noemen, de mensch was onbekwaam, om uit zichzelf tot geloof en tot bekeering te komen; geloof en bekeering waren vrucht van eene almachtige werking des Heiligen Geestes. Zoo lag het dus voor de hand, om langzamerhand tusschen die werking des H. Geestes en de vrucht van die werking, of met andere woorden tusschen het vermogen en de daad des geloofs, tusschen de bekeering in hebbelijken en in dadelijken zin, of tusschen wedergeboorte in enger zin en geloof (met bekeering) onderscheid te maken.

Klaar uitgesproken en breed uitgewerkt vinden wij deze onderscheiding bij Calvijn nog niet. Maar in beginsel en kiem is zij toch reeds bij hem aanwezig. Aan het hoofdstuk over het geloof III 2, laat hij er een voorafgaan over de verborgen werking des H. Geestes, III 1. Omdat het iederen dag blijkt, dat velen het evangelie niet aannemen, moeten wij, zegt Calvijn, hooger opklimmen en over de werking des H. Geestes handelen. Hij is het, die ons met Christus verbindt, die het geloof in ons tot stand brengt, die door het evangelie ons verstand verlicht. De Heilige Geest is eigenlijk de *wortel en het zaad van het hemelsche*

leven in ons, III 1, 2. Hij verwaardigt de uitverkorenen *met den levenden wortel des geloofs*, opdat zij mogen volstandig blijven ten einde toe, III 2, 11.

Door deze onderscheiding wint Calvijn de mogelijkheid, om ook in kinderen reeds eene zaligmakende werking des H. Geestes aan te nemen en het recht van den kinderdoop te verdedigen. Hij kan nu, met beroep op het voorbeeld van Johannes den Dooper, aantonen, dat de H. Geest niet gebonden is aan het bewustzijn en ook zonder de daden van geloof en bekeering wederbaren kan ten eeuwigen leven. Voor ons doel is het echter overbodig, dit hier breder uiteen te zetten.

Maar ofschoon Calvijn de onderscheiding tusschen zaad en daad des geloofs in beginsel erkent en beide zelfs, met het oog op de kinderen der geloovigen, tijdelijk uiteen laat vallen; toch verandert hij daardoor geen oogenblik zijne orde in de behandeling der heilsweldaden. Altijd stelt hij het zoo voor, dat in den regel, in de gewone huishouding des heils, het Woord voorafgaat en de H. Geest met zijne werking daarbij komt; dat de roeping eerst is en door de verlichting des verstands en de vernieuwing van den wil gevolgd wordt.

Zoo zegt hij, om slechts iets te noemen: de leeraars zouden roepen zonder te vorderen, als Christus zelf als inwendig Leeraar door zijnen Geest niet tot zich trok, die Hem van den Vader gegeven zijn, III 1, 4. Het Woord kan tot ons hart niet doordringen, tenzij de Geest, de inwendige Leermeester, door zijne verlichting den toegang voor hetzelfde bane, III 2, 34. De verkondiging van het evangelie is op zichzelf alleen geen bondig bewijs van de verkiezing. Maar God leert zijne uitverkorenen krachtadig, opdat Hij hen tot het geloof brenge, III 24, 1. De

roeping bestaat niet alleen in de verkondiging des Woords maar ook in de verlichting door den Geest, III 24, 2. Met deze bijzondere roeping verwaardigt God gewoonlijk alleen de geloovigen, wanneer Hij door de inwendige verlichting van zijnen Geest teweegbrengt, dat het gepredikte Woord in hunne harten post vat. Zij brengt mede den Geest der wedergeboorte, III, 24, 8. De uitverkorēnen worden niet terstond van den moederschoot af, noch ook allen op denzelfden tijd door de roeping tot den schaapstal van Christus verzameld, maar zooals het God belieft, hun zijne genade mede te deelen, III 24, 10. Ofschoon erkennende, dat bij de jonge kinderen de wedergeboorte plaats kan hebben zonder het Woord en dus bij hen het geloof niet is uit het gehoor, zoo houdt hij toch aan den regel vast, dat bij de volwassenen het Woord het eenige zaad der geestelijke wedergeboorte is, IV 16, 18. Als de Apostel het gehoor een middel tot het geloof noemt, heeft hij daarmede de gewone huishouding en bedeeeling op het oog, welke de Heere in de roeping der zijnen pleegt te volgen, IV 16, 19.

Uit deze en andere plaatsen blijkt duidelijk, dat Calvijn zeer zeker bij vele kinderen der geloovigen eene wedergeboorte aanneemt zonder de prediking des evangelies. Maar als hij den regel opstelt en de orde der heilsweldaden aangeeft, dan laat hij altijd de roeping aan de wedergeboorte, de prediking des Woords aan de werking des Geestes voorafgaan. Of beter nog, hij tracht beide steeds in innig verband met elkander te houden.

Zeer klaar wordt dit uitgesproken in de verhandeling tegen Pighius over den vrijen wil (Op. ed. Amst. VIII 156). Calvijn had eene dubbele werkzaamheid Gods in de uitverkorēnen onderscheiden, n.l. eene uitwendige door het Woord

en eene inwendige door den Geest. Daartegen bracht Pighius dit bezwaar in: de prediking des Woords gaat aan de werking des Geestes vooraf, of zij volgt er op. Het laatste kan niet, want de geloovigen zouden dan ijdelijk vermaand worden om te zoeken, hetgeen zij reeds verkregen hadden, n.l. de wedergeboorte. En het eerste kan ook niet, wijl volgens Calvijn de onwedergeboren mensch het goede niet begeeren en zoeken kan.

Ter weerlegging van dit bezwaar beroept Calvijn zich op Paulus, die eenerzijds zegt, dat het geloof uit het gehoor is en anderzijds, dat het geloof eene gave Gods is, en beide dan daardoor verzoent, dat de bediening des Geestes hem toevertrouwd is. Wat de Apostel daarmede bedoelt, zoo gaat Calvijn letterlijk voort, verklaart hij aldus, dat God krachtdadig door zijn Geest in de harten der menschen ingriift, wat Hij niet vroeger en niet later maar tegelijk tot hunne ooren spreekt. Door de prediking wordt dus het zaad gezaaid; dat het echter wortel schiete, ontspruite en vruchten drage, dat bewerkt inwendig de Geest van God. Door het Woord worden de menschen dus opgewekt, om hunne wedergeboorte te zoeken. Wanneer? Dan, als de Geest van God dit zijn middel krachtdadig maakt, om zulk eene begeerte in hen te ontsteken. Wel komt het ons niet toe, om Gode een tijd van werken voor te schrijven. Maar toch moeten wij het door Paulus aangegeven verband vasthouden tusschen de verborgen werkzaamheid des Geestes en de uitwendige prediking des menschen; wij zijn dan van alle moeilijkheid bevrijd.

Na het gevoelen van Calvijn over het verband van roeping en wedergeboorte te hebben aangegeven, volgde dat van den Hoogleeraar te Franeker Johannes Maccovius.

Toch leide men hieruit niet af, dat er tusschen Calvijn en Maccovius geen Gereformeerde theologen zouden geleefd hebben, wier namen in éénen adem met deze twee genoemd mogen worden.

Welke verdiensten de Hoogleeraar van Franeker ook voor de Gereformeerde Theologie gehad moge hebben, hij is in den laatsten tijd hier te lande boven mate verheerlijkt. Men heeft hem voorgesteld als den vader der wetenschappelijke Gereformeerde Theologie, als den man, die de tot dusver heerschende Bijbelsche Theologie in de wetenschappelijke Theologie heeft doen overgaan, als den trouwen, strengen, kloeken Calvinist, die door het invoeren der scholastieke methode het spoor heeft aangewezen, dat wij heden ten dage bij de beoefening der Heilige Godgeleerdheid nog zouden te volgen hebben.

Dit alles is zeer overdreven, gelijk ieder bij eenig nadenken terstond beseffen kan. Het lag immers voor de hand, dat de eerste Godgeleerden, die aan de zijde der Hervorming opstonden, in de uiteenzetting der waarheid zich zoo eng mogelijk aansloten bij de Heilige Schrift. De nadeelen van de scholastieke Theologie der Middeleeuwen sprongen een ieder in het oog. De dwalingen, die in de leer en het leven der kerk waren ingedrongen, schenen een gevolg te zijn van of althans ten nauwste samen te hangen met die subtiele manier van behandeling der geloofswaarheden, welke in de Middeleeuwen gebruikelijk was. De eerste theologen der Reformatie werden daarom allen in meerdere of mindere mate bezield door eene reactie tegen de philosophie van Aristoteles, tegen de haarfijne en buiten het leven omgaande onderscheidingen der scholastiek, tegen heel den geest en de methode der Middeleeuwen. Men wilde de onvervalschte, zuivere waarheid terug, gelijk zij

door God was geopenbaard, en keerde daarom tot de Schrift terug. Melanchtons dogmatiek was eigenlijk eene uiteenzetting van Paulus' Brief aan de Romeinen, en Calvijns Onderwijzing in den Christelijken godsdienst was oorspronkelijk eene verklaring van het Apostolisch symbool.

Maar het was even duidelijk, dat men op dit standpunt niet lang zou kunnen blijven staan. Ten eerste ontstond vanzelf in eigen kring de behoefte, om de waarheid, die men beleed, hoe langer hoe meer te ontwikkelen, in haar innerlijk verband in het licht te stellen, en in samenhang te brengen met het geheel der kennis, die men op ander gebied verworven had. En ten andere werd men door den strijd, dien men met Roomschen, Wederdoopers, Socinianen enz. te voeren had, gedrongen, om zich steeds duidelijker rekenschap te geven van de leer, die men beleed, en haar naar alle kanten af te ronden en te voltooiën. En zoodra men hiertoe genaderd was, had men logika, psychologie, filosofie van noode; moest men de historie nagaan en winst zoeken te doen, met wat door anderen in vroeger tijd reeds tegen allerlei dwalingen en ketterijen in het midden was gebracht. Aristoteles kwam weer in eere, en de werken der kerkvaders en der Middeleeuwsche theologen werden ook door de mannen der Hervorming met ijver geraadpleegd.

Deze nieuwe methode begon niet eerst met Maccovius, maar dagteekent reeds uit den eersten tijd na de Reformatie. Melanchton kwam al zeer spoedig op zijne minachting van Aristoteles en de filosofie terug. Calvijns had, behalve vooral van Augustinus, ook van Thomas studie gemaakt en was in zijn oordeel over de filosofie zeer bezadigd. En als men de theologen na hen raadpleegt, komt men spoedig tot de ontdekking, dat de bekendheid met

wijsbegeerte en scholastiek gaandeweg toeneemt. De werken bijv. van Martyr, Polanus, Zanchius, Piscator in het buitenland, van de beide Trelcatiussen, Gomarus e. a. hier te lande kunnen een ieder daarvan overtuigen.

Maccovius ging dus slechts voort op de baan, die door anderen vóór hem ingeslagen was. Maar zijn natuur en karakter waren van dien aard, dat hij bij het voortschrijden in deze richting de wijsheid en de voorzichtigheid menigmaal uit het oog verloor. Om het op te helderen met een voorbeeld: de Gereformeerden onderscheidden gewoonlijk tusschen wil des besluits en wil des bevels. Maar Maccovius maakte hier bezwaar tegen: de wil des bevels was geen wil in eigenlijken zin; de wil des besluits was de eenige, werkelijke wil van God. En dus was de zonde niet alleen in Gods Raad besloten maar ook bepaald door Hem gewild. Zulk een voorstelling schijnt nu zeer consequent te zijn; Maccovius verwierf zich door deze en dergelijke redeneeringen den naam van een streng Calvinist. Maar, ofschoon er in de voorstelling van Maccovius waarheid schuilt, hij is geen streep consequenter dan de theologen, wier onderscheiding van Gods verborgen en geopenbaarden wil hij bestrijdt. Want straks moet hij bij de leer van de zonde toch weer van Gods toelating gaan spreken, tegen welke dezelfde aanmerking te maken is als tegen den wil des bevels. En het slot van de zaak was hier en bij andere punten, dat het een ijdele woordenstrijd was, en dat Maccovius met al zijne scholastieke onderscheidingen niets vorderde. Daarom tikte hem de Dordsche Synode dan ook op de vingers en beval hem voorzichtigheid aan.

Nu zou Maccovius door deze zijne manier van redeneeren nog niet zoo licht bij anderen afkeuring hebben gevonden, wanneer niet één ding sterk tegen hem gepleit had, n.l. zijn

leven. Maar dit liet veel te wenschen over. Zijn leven was allesbehalve Christelijk. Men legde hem ten laste, en naar het schijnt niet ten onrechte, dat hij een „belluina vita” leidde; dat wil zeggen, dat hij leefde als een beest. Was het wonder, dat ernstige, vrome mannen, zooals Lubbertus, Amesius e. a. verband zochten tusschen zijn leer en zijn leven, en vooral ook om het laatste bezwaar hadden tegen de eerste? Als God de zonde *wilde*, waarom dan niet naar de lusten van het vleesch geleefd?

Maar hoe dit verder zij, in het vraagstuk, dat ons bezig houdt, nam Maccovius geen ander standpunt in dan de meeste Gereformeerden van zijn tijd.

In de leer der heilsorde onderscheidt hij zich hoogstens, indien men wil, door twee eigenaardigheden. Ten eerste vangt hij de toepassing van de heilsweldaden aan, niet met de wedergeboorte of het geloof of de bekeering, maar met de rechtvaardigmaking. Maccovius leert echter geen rechtvaardigmaking van eeuwigheid, want deze bestrijdt hij uitdrukkelijk. Maar hij meent, dat de rechtvaardigmaking over alle uitverkorenen te zamen geschied is in de moederbelofte, Gen. 3 : 15, en hij tracht dit te bewijzen met Tit. 1 : 2, waar de uitdrukking: vóór de tijden der eeuwen, niet ziet op de eeuwigheid maar op een lang verleden tijd. (Loci Communes p. 676.)

Op de rechtvaardigmaking volgt dan de heiligmaking, beginnende met de wedergeboorte. En hierbij legt Maccovius — en dat is, indien men wil, zijne tweede eigenaardigheid in de leer der heilsorde — er tegen de Engelsche theologen allen nadruk op, dat er geen voorbereidingen vóór de wedergeboorte zijn. Want één van beide: die zoo-genaamde voorbereidingen leiden niet noodzakelijk tot de wedergeboorte en dan zijn ze geen voorbereidingen; óf zij

volgen op de wedergeboorte en zijn er kenteeken en vrucht van. Een mensch kan toch het evangelie niet *zaligmakend* hooren, tenzij hij eerst wedergeboren zij.

Hoewel Maccovius dit punt nu breed uitwerkt en er telkens op terugkomt, iets nieuws leert hij er volstrekt niet mede. Dat was en dat is nog het Gereformeerde gevoelen. Ieder onzer erkent, dat het *zaligmakend* hooren van het evangelie de wedergeboorte onderstelt.

Maar dat neemt niet weg, dat Maccovius het verband van roeping en wedergeboorte op dezelfde manier omschrijft als alle Gereformeerden. Hij noemt de wedergeboorte nooit onmiddellijk in dien zin, dat alle werking des Woords daarbij uitgesloten zou zijn. Hij ontkent geenszins, dat God door zijn Woord ook geestelijk dooden roept en roepen kan.

Integendeel, met het oog op Ezech. 37 : 4 en Joh. 11 : 43 zegt Maccovius juist, dat God door zijn Woord wel terdege ook diegenen roept, die nog geestelijk dood zijn. En Hij doet dat en kan dat doen, wijl Hij juist de dingen, die niet zijn, roept, alsof zij waren en door middel van de roeping juist bewerkt, dat zij er zijn.

God eischt bijv., zoo gaat hij voort, van de onwedergeborenen, dat zij zich besnijden en de voorhuid huns harten wegdoen, Jer. 4 : 4, Ezech. 18 : 31. Hij doet dit niet, omdat de onwedergeborenen dat zelf kunnen doen, maar omdat Hij hen daardoor hun onmacht wil doen kennen. God werkt het willen en het werken en toch vermaant Paulus, dat wij ons zelfs zaligheid zullen uitwerken met vreeze en beving. Wij zijn verplicht te gelooven, en toch kan niemand tot Christus komen, tenzij de Vader hem trekke.

Zelfs is de prediking des Woords niet onnut voor hen,

die nooit de gave der wedergeboorte ontvangen en het dus nooit zaligmakend hooren kunnen. Want God wilde bepaald, dat ook aan hen, voorzoover zij althans leven onder de bedeeling der genade, het evangelie verkondigd zou worden, opdat zij niet te verontschuldigen zouden zijn. En wat aangaat de uitverkorenen, die nog onwedergeboren zijn, veel minder is voor hen de prediking van het evangelie tevergeefs. Want terwijl hun het Woord uitwendig gepredikt wordt, opent God hun dikwerf het hart, gelijk Hij bij Lydia deed, en roept hen inwendig door zijnen Geest.

Daarom kan ook volgens Maccovius het Woord een zaad der wedergeboorte genoemd worden. Wel komt er dan geen physische maar een zedelijke kracht aan toe — gelijk wij later nog nader zien zullen — want God is alleen door zijn Geest de auteur der wedergeboorte; maar toch mag het Woord zaad der wedergeboorte heeten, en wel om twee redenen. Ten eerste, omdat het Woord Gods met het schenken van de gave der wedergeboorte menigmaal gepaard gaat; wat God uitwendig door het Woord beveelt, dat volbrengt Hij inwendig door zijn Geest. En ten andere, omdat God uit en door dat Woord ons bekend maakt, dat wij wedergeborenen zijn, en dus de wedergeboorte ons verklaart. (*Loci Communes* 51—54, 696—715. *Coll. theol.* 396—408. *Maccovius Redivivus* 108—110.)

Ook Maccovius is dus de leer toegedaan, dat de roeping, in den regel zelfs de uitwendige maar in elk geval de inwendige, aan de wedergeboorte voorafgaat.

Nog opmerkelijker dan het gevoelen van Maccovius, is dat van Voetius over het verband van roeping en weder-

geboorte. Maccovius liet het n.l. in het midden, op welken tijd de uitverkorenen werden wedergeboren. Hij zeide, dat de kinderen der geloovigen gedoopt moesten worden, omdat *sommigen* hunner den H. Geest hadden, of ook omdat zij allen, niet de inwendige, maar toch de uitwendige, of de verbonds-heiligheid deelachtig waren. Daarom kon hij dan ook zeer gemakkelijk als regel stellen, dat de roeping aan de wedergeboorte voorafging.

Maar Voetius was van meening, dat alle uitverkorenen, die uit geloovige ouders, in het verbond geboren werden, ook in hun jeugd, vóór den doop, werden wedergeboren. Wel vindt hij er eenig bezwaar in, om dit ook aan te nemen bij zulke uitverkorenen, die jaren lang, zelfs tot hun 30e, 50e of 70e jaar toe, in de zonde leven en dan eerst tot bekeering komen. Maar hij neemt de mogelijkheid aan, dat het zaad der wedergeboorte, in de eerste levensdagen in het hart gezaaid, zoolang werkeloos onder de aarde verborgen blijft.

En hij helt het liefst tot deze gedachte over, omdat volgens de H. Schrift de kinderen der geloovigen met hunne ouders de beloften Gods deelachtig zijn, omdat anders besnijdenis en doop tot ijdele teekenen worden verlaagd, en omdat alleen langs dien weg de argumenten tegen Wederdoopers enz. hun kracht behoudeu. Niet alleen zulke kinderen, die van hun jeugd af toonen, dat zij het leven der genade deelachtig zijn, maar ook anderen, zooals Abraham, Manasse, de zondares in Luk. 7, de moordenaar aan het kruis, Cornelius, Lydia, Augustinus, Luther, die op lateren leeftijd bekeerd werden, waren volgens Voetius hoogst waarschijnlijk in hun jeugd reeds wedergeboren. Zelfs is het, naar zijne meening, ofschoon men beter doet, zich van een beslist oordeel te onthouden, geen alleszins verwerpe-

lijk gevoelen, dat een uitverkoren kind wordt wedergeboren op hetzelfde oogenblik, dat het gegeneerd wordt. (Disp. Sel. II 402—468.)

En desniettemin, ofschoon men op grond van deze overtuiging van Voetius anders verwachten zou, laat hij toch in de orde des heils de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan. Hij erkent, dat de uitverkoren kinderen der geloovigen worden wedergeboren zonder uitwendigē roeping, t. a. p. 434. Hij geeft zelfs toe, dat ook bij volwassen personen de wedergeboorte plaats kan hebben, zonder dat het Woord vooraf of ermede gepaard gaat, t. a. p. 461. Maar als hij de heilsweldaden met elkander in verband zet en ordent, plaatst hij toch de roeping vóór de wedergeboorte.

Zoo omschrijft hij de wedergeboorte als die daad Gods in uitverkoren, door Christus verlost, in actieven zin gerechtvaardigde en *geroepen* zondaren, waardoor Hij hen verandert van de verdorvenheid der zonde tot een nieuw leven, t. a. p. 436. Verzoening, rechtvaardiging, aanneeming tot kinderen in objectieven zin gaan vooraf. Dan volgt de roeping. En daarna komen wedergeboorte, heiligmaking, heerlijkmaking, t. a. p. 433. De roeping is n.l. die weldaad, waardoor God de goederen des verbonds voorstelt en aanbiedt; de wedergeboorte maakt den mensch geschikt, om ze deelachtig te worden, t. a. p. 464, 452. De oorzaak der wedergeboorte is tweēerlei; de physische oorzaak is de kracht Gods, maar de zedelijke oorzaak, dat is die oorzaak, welke alzoo heet, omdat zij aan de eerstgenoemde oorzaak voorafgaat of ermede gepaard gaat, is de roeping, t. a. p. 449. De zaligmakende, krachtdadige roeping gaat in orde aan de wedergeboorte vooraf, maar in tijd valt zij ermede samen en vergezelt zij haar, t. a. p. 452.

Niet anders oordeelt Maastricht. Hij noemt het de gewone meening van de Gereformeerde theologen, dat de doop bij uitverkoren kinderen de wedergeboorte als reeds geschied onderstelt, Theor. pract. Theol. VI 3, 31. Voorts erkent hij, dat God wel in bijzondere gevallen alleen inwendig roepen kan zonder het Woord, VI 2, 19. Maar als hij de orde der heilsweldaden aangeeft, laat hij wederom de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan.

Nadat Maastricht in zijne dogmatiek den persoon en het werk van Christus behandeld heeft, gaat hij over tot de leer van de toepassing der heilsweldaden. Eerst spreekt hij daarbij over de natuur der toepassing en zegt o. a., dat het middel dier toepassing de dienst des Woords is, VI 1, 13. Vervolgens brengt hij de roeping ter sprake, waarbij hij opmerkt, dat de bijzondere roeping, welke alleen den uitverkorenen ten deel valt, ten eerste aan de wedergeboorte voorafgaat en dan niets bij hen onderstelt, en ten tweede er op volgt en dan de wedergeborenen opwekt tot geloof en bekeering, VI 2, 17. In het volgend hoofdstuk handelt hij dan over de wedergeboorte en omschrijft haar als die daad des Heiligen Geestes, waardoor Hij aan uitverkoren, verlorene en *geroepene* menschen, het allereerste levensbeginsel instort, waardoor zij den Zaligmaker kunnen aannemen, VI 3, 6.

Ook bij Comrie ten slotte kan er geen twijfel bestaan over de orde, waarin hij roeping en wedergeboorte tot elkaar heeft geplaatst. In zijne Verklaring van den Heid. Katechismus (ed. Nijkerk 1856) bl. 358 v. heeft hij in den breede behandeld de vraag: of er voor de levendigmaking en instorting van het waar zaligmakend geloof, dat ons wederbaart en tot nieuwe schepselen maakt, niet eenige voorafgaande geschiktheden, hoedanigheden en werkzaam-

heden van onze zijde voorgaan, als voorbereidingen tot de levendmaking en instorting van het geloof?

Ofschoon Comrie nu alle eigenlijke voorbereidingen voor de wedergeboorte in Pelagiaanschen en Remonstrantschen zin zoo kras mogelijk verwerpt, meent hij toch, dat er van eenige voorbereidingen voor de wedergeboorte in goeden zin, in den zin van de Engelsche Godgeleerden, gesproken mag worden, omdat er niets klaarder is, dan dat de Geest eerst de wet gebruikt om den zondaar te dooden, door derzelve eisch en vloek in de conscientie te doen indringen, om den zondaar te benauwen, te verschrikken en te doen wanhopen, om ooit of ooit door iets in zichzelf tot de genade te komen, voor en alear Hij *het evangelie gebruikt om hem levendig te maken*, bl. 367.

Hieruit blijkt het gevoelen van Comrie reeds ten duidlijkste. En hij zet dit dan vervolgens nader uiteen. Het is wel niet het Woord zelf, dat den mensch wederbaart, maar het is toch Gods onmiddellijke kracht in hetzelfde, die de ziel aanraakt en wederbaart, bl. 165. De Heilige Geest werkt het ingewrochte geloof door het Woord en wekt het daarna tot de geloofsdaden op, bl. 398. Natuurlijk geldt dit volgens Comrie alleen van bejaarden. Maar bij dezen neemt hij toch aan, dat het Gods gemeene weg is, om altoos de wet op de conscientie van bejaarden te gebruiken en daarna door het evangelie hen levend te maken, bl. 370, 371.

Meer schrijvers aan te halen, is overbodig werk en loont de moeite niet. Alleen zij het vergund nog van één belijdenisschrift melding te maken, dat in de Gereformeerde kerken opgesteld werd, nadat de strijd over den kinderdoop uitgestreden en de onderscheiding van wedergeboorte en bekeering algemeen in de Theologie opgenomen was.

Het is de belijdenis van Westminster, dagteekenend uit het jaar 1645. Deze handelt in hoofdstuk X over de kracht-dadige roeping en laat daarin zeer duidelijk de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan. Zij zegt n.l., dat God al degenen, die Hij ten leven heeft verordineerd, en hen alleen, verwaardigt krachtdadig te roepen door zijn Woord en Geest op zijn bepaalden en welaangenamen tijd uit den staat der zonde en des doods tot de genade en de zaligheid door Jezus Christus. En Hij doet dat door hun verstand te verlichten, zoodat zij op geestelijke en zaligmakende wijze de dingen Gods verstaan; door hun steenen hart weg te nemen en een vleeschen hart hun te schenken enz.

De krachtdadigheid dezer roeping is alleen te danken aan Gods vrije en bijzondere genade, en niet aan iets voorgezien goeds in den mensch, want deze is bij die roeping geheel lijdelijk, totdat hij, door Gods Geest levend gemaakt en vernieuwd, bekwaamd is om aan die roeping te beantwoorden en de aangeboden genade aan te nemen.

Dit is als het ware de regel, dien de Westminster Confessie over de roeping aangeeft. Daarna laat zij er nog op volgen: uitverkoren kinderkens, die in hun jeugd sterven, worden wedergeboren en behouden door middel van zijn Geest, (die werkt, wanneer, waar en hoe Hij wil), evenals ook al de overige uitverkorenen, zooveel als er voor de uitwendige roeping door den dienst des Woords onvatbaar zijn.

Zonder aarzeling mag beweerd worden, dat de Westminster Confessie op dit punt de meening weergeeft, welke in de Gereformeerde kerk en Theologie over het verband van roeping en wedergeboorte heerschende was. Men gaf gaarne toe, dat de H. Geest bij kinderen en in enkele andere bijzondere gevallen wederbaren kan en werkelijk weder-

baarde zonder het Woord. Maar de orde des heils werd niet naar deze gevallen bepaald. Hoe veelvuldig zij waren, ze werden toch als uitzonderingen behandeld. De regel werd ontleend aan de volwassenen, die eerst geroepen en daarna werden wedergeboren. En zoo ging algemeen in de dogmatische behandeling de roeping aan de wedergeboorte vooraf.

De belijdenisschriften en dogmatische handboeken, die in de Gereformeerde kerken het licht zagen, laten alle zonder onderscheid de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan. Over dit feit kan geen verschil van meening bestaan. Het springt ieder, reeds bij het oppervlakkigst onderzoek, terstond in de oogen. In deze orde hebben zij ook geen verandering gebracht, nadat het onderscheid tusschen wedergeboorte en bekeering duidelijk in het licht gesteld en algemeen was aangenomen. Zelfs hebben zij er geen oogenblik aan gedacht, om de verhouding van roeping en wedergeboorte in de dogmatische behandeling om te keeren, ofschoon zij gaarne en volmondig erkenden, dat er in ontelbaar vele gevallen eene wedergeboorte plaats had, zonder het Woord, enkel en alleen door de krachtadige werking des Heiligen Geestes.

Voor het vasthouden aan den ouden, beproefden regel moeten zij dus hunne goede redenen hebben gehad. En die redenen zijn ook niet ver te zoeken. Enkele daarvan willen wij kortelijk aangeven.

De eerste reden ligt in de diepe, heerlijke verbondsgedachte, welke in de Gereformeerde leer zulk eene belangrijke plaats bekleedt. Andere kerken kennen deze gedachte niet, of schrijven er slechts eene ondergeschikte waarde aan toe. Maar de Gereformeerde belijdenis en

theologie is zonder deze leer des verbonds op geen enkel punt te verstaan.

Tot deze leer des verbonds kwamen de Gereformeerden onder voorlichting der Heilige Schrift en onder invloed van de oppositie, welke zij van den aanvang af tegen de Roomschen eenerzijds en de Wederdoopers aan den anderen kant te voeren hadden.

In Rome was allengs de opvatting doorgedrongen, dat het verkrijgen der zaligheid van het begin tot het einde gebonden was aan de sacramenten. Al is een kind ook geboren uit geloovige ouders, binnen den kring der Christelijke kerk, daaraan heeft God nog geen heiligmakende genade verbonden. Het kind staat, op zichzelf beschouwd, geheel met kinderen, uit Heidensche ouders geboren, gelijk. Alleen heeft het dit voordeel, dat het in de gelegenheid is, om uit de hand van den priester den doop te ontvangen. En die doop verleent aan het kind de eerste, heiligmakende genade, de genade der wedergeboorte.

De wedergeboorte gaat dus niet aan den doop vooraf en wordt niet door den doop ondersteld. Want God schenkt deze genade niet buiten het instituut der kerk, buiten priester en sacrament om. Maar de wedergeboorte wordt geschonken in en door den doop, zonder iets positiefs te onderstellen, alleen uit kracht van het gedane werk. Gelijk het vuur door zijne innerlijke kracht warmte mededeelt aan een ieder, die ermede in aanraking komt; zoo schenkt het sacrament des doops de genade der wedergeboorte aan een iegelijk, die het, zonder een beletsel in den weg te leggen, ontvangt. Want het sacrament beeldt de genade niet slechts af, maar het bevat die ook in zich; het is een vat, dat de genade inhoudt, een kanaal, waardoor de genade heenstroomt. Wie gedoopt wordt, wordt op datzelfde

oogenblik wedergeboren, in de kerk, dat is in het lichaam van Christus ingelijfd, uit den staat des natuurlijken levens in dien van het geestelijk leven overgezet. De doop is daarom ook volstrekt noodzakelijk ter zaligheid. De kerk als instituut, dat is de priester met het sacrament, staat tusschen God en de ziel des menschen in. Geen gemeenschap met God dan door den dienst van den priester.

Dit was het standpunt van Rome. Lijnrecht daartegenover plaatsten zich de Wederdoopers. Geheel en al in hun denken en doen door de tegenstelling van natuur en genade beheerscht, konden zij niet toegeven, dat uitwendige, zinnelijke, stoffelijke teekenen, zooals de sacramenten waren, de inwendige, geestelijke genade mededeelden. Integendeel, de genade in het algemeen, en bepaaldelijk ook de wedergeboorte, wordt onmiddellijk en rechtsreeks door Gods Geest in het hart gewerkt. En sacramenten kunnen alleen beteekenen de genade, die tevoren door God is geschonken. Daarom mogen zij alleen worden uitgereikt aan zulke personen, die duidelijke bewijzen van hun geloof kunnen geven. De doop mag alleen volgen op persoonlijke belijdenis en kan daarom aan kinderen niet bediend worden. Bij kinderen is er immers van geen belijdenis, en dus ook van geen wedergeboorte en geen geloof sprake.

Tusschen deze beide richtingen namen de Gereformeerden hun standpunt in. Zij namen uit de Schrift de verbondsgedachte over en verkregen daardoor terstond twee belangrijke voordeelen.

Ten eerste stonden zij daarmede sterk tegenover Rome, dat alle mededeeling der genade aan het instituut der kerk, aan sacrament en priester bond. Want het verbond gaf recht en vrijheid, om te gelooven, dat kinderen, die uit geloovige ouders geboren waren, reeds voordat zij met het

instituut der kerk, met sacrament en dienaar in aanraking kwamen, de genade der wedergeboorte door den Geest van God ontvangen hadden.

Natuurlijk was het de meening niet, dat kinderen deze weldaad ontvingen, *omdat* zij uit Christen-ouders geboren waren, alsof dit iets verdienstelijks ware en op zulk eene weldaad eenig recht of aanspraak zou geven. Maar God is, naar de openbaring in zijn Woord, zoo goed, dat Hij in zijne verkiezing en in de uitdeeling zijner genade de lijn der geslachten volgt en tegelijk met de ouders ook hun zaad in zijn verbond opneemt. Heilig waren dus de kinderen van geloovige ouders te achten, niet van nature maar door de weldaad des genadeverbonds, in hetwelk zij met hunne ouders naar Gods bestel begrepen zijn.

De doop wordt daarom op dit standpunt aan de kinderen der gemeente niet bediend, om hen heilig te maken, om hen de heiligmakende genade deelachtig te doen worden, maar omdat zij in Christus geheiligd zijn en daarom als lidmaten zijner gemeente behooren gedoopt te wezen. De doop is geen kanaal, waardoor de genade den doopeling toestroomt, maar een teeken en zegel van ontvangen genade, van het verbond, waarin het kind met zijne ouders begrepen is.

Daarom is de doop ook niet volstrekt noodzakelijk tot zaligheid. Voor een nooddoop is er geen plaats meer. Want hij schenkt geen enkele, bijzondere genade, die niet tevoren door Gods Geest, buiten den doop om, geschonken kan worden. God is voor de uitdeeling zijner genade aan geen instituut der kerk, aan geen sacrament en dienaar gebonden. Hij is vrij en machtig, om zijne genade te verheerlijken aan kinderkens, die nog niet tot bewustzijn gekomen zijn, die het Woord niet hooren kunnen, en die om de

eene of ander geldige reden van het sacrament verstoken zijn.

Het heeft aan de Gereformeerden in den eersten tijd wel eenige moeite gekost, om dit standpunt te vinden en het te blijven innemen tegenover de bestrijding, die het bij de tegenstanders vond. Maar toch is de verbondsgedachte van huis uit eigen aan de Gereformeerde belijdenis. Reeds Zwingli nam ze uit de Heilige Schrift over en verdedigde er zich mede tegen de Wederdoopers. En Calvijn heeft ze duidelijk in het licht gesteld en breeder ontvouwd. Op grond van deze leer des verbonds, welke God in zijn Woord heeft geopenbaard, mogen wij vrijmoedig en dankbaar belijden, dat onze kinderen, hoewel zij deze dingen niet verstaan, nochtans daarom van den doop niet uitgesloten mogen worden, aangezien zij ook zonder hun weten der verdoemenis in Adam deelachtig zijn en alzoo ook weder in Christus tot genade aangenomen worden.

Er is dus op Gereformeerd standpunt eene wedergeboorte, die aan de uitwendige roeping door het Woord, aan de bediening des doops, aan de werkzaamheid van het instituut der kerk voorafgaat. Zij heeft plaats bij die kinderen des verbonds, die God in hunne kindsheid uit dit leven roept en aangaande wier verkiezing en zaligheid godzalige ouders niet moeten twijfelen. Zij heeft plaats bij al die uitverkorenen, die, zooals doofstommen enz., voor de uitwendige roeping door den dienst des Woords onvatbaar zijn. Zij heeft eindelijk ook plaats bij die uitverkorene kinderen des verbonds, die wedergeboren worden, voordat zij tot bewustheid komen. Maar dat alles nam niet weg, dat de Gereformeerden in de dogmatische behandeling de wedergeboorte steeds op de roeping lieten volgen.

En de reden daarvan lag in de verbondsl eer, zooals zij

die bepaaldelijk tegenover de Wederdoopers handhaafden. Aan die leer dankten zij tegenover Rome het voordeel, dat zij de uitdeeling der genade onafhankelijk konden maken van priester en sacrament. Maar die leer schonk hun ook tegenover de Wederdoopers de winste, dat zij het verband van Woord en Geest, van roeping en wedergeboorte konden handhaven.

De leer des verbonds verschafte aan de Gereformeerden een groot voordeel tegenover de Roomsche opvatting van de kerk als middelares der zaligheid. Maar zij was voor hen niet minder van belang in hun strijd tegen de Wederdoopers, die de werking des Heiligen Geestes geheel en al lösmaakten van het Woord Gods, dat in de Heilige Schriften tot ons kwam.

Gelijk reeds opgemerkt is, liet deze radicale partij uit de dagen der Hervorming zich in al haar denken en handelen geheel beheerschen door de scherpe tegenstelling, waarin natuur en genade tegenover elkander werden geplaatst. Er bestond en er kon naar hare overtuiging geen verband tusschen beide bestaan: zij stonden tegenover elkaar als licht en duisternis, dag en nacht, hemel en aarde, als Schepper en schepsel. Daarom moest het hoe langer hoe meer tusschen beide tot eene radicale scheiding komen, niet alleen in de leer maar ook in het leven, beide in de theorie en in de practijk.

Krachtens die tegenstelling en scheiding, leerden de Wederdoopers, kon de eerste mensch Adam, wijl aardsch uit de aarde, nog niet het ware beeld Gods, de waarachtige kennis, gerechtigheid en heiligheid deelachtig zijn geweest; kon de tweede mensch Christus zijne menschelijke natuur niet uit de maagd Maria ontvangen hebben, maar

moest Hij ze uit den hemel hebben medegebracht ; waren de geloovigen, die van boven, uit God geboren waren en in die wedergeboorte eene nieuwe, hemelsche substantie ontvangen hadden, te beschouwen niet slechts als vernieuwde, maar als nieuwe, in oorsprong en wezen hemelsche menschen, die lijnrecht tegen de wereld overstonden en niets meer met haar te maken hadden.

En dat moest op allerlei wijze uitkomen in de practijk van het leven. De Wederdoopers konden niet ontkennen, dat ook de geloovigen nog een lichaam hadden en nog spijsze en drank en kleeding behoeften en nog op aarde en in de wereld leefden. Maar al was hun, gelijk aan alle overgeestelijke menschen, de werkelijkheid veel te machtig ; toch eischten zij, dat de geloovigen geen overheidsambt zouden bekleeden, geen eed zouden doen, geen krijgsveld zouden verrichten en dat zij zelfs door allerlei kleinigheden, door de wijze, waarop zij het haar droegen, door de kleur en den snit van hun gewaad, door de beleefdheidsformulen en door de omgangsvormen, door houding en manieren en gelaatsuitdrukking zich van de wereld zouden onderscheiden. De gemeente moest een afgescheiden kringetje van vrome menschen vormen, een staat in den staat, een eilandje in den oceaan, een oliedrop op de wateren. En zij moest trachten, om op revolutionaire manier het Koninkrijk Gods hier op aarde op haar eigen erve te verwezenlijken ; of, indien dit mislukte, gelijk het te Munster mislukt is, moest zij in stille lijdzaamheid de wederkomst van Christus verbeiden en hopen naar de toekomst uitzien.

Het spreekt vanzelf, dat er op dit standpunt van middelen der genade geen sprake kan zijn. Want de middelen, zooals bijv. de menschelijke taal in het Woord, en in de sacramenten het water en het brood en de wijn, het zijn alle

middelen, uit de natuur genomen, al is het ook, dat zij naar onze leer aan de genade zijn dienstbaar gemaakt. Maar hoe zou op het standpunt der Wederdoopers iets uit de natuur, een element uit de schepping Gods, aan de genade, aan de herschepping dienstbaar gemaakt kunnen worden? De genade eischt hier niet vernieuwing, maar uitbanning der natuur. Het natuurlijke kan op geenerlei wijze drager of voertuig der genade zijn. En dat gold niet alleen van de sacramenten, die volgens de Anabaptisten slechts uitwendige, zinnelijke, afbeeldende teekenen waren. Maar dat gold ook van heel het instituut der kerk met alle hare ambten en diensten. Dat gold ook van het Woord Gods, dat in de H. Schrift was nedergelegd.

Het is waar, dat het Anabaptisme, door droeve ervaringen geleerd, later de toepassing van zijn radicaal principe getemperd heeft. Maar het beginsel, dat heel de richting bezielde en leidde, is toch duidelijk genoeg te onderkennen. Niet alleen het sacrament, ook het Woord staat als uitwendig, zinnelijk teeken tegen de genade over en kan er geen middel voor zijn. Niet alleen geen subjectieve, maar ook geen objectieve, historische bemiddeling des heils is er mogelijk. De wedergeboorte kan niet plaats hebben door het Woord. Zij is onmiddellijk, niet alleen in dien zin, gelijk ook de Gereformeerden gaarne beleden, dat er bij het Woord eene rechtstreeksche, krachtdadige, onwederstandelijke werking des Heiligen Geestes in het hart van den zondaar bijkomen moet. Maar zij is onmiddellijk ook in dezen anderen zin, dat het Woord er op geenerlei wijze als middel voor dienst kan doen. Het Woord heet in de Schrift wel zaad der wedergeboorte, maar dat is eene overdrachtelijke manier van spreken. Het eenige zaad der wedergeboorte is God door zijnen Heiligen Geest. Maar als de

mensch wedergeboren is, dan komt later het Woord, om hem bekend te maken, dat hij wedergeboren is, om hem als wedergeboren te ontdekken aan zichzelf. Het Woord is dus van ondergeschikte beteekenis; het komt achteraan; het maakt slechts openbaar, wat reeds inwendig aanwezig is; het doet slechts uitkomen, wat er door Gods Geest binnen in den mensch gewerkt is; het spreekt slechts uit, wat er eigenlijk al in het hart geschreven staat.

Daarom komt het vóór alle dingen niet op het Woord, maar op den Geest aan, op den Geest, die vóór en buiten en zonder het Woord het inwendig licht in onze harten ontsteekt en daardoor dan ons naar het uitwendig licht des Woords in de Schrift henenleidt. Het inwendige Woord is het, dat ons zalig maakt, het uitwendige Woord maakt ons dat slechts duidelijker bekend. Beide, in- en uitwendig Woord, staan dus tot elkaar als ziel en lichaam, leven en dood, hemel en aarde, geest en vleesch, kern en schaal, zilver en schuim, waarheid en beeld, zwaard en scheede, licht en lantaarn, Christus en kribbe, God en natuur, Schepper en schepsel.

Kennis van het uitwendig Woord geeft op zichzelf niets en laat ons koud en dood. Om het waarlijk te verstaan, is vooraf het inwendig Woord van noode. Gelijk woorden ons alleen leeren kunnen, wanneer wij de zaken kennen, zoo kan de Schrift ons dan alleen leeren, als Christus vooraf reeds in onze harten woont en door zijn Geest ons geleerd heeft. Het uitwendig Woord is maar een teeken, een schaduw, een beeld, een symbool van het geestelijk leven en kennen, dat inwendig in het hart door God is tot stand gebracht. Op zichzelf is dat Woord van geenerlei waarde. Zonder en buiten den Geest is het een doode letter, een papieren paus, een duister boek, vol tegenstrijdigheden,

waar iedere ketter zijn letter uit haalt, en waaruit men met eenige uit zijn verband gerukte, losse teksten alles en niets bewijzen kan.

Maar het inwendig Woord is geest en leven, waarheid en kracht. Door de Wederdoopers en de aan hen verwante richtingen is dit inwendig Woord met zeer verschillende namen genoemd. Men sprak van inwendig Woord, maar ook van inwendig licht, geestelijk licht, wedergeboorte, schepping van God in ons, van Christus in ons, van den Heiligen Geest enz. Klare onderscheidingen, die hier vooral zoo noodig zijn, moet men van de mystiekgezinden nooit verwachten. Maar altijd wordt er toch onder verstaan dat nieuwe hemelsche leven, dat rechtstreeks van boven komt, dat onmiddellijk, zonder Woord, plotseling door Gods Geest in de harten uitgestort wordt, en dikwerf zelfs op pantheïstische manier, met Christus of met God, met de Goddelijke natuur vereenzelvigd wordt.

Dit is in het kort de leer der Wederdoopers over het inwendig Woord en zijne verhouding tot de Schrift. Ze was ook in de eeuw der Hervorming niets nieuws en werd toen niet voor het eerst voorgedragen. Ze was uitgesproken reeds door vele sekten en richtingen in de Middeleeuwen en in de eerste eeuwen der Christelijke kerk. De grondgedachte, ofschoon op Christelijke erve Christelijk gewijzigd, is eigen aan alle mystiek, waar en wanneer ze ook voorkomt, in Indië of Griekenland, in Perzië of Egypte. Ze is eenvoudig deze: om de waarheid, om het leven, om de zaligheid, om in één woord God te vinden, heeft de mensch niet naar buiten te gaan, maar heeft hij alleen af te dalen in zichzelf. God woont in den mensch, hetzij dat Hij reeds in den mensch van nature, of dat Hij eerst door eene bijzondere, bovennatuurlijke nederdaling in hem

woning heeft gemaakt. Godsdienst is toch geen leer en geen werk, geen denken en geen doen, maar leven in God, eenheid en gemeenschap met God, welke alleen in het diepste des gemoeds, in het onmiddellijke gevoel genoten worden kan.

Wanneer deze grondgedachte zoo algemeen uitgedrukt wordt en van de bijzondere vormen ontdaan, waarin zij bij de verschillende richtingen voorkomt, kan ieder ze gemakkelijk in allerlei wijsgeerige en godgeleerde stelsels van vroeger en van later tijd terugvinden. Hij vindt ze terugheden ten dage in de wijsbegeerte van Hegel, in de theologie van Schleiermacher, in de moderne richting van Scholten, in de ethische theologie van de la Saussaye Sr. Hij ontdekt ze zelfs in de leer der aangeboren begrippen van Plato, volgens welke de mensch de kennis der waarheid niet uit de wereld rondom hem heen, maar uit zichzelf put.

En hij doorziet ook gemakkelijk, waartoe deze gedachte in hare gevolgtrekkingen leidt. Wanneer zij in eenen of anderen tijd voor het eerst door een man van diepen ernst en vaste overtuiging wordt uitgesproken en binnen een kleineren of grooteren kring warme, bezielde instemming vindt, kweekt zij menigmaal geestdrift, moed, enthousiasme, diepe, heerlijke mystiek. Zoo was het in den eersten tijd ook bij de Wederdoopers. Er waren toen onder hen zonder twijfel vele oprechte geloovigen, vele ware kinderen Gods. En bij al wat men op de Anabaptisten aan te merken heeft, mag men nooit vergeten, dat zij in grooten getale met bewonderingswaardigen geloofsmoed voor de zaak der Hervorming hun goed en hun bloed hebben veil gehad.

Maar reeds spoedig openbaarde het beginsel zijne valsche gevolgtrekkingen. Eerst daarin, dat men, aan het inwen-

dig Woord meenende genoeg te hebben, Schrift en kerk, ambt en sacrament verachten, op openbaringen zich beroepen en aan allerlei buitensporigheden zich schuldig maken ging. En vervolgens, toen de eerste geestdrift voorbij was, daarin, dat allengs ook het inwendig Woord van zijn bijzonder, bovennatuurlijk karakter werd beroofd en hoe langer hoe meer met het natuurlijk licht van rede en geweten vereenzelvigd werd. Het abstracte supra-naturalisme sloeg in rationalisme om. Omdat men het Woord verachtte, gaf men het criterium prijs, waaraan natuur en genade alleen van elkander onderscheiden kunnen worden. De scherpe tegenstelling verdween. Wat men eerst meende, alleen door bijzondere, inwendige openbaring geleerd te hebben, bleek later zeer goed vrucht te kunnen zijn van de algemeene openbaring Gods in de rede. Het inwendig licht viel, zooals bijv. bij de Kwakers, allengs met het natuurlicht samen. Maar in beide gevallen bevat de Schrift niets, dan wat de mensch reeds inwendig door Gods Geest heeft geleerd.

Tegenover deze richting heeft nu de Gereformeerde kerk en theologie even beslist, als tegenover Rome, positie gekozen. Zij heeft het verband van Woord en Geest, van roeping en wedergeboorte vastgehouden. En zij kon dat doen door hare leer van het verbond der genade.

Door hunne leer van het verbond der genade werden de Gereformeerden in staat gesteld, om tegenover de Wederdoopers het verband van Woord en Geest, van roeping en wedergeboorte vast te houden.

Als de doop niet, gelijk Rome leerde, bij kinderkens de wedergeboorte werkte maar deze onderstelde, zooals de Wederdoopers beleden, dan scheen het voor de hand te

liggen, om met de laatsten te zeggen, dat kerk en ambt, Woord en sacrament voor het werk der zaligheid geen waarde hadden, dat zij althans niet als middelen der genade voorop konden gaan, doch slechts als teekenen en bewijzen der genade konden volgen.

Maar de Gereformeerden hebben zich door deze schijnbaar voor de hand liggende gevolgtrekking niet laten verleiden. En zij konden en mochten, zij behoefden het ook niet te doen, omdat zij onderscheid maakten tusschen het genadeverbond en de kerk.

In zekeren zin en tot zekere hoogte is er tusschen beide geen groot verschil. Het genadeverbond in zijne bediening en bedeeling valt met de kerk saam; zoo ver als de kerk strekt ook het genadeverbond zich uit; de grenzen zijn bij beide dezelfde. Ook is er overeenstemming in de goederen en weldaden, die in beide geschonken en genoten worden. De Schrift, die door de kerk uitgelegd en verklaard, gepredikt en toegepast wordt, is het boek des verbonds. De sacramenten, die door de kerk worden bediend, zijn teekenen en zegelen des verbonds. En de weldaden, welke de kerk als vergadering der geloovigen geniet, wedergeboorte en bekeering, vergeving en heiligmaking, zijn goederen des verbonds. Eindelijk is er ook nog zeer groote gelijkheid, als bij de kerk niet uitsluitend aan de kerk als instituut, maar aan haar ook als organisme wordt gedacht.

Maar dit laatste wijst toch reeds op een belangrijk onderscheid, dat tusschen beide bestaat. Bij de kerk kunnen wij in onze gedachte wel een oogenblik abstraheeren van het instituut, waarin zij voor onze oogen optreedt. Maar dat is dan niets meer dan eene abstractie, die in de werkelijkheid niet voortkomt. Historisch heeft de kerk nooit

zonder eenig instituut bestaan, bestaat zij er nog nooit zonder en kan zij er ook niet zonder bestaan. Niet enkel en uitsluitend *als* instituut, maar toch *met* instituut is zij terstond door God op aarde gesticht en tot op den huidigen dag bewaard. Dat instituut heeft in den patriarchalen tijd, in de bedeeeling des Ouden en in die des Nieuwen Testaments wel telkens eene andere gedaante gehad, maar een instituut, eene zekere inrichting en organisatie is aan de kerk ten allen tijde eigen geweest.

Geheel verkeerd is het daarom, van de kerk als organisme en de kerk als instituut eene zekere tegenstelling te maken, en de eerste zelfs hoog boven de laatste te plaatsen en tegen haar uit te spelen. Het instituut is juist de organisatie, de eenige, de noodzakelijke, de onmisbare organisatie van de zoogenaamde kerk als organisme. Deze laatste heeft geen aanwijsbaar adres dan juist in het instituut. Zij komt in geen vereeniging of corporatie van menschelijk goedvinden, maar in het door God haar gegeven instituut tot openbaring.

Maar juist daarom nemen wij in het begrip der kerk terstond en onwillekeurig altijd het begrip van het instituut mede op. Logisch, in onze gedachte maken wij wel eens een oogenblik onderscheid tusschen de kerk als organisme en de kerk als instituut, en wij moeten dat ook wel doen, om zuiver te denken; want alleen wie wèl onderscheidt, leert wèl. Maar dat neemt niet weg, dat beide, in het begrip en in de werkelijkheid, ten nauwste verbonden zijn. Zelfs als wij de kerk omschrijven als vergadering der geloovigen, hebben we het institutair karakter der kerk daarin terstond mede opgenomen. Want ten eerste is eene vergadering niet denkbaar zonder eenige inrichting en regeering. En ten andere heeft het woord vergadering in deze

omschrijving niet alleen een passieven maar ook een actieven zin; de kerk is niet alleen de gemeenschap, waarin de geloovigen vergaderd zijn, maar ook als zoodanig juist ook de inrichting, die geroepen is om de geloovigen voortdurend te vergaderen.

Als men dus geen ander begrip heeft van de kerk, dan loopt men gevaar, om òf met Rome, wjl de kerk altijd concreet het instituut insluit, de zaligheid van het instituut der kerk, van priester en sacrament, af hankelijk te maken; òf ook, om met het Anabaptisme heel de kerk op te ruimen en alle genadewerking van Woord en sacrament ten eenenmale los te maken.

Deze beide uitersten konden door de Gereformeerden vermeden worden, wjl zij aan de Schrift ontleenden de schoone leer van het verbond der genade. Dit verbond toch sluit terstond twee gedachten in, die in het begrip der kerk als geloovigen natuurlijk niet ontbreken, maar daarbij toch niet op den voorgrond treden.

De eerste gedachte is, dat het een verbond is tusschen God en mensch. De kerk is eene vergadering van geloovigen, van geloovigen die al hun heil en zaligheid van Christus verwachten, maar die toch onderling eene vergadering, eene gemeenschap, een lichaam vormen. Maar het verbond der genade stelt Gods verhouding tot den mensch op den voorgrond en stelt die als een genadige voor. In dat verbond is God de eerste en ook de laatste, het begin en het einde. De gansche verlossing is zijn werk, van den aanvang af tot aan hare voltooiing in de eeuwigheid toe. God is het en Hij alleen, die den mensch zoekt en roept en in zijne gemeenschap opneemt. Hij komt den mensch voor en eigent hem uit genade alle weldaden toe.

En de tweede gedachte, die in het verbond opgesloten ligt, is deze, dat dit verbond zich voortzet van geslacht tot geslacht. Als God zich verbindt onze God te zijn, dan verbindt Hij zich meteen, de God van ons zaad, te zullen wezen. Hij volgt met zijne genade de lijn der geslachten. Hij voert de verkiezing uit in den weg des verbonds. Hij wandelt als Vader der barmhartigheid in het spoor, dat Hij zelf als Vader aller dingen geteekend heeft.

Dit verbond der genade gaat daarom aan de kerk, als organisme en instituut saamgenomen, vooraf. Het is wel niet onjuist te zeggen, dat de kinderen der geloovigen in de gemeenschap der kerk geboren worden, want de kerk naar haar idee omvat alle uitverkorenen, alle geloovigen, zoowel die gelooven in vermogen als die gelooven metterdaad. Maar gewoonlijk wordt er in de Gereformeerde theologie toch onderscheid gemaakt. In het Doopsformulier heet het bijv.: onze kinderen worden zonder hun weten door God in genade aangenomen; zij zijn erfgenamen van het rijk Gods en van zijn verbond; zij zijn in Christus geheiligd. En de Dordsche leerregels zeggen, dat onze kinderen *heilig* zijn, niet van nature, maar uit kracht van het genadeverbond, in hetwelk zij met hunne ouders begrepen zijn. Daarom, omdat zij dat zijn, behooren zij dan ook gedoopt te wezen en door dien doop in de kerk te worden ingelijfd. Omdat God hen met hunne ouders uit loutere genade in het verbond der genade opgenomen en begrepen heeft, daarom ontvangt de kerk van Godswege het recht en de macht, om ze door den doop in hare gemeenschap in te lijven. De kerk is in zekeren zin vrucht des geloofs; zij is n.l. vergadering der geloovigen, het vergaderd-zijn der geloovigen in passieven zin, en omdat zij dat is, wordt zij het ook, en moet zij het naar Gods bestel ook zijn, in

actieven zin, de instelling, die de geloovigen vergadert.

Maar het verbond der genade gaat aan het geloof vooraf. Het geloof is geen voorwaarde tot het verbond, maar in het verbond; de weg, om al de andere goederen van dat verbond deelachtig te worden en te genieten. Doch het geloof is zelf reeds eene vrucht, eene weldaad des verbonds, eene gave van zijne genade en dus een bewijs, dat God ons in zijn verbond heeft opgenomen. Want God schenkt al de gaven zijner genade in den weg des verbonds.

Meer nog, het verbond der genade gaat niet alleen aan de gaven der genade, aan de werking des Heiligen Geestes vooraf, maar ook zelfs aan den persoon van Christus, n.l. aan zijne menschwording en voldoening. Van eeuwigheid is het reeds met Christus als Borg der zijnen opgericht. Het is niet eerst in den tijd ontstaan. Het wortelt in de eeuwigheid. En het bestond toen niet slechts in het besluit, gelijk alle dingen in dien zin gezegd kunnen worden van eeuwigheid te zijn, maar het bestond toen ook in waarheid en werkelijkheid tusschen den Vader en den Zoon, en kon daarom ook terstond na den val aan den gevallen mensch bekend gemaakt en met hem opgericht worden.

Daarom is dat verbond der genade, bestaande van eeuwigheid tot eeuwigheid, ook in de historie de bemiddeling van alle heil, de weg, waarin God al zijne genade-weldaden aan den mensch mededeelt. In de Gereformeerde dogmatiek gaat daarom aan de leer der kerk altijd een hoofdstuk over het genadeverbond vooraf, hetzij dit een plaats vindt aan het begin van de leer der heilsorde, hetzij reeds vóór de behandeling van den persoon en het werk van Christus.

Het verbond der genade is het groote goed, dat God in zijne ontferming aan zondaren schenkt; en de weldaden

van dat verbond deelt Hij mede aan de geloovigen, die in hunne saamvergadering het wezen der kerk uitmaken. Maar bij dat verbond behoort het evangelie, dat er onafscheidbaar van is. Gelijk het werkverbond wordt afgekondigd in de wet en zonder deze niet bestaat, zoo wordt het genadeverbond geopenbaard en bekend gemaakt in het evangelie, dat den persoon van Christus tot middelpunt heeft. Beide, genadeverbond en evangelie, zijn onlosmakelijk aan elkander verbonden. Waar het evangelie niet bekend is, bestaat het genadeverbond niet; maar ook overal, waar het evangelie gebracht wordt, richt God zijn verbond op en verheerlijkt Hij zijne genade.

In het afgetrokkene laat het zich wel denken, dat het evangelie ergens bekend is en toch niemand dat evangelie in den geloove aanneemt; maar in werkelijkheid komt dat toch niet voor. Want God heeft zich verbonden, om te werken met zijn Geest, waar zijn Woord verkondigd wordt. Zijn Woord keert niet ledig weer, maar doet, al wat Hem behaagt en is voorspoedig in al datgene, waartoe Hij het zendt. Het is altijd een reuk des levens ten leven of des doods ten doode. Waar Gods Woord is, daar is Hij zelf, daar werkt zijn Geest, daar richt Hij zijn verbond op, daar plant Hij zijn kerk. Op grond van Gods eigen beloften mogen wij gelooven, dat, gelijk Luther, zeide, Gods volk niet zonder Gods Woord en Gods Woord niet zonder Gods volk kan zijn. Klein moge hun aantal zijn en onbekend hun naam aan de menschen, maar er zijn geloovigen over de gansche aarde, zoover het evangelie uitgebreid is.

Indien dit nu alzoo is, dan volgt daaruit in de eerste plaats, dat de Wederdoopers dwalen, als zij den Heiligen Geest losmaken van het Woord. Zij leerden n.l. dat God alleen wederbaart door den Heiligen Geest, door het in-

wendige woord, zonder daarbij van het Woord der Heilige Schrift gebruik te maken. De Heilige Geest en Hij alleen was het ware zaad der wedergeboorte. Daarom moesten zij ook aannemen en namen inderdaad aan, dat Gods genade algemeen was en ook onder de Heidenen werkte. Het inwendig woord, dat losgemaakt werd van de H. Schrift, bevond zich overal, bij degenen, die nooit het evangelie hadden gehoord, evengoed als bij hen, die leefden onder de bedeeing der genade. In het Woord der Schrift werd slechts bekend gemaakt en uitgesproken, wat God door het inwendig woord in de harten der menschen, zoowel van Heidenen als van Christenen, gewerkt had.

Nu beleden de Gereformeerden volmondig, dat het Woord alleen tot wederbaring en bekeering ongenoegzaam was, en dat er eene bijzondere, almachtige, rechtstreeksche werking des H. Geestes bij moest komen, om den zondaar uit den dood over te brengen in het leven. Maar zij gingen daarom toch volstrekt niet met de Wederdoopers mede, om de werking des H. Geestes geheel los te maken van het Woord. Zij hielden zich aan de Schrift en wilden niet wijs zijn, boven hetgeen men behoort wijs te zijn. Zij handhaafden daarom algemeen, dat het Woord het zaad der wedergeboorte, het middel der genade was. Volgens hunne op de Schrift gegronde overtuiging werkte de H. Geest alleen binnen de grenzen, die door de bekendheid van het evangelie getrokken werden. En ook al waren er onder de Gereformeerden enkelen, die de mogelijkheid der uitverkiezing en wedergeboorte van sommige Heidenen erkenden, zij lieten de mogelijkheid toch op zichzelf staan, richtten er hun leer niet naar in, maar hielden zich bij hunne belijdenis aan den regel der H. Schrift.

Maar uit dit samengaan van genadeverbond en evangelie

volgt in de tweede plaats, dat de genade niet, als bij Rome, afhankelijk is van het kerkinstituut, van priester en sacrament. De verhouding van Schrift en kerk is door de Protestanten gansch anders dan door de Roomschen bepaald. Volgens de laatsten gaat de kerk aan de Schrift vooraf, is de kerk niet op de Schrift gebouwd, maar de Schrift uit de kerk voortgekomen; de kerk heeft daarom eigenlijk voor haar wezen en bestaan de Schrift niet van noode, maar wel heeft de Schrift voor haar ontstaan, verzameling, bewaring en uitlegging aan de kerk behoefte. Doch de Hervorming keerde die verhouding om; zij plaatste de kerk op den bodem der Schrift en stelde de Schrift hoog boven de kerk. Niet de kerk maar de Schrift, het Woord Gods werd het genademiddel bij uitnemendheid; zelfs het sacrament werd aan dat Woord ondergeschikt en had zonder dat Woord geen beteekenis of kracht. Maar dat Woord kon dan ook werken en werkte ook buiten het instituut der kerk om. Wel is waar heeft God dat Woord aan zijne kerk toebetrouwd, opdat het door haar uitgelegd, gepredikt, verdedigd zou worden. Maar dat Woord is niet zoo aan de kerk geschonken, dat het buiten haar geen bestaan en geen kracht zou hebben. Integendeel, dat Woord richt zich tot alle menschen; het heeft waarde in alle omstandigheden en voor alle terreinen des levens en ontleent zijne kracht en werking geenszins daaraan alleen, dat het door een ambtelijk persoon in de vergadering der geloovigen verkondigd wordt. Het doet zijne werking ook dan, wanneer het in huis gelezen en onderzocht, door ouders of onderwijzers verhaald, in een of anderen vorm ter kennis gebracht wordt. Een iegelijk, wie en wat en waar hij ook zij, die dat Woord geloovig aanneemt, is Gods belofte, de genade in Christus, de gansche zaligheid deel-

achtig. Hij behoeft daarvoor op geen kerk, geen dienaar, geen sacrament te wachten. Wie gelooft, heeft het eeuwige leven.

Op die wijze werd de Christenmensch door de Hervorming bevrijd van de priesterheerschappij. Hij werd niet in dien zin losgemaakt van zijne omgeving en van heel het historisch verleden, dat hij ook zonder het uitwendig Woord de genade in Christus deelachtig kon worden. Maar voor zijne zaligheid was hij niet van het instituut der kerk afhankelijk. De dienaar der kerk schonk hem die zaligheid niet, en het sacrament was voor hem niet onmisbaar. Maar God verleende ze hem, rechtstreeks, persoonlijk, in zekeren zin zonder het intermediair zelfs van ambt of sacrament, zoodat er tusschen God en zijne ziel niets kwam in te staan. Doch dit alles stoot volstrekt niet omver, dat God, naar zijn eigen getuigenis, die genade alleen hem deed toekomen in den weg des verbonds.

Ten derde volgt er daarom uit de verhouding van genadeverbond en evangelie, dat deze beide saam altijd voortgaan aan de werking des Heiligen Geestes en aan het deelgenootschap, dat de geloovige heeft aan den persoon van Christus en aan al zijne weldaden.

Wel schijnt deze mededeeling der genadeweldaden bij kinderen op eene andere wijze te geschieden dan bij volwassenen. En tot op zekere hoogte is dit ook zoo. Want immers belijden alle Gereformeerden eenparig en dankbaar, dat God aan geen middelen is gebonden en ook zonder de uitwendige prediking van het evangelie in de harten van kleine kinderen het beginsel des eeuwigen levens kan planten. Er is niemand onder ons, die dit betwijfelt. De H. Schrift bewijst het met de voorbeelden van Jeremia en Johannes den Dooper.

Maar nooit mag daarbij uit het oog worden verloren, dat dit alles slechts zulke kinderen geldt, die kinderen zijn des verbonds, die onder de bediening des evangelies geboren zijn en die met hunne ouders door God in genade zijn aangenomen. God kan zijne weldaden uitdeelen ook zonder het middel des Woords, en Hij doet het bij de kleine kinderen der geloovigen. Maar Hij doet het toch altijd door de inwendige roeping van dien Geest, dien Hij aan de gemeente schonk; in de gemeenschap dier kerk, welke Hij opdroeg, het evangelie te prediken aan alle creaturen; in den weg van dat verbond, dat het evangelie tot inhoud en het sacrament tot teeken en zegel ontving.

Al is het dan ook, dat de kinderen der geloovigen eerst door den doop in de geïnstitueerde kerk worden ingelijfd; reeds vóór dien tijd, ja zelfs vóór hunne geboorte zijn zij met hunne ouders in het verbond der genade begrepen. Dat verbond gaat met het evangelie, waarin het geopenbaard wordt, aan de gave der weldaden, ook aan die der wedergeboorte vooraf.

Om deze redenen bleven de Gereformeerden in hunne uiteenzetting van de leer der waarheid aan de orde getrouw, dat de roeping de eerste plaats innam in de orde des heils. Zij vreesden, dat anders de Doopersche dwaling zou insluipen, die den Geest van het Woord, de wedergeboorte van de roeping, de bedeeeling der genade van de bediening des evangelies onafhankelijk maakte. En zij konden die orde vasthouden, omdat zij haar ontleenden, niet aan het subject en aan de wijze, waarop een of ander individueel persoon tot bekeering kwam, maar aan de objectieve verhoudingen, die God in zijn Woord had neergelegd en waarbij Hij in de historie zich aansloot.

Individueel beschouwd, dan kan het schijnen, alsof in

het geval van kleine kinderen de wedergeboorte aan de roeping en de Geest aan het Woord voorafgaat. Immers zegt het doopsformulier terecht, dat de kinderen der geloovigen al deze dingen, die in het evangelie verkondigd en in den doop verzegeld worden, niet kunnen verstaan, maar desniettemin van den doop niet mogen uitgesloten worden. Want gelijk zij *zonder hun weten* der verdoemenis in Adam deelachtig zijn, zoo worden zij op diezelfde wijze, dat is, *zonder hun weten*, door God in genade aangenomen. Het heeft dus al den schijn, alsof althans in het geval van de kleine kinderen der geloovigen de wedergeboorte aan de roeping voorafgaat en de wedergeboorte dus bij hen ook *in dien zin* onmiddellijk is, dat zij zonder en buiten het Woord des evangelies geschiedt.

Maar dit oordeel is toch niet juist. Indien kleine kinderen zonder hun weten door God in genade aangenomen en wedergeboren worden, dan onderstelt dat altijd, dat het verbond der genade met het evangelie, waarin het afgekondigd wordt, objectief en historisch reeds bestond. Zij zouden naar de orde, welke God in zijne vrijmacht heeft vastgesteld en bij het uitdeelen zijner genadeweldaden in het oog houdt, de wedergeboorte niet deelachtig kunnen zijn, indien zij niet geboren waren als kinderen des verbonds. En juist als zulke kinderen des verbonds zijn zij geroepen van Gods wege. Al is het, dat zij voor zichzelf de dingen des evangelies niet verstaan, zij zijn toch geroepen met en in hunne ouders; als kinderen der geloovigen, komt hun met hunne ouders de belofte toe, dat is, de belofte des evangelies, die alleen in het evangelie wordt bekend gemaakt en aangeboden; als het zaad van Christenouders worden zij, niet los van de bedeeing des Woords, maar in verband met deze, inwendig geroepen

door den Heiligen Geest en alzoo in de wedergeboorte Christus ingelijfd. Wanneer een kind losgemaakt wordt van zijne omgeving, dat is in dit geval, van het verbond der genade, dan schijnt het, dat de wedergeboorte aan de roeping voorafgaat, hoewel dan tegelijk alle grond ontbreekt, om aan de zaligheid der kleine kinderen te gelooven. Maar objectief en historisch beschouwd en gelet op de orde, door God voor de uitdeeling zijner genadeweldaden vastgesteld, dan gaat de roeping aan de wedergeboorte, de bediening van het evangelie aan de werking des Geestes vooraf.

Dit wordt voor de kleine kinderen der geloovigen nog daardoor bevestigd, dat zij als kinderen des verbonds en als erfgenamen van het rijk Gods recht hebben op den doop.

Nu is de doop een van de twee sacramenten, door Christus voor zijne geloovigen ingesteld. En de sacramenten beteekenen niets en zijn geen sacramenten, wanneer zij losgemaakt worden van het Woord. Sacramenten zijn zegelen aan het Woord, zij volgen op het Woord en zijn onafscheidelijk met dat Woord verbonden. De doop der kleine kinderen zou daarom hoegenaamd geen kracht hebben en terstond ophouden een sacrament te zijn, wanneer hij niet door het Woord voorafgegaan werd en nu volgde, om dat Woord te beteekenen en te verzegelen. Gelijk de doop dus het zegel is van het Woord, zoo is de wedergeboorte, welke kleine kinderen der geloovigen deelachtig zijn, de vervulling van die belofte, welke alleen in het evangelie tot ons komt, en die naar datzelfde evangelie niet alleen den geloovigen, maar in en met hen ook hunnen kinderen geldt.

De leer van het verbond der genade was de reden, waarom de Gereformeerden tegenover de Wederdoopers konden

vasthouden aan de orde, dat het Woord aan den Geest, de roeping aan de wedergeboorte voorafging.

Maar deze reden was de eenige niet; er kwam eene tweede bij, ontleend aan den feitelijken toestand, waarin de kerk van Christus hier op aarde steeds verkeert.

Ten aanzien van de kinderen des verbonds, die stierven in hun prille jeugd, beleden de Gereformeerden eenparig, dat zij zonder hun weten, en dus ook zonder uitwendige roeping, door Gods Geest werden wedergeboren en alzoo in den hemel opgenomen. De Dordsche Synode drukt het algemeene gevoelen uit, als zij zegt, dat de godzalige ouders niet twifelen moeten aan de verkiezing en zaligheid hunner kinderen, welke God in hunne kindsheid uit dit leven wegneemt. Maar dat sluit toch niet uit, dat er onder de Gereformeerden ook ten aanzien van zulke vroegstervende kinderen des verbonds ten allen tijde eenig verschil van gevoelen heeft bestaan.

Sommigen waren van oordeel, dat ook bij deze kinderkens onderscheiden moest worden tusschen zulke, die al, en andere, die niet verkoren waren. Immers het begrepen zijn in de bedeeing des verbonds kon op zichzelf nog niet gelden als een bewijs der verkiezing; want hoevele kinderen werden niet uit geloovige ouders geboren, die later avvallig werden en den breeden weg gingen bewandelen? En ook leerde de Heilige Schrift nergens, dat het vroege sterven zonder meer bij de in het verbond geboren kinderkens een teeken van hunne verkiezing en zaligheid was. Degenen onder de Gereformeerden, die alzoo redeneerden, erkenden dus volmondig, dat de uitverkorenen onder de vroegstervende kinderen des verbonds vóór hun dood door Gods Geest werden wedergeboren en alzoo in den hemel opgenomen; maar zij durfden, bij gemis aan beslissende

uitspraken van Gods Woord, niet met volle vrijmoedigheid gelooven, dat alle vroegstervende kinderen des verbonds zonder uitzondering tot de uitverkorenen behoorden.

Anderen namen een eenigszins ruimer standpunt in. Zij gingen uit van de belofte Gods. Tot Abraham, den vader der geloovigen, had de Heere eenmaal gezegd: Ik zal mijn verbond oprichten tusschen Mij en tusschen u, en tusschen uwen zade na u in hunne geslachten, tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot eenen God en uwen zade na u, Gen. 17 : 7. Niet alleen aan de ouders, maar ook aan hunne kinderen kwam naar 's Heeren Woord de belofte toe, Hand. 2 : 39. En hieraan had men zich te houden, zoolang het tegendeel niet bleek. Bij de kinderen des verbonds, die in het leven gespaard bleven, werd het later in hun woorden en daden openbaar, of zij al dan niet in den weg des verbonds wilden wandelen; en indien dit niet het geval was, werden zij door de kerkelijke tucht uit het midden der gemeente weggedaan. Maar bij de kinderen des verbonds, die in hunne eerste levensjaren door den dood werden weggenomen, kon dit niet openbaar worden; zij konden dus, noch door woorden noch door daden, het tegenbewijs ervan leveren, dat ze kinderen des verbonds waren. En daarom had men het ervoor te houden, dat zij in genade door God waren aangenomen en bij hun sterven de zaligheid deelachtig waren geworden. Evenals iemands onschuld zoolang geloofd moet worden, totdat het tegendeel duidelijk blijkt, zoolang moesten de kinderen des verbonds beschouwd worden als uitverkorenen; en dus ontbrak bij de vroegstervende kinderen des verbonds de grond, om een gedeelte voor wel, en een ander gedeelte voor niet verkoren te houden.

Dit milde standpunt werd door de Dordsche Synode

ingenomen. Maar het verdient opmerking, dat zij dit standpunt op zeer gematigde wijze omschrijft. Ten eerste kondigt zij het niet als een dogma af, dat voorwerpelijik vaststaat, maar spreekt zij in onderwerpelijken zin en zegt, dat de ouders niet moeten twijfelen aan de verkiezing en zaligheid hunner vroegstervende kinderen. En ten andere reikt zij dezen troost niet uit aan de ouders in het algemeen, maar aan de godzalige ouders; want andere ouders, die voor zichzelf geen belang stellen in hun eigen verkiezing en zaligheid, kunnen ook niet waarlijk bezorgd zijn over het lot hunner kinderen, hebben aan die vertroosting geen behoefte en kunnen ze ook niet genieten. Om waarlijk te gelooven, dat onze jonggestorven kinderkens de zaligheid deelachtig zijn, dienen wij zelven door een oprecht geloof de weldaden des verbonds te hebben aangenomen, en van onze eigen verkiezing en zaligheid verzekerd te zijn.

Voor ons doel is het niet noodig, op dit punt dieper in te gaan; te minder, omdat wij het met al onze redeneeringen toch niet verder zouden brengen dan tot het zachtmoedige oordeel der liefde, door de Dordsche Synode uitgesproken, en nooit al de bezwaren zouden kunnen uit den weg ruimen, die van het eerstgenoemde standpunt ertegen worden ingebracht.

Maar ofschoon vele kinderen des verbonds in hunne vroege jeugd sterven en dit getal zeker wel veelgroter is, dan men in vorige tijden bij gebrek aan statistische gegevens heeft vermoed; er zijn toch ook duizenden bij duizenden, die tot jaren des onderscheids opgroeien en dan zelven persoonlijk voor de keuze komen te staan, om Christus te volgen of de wereld te dienen.

Met het oog op deze kinderen des verbonds, die in het leven gespaard blijven en straks na belijdenis tot het heilig

avondmaal worden toegelaten, doet zich weder eene tweeledige vraag voor.

De eerste vraag luidt, of al die kinderen des verbonds tot de uitverkorenen behooren en daarom eenmaal onfeilbaar zeker de hemelsche zaligheid deelachtig zullen worden. Maar deze vraag behoeft ons niet lang op te houden, want er is niemand, die bij eenig nadenken en met de Schrift in de hand daarop een bevestigend antwoord zou kunnen of zou durven geven. Als uit de Schriftuurlijke leer, dat de gemeente van Christus te beschouwen is als eene vergadering van *geloovigen*, nu en dan door een enkele is afgeleid, dat daarom ieder lid der gemeente ook waarlijk een oprecht geloovige is, dan berust dat op een misverstand, waartegen een kort woord van opheldering en waarschuwing voldoende is. Want de Schrift leert zoo duidelijk mogelijk, dat niet allen Israël zijn, die uit Israël zijn, en dat niet de kinderen des vleesches maar de kinderen der belofte voor het zaad gerekend worden. Alle belijdenissen van alle kerken stemmen daarmede dan ook in. En de dagelijksche ervaring drukt er het zegel op, want telkens openbaart het zich, dat er in de kerk onder de goeden hypocrieten zijn vermengd, die *van* de kerk niet zijn, hoewel zij naar het lichaam *in* haar zijn. De ernstigste en strengste kerkelijke tucht is niet in staat, om het kaf van het koren te scheiden, want de kerk kan niet oordeelen over het hart en heeft alleen te rekenen met belijdenis en wandel.

Zonder twijfel is er in de verschillende tijden ook verschil in de zuiverheid der kerk. Toen de apostelen het evangelie predikten en in en buiten Palestina gemeenten stichtten, was het gevaar niet groot, dat velen zich aansloten, zonder het oprecht geloof des harten te bezitten.

De verachting en vervolging, die de discipelen van Christus van de zijde der wereld te wachten hadden, hielden de onoprechten terug. En toen in den tijd der Hervorming de belijdenis van Christus blootstelde aan het gevaar van brandstapel of schavot, lag aan die belijdenis van den mond in verreweg de meeste gevallen het ware geloof des harten ten grondslag. Daarentegen neemt in eene kerk, die van alle vervolging is ontheven, tot eene macht in het land wordt en de tucht verwaarloost, gaandeweg het getal der uitwendige belijders toe. Doch dit alles is slechts een verschil in graad. Eene volstrekt zuivere kerk, wier leden allen in waren zin geloovigen zijn, is er op aarde niet. Voor het zaad worden daarom altijd slechts de kinderen der belofte en niet de kinderen des vleesches gerekend.

Een andere vraag is echter, wanneer en op welken tijd zij, die onder de in het leven blijvende kinderen des verbonds tot de uitverkorenen behooren, voor zichzelf persoonlijk de belofte deelachtig worden, die in het verbond der genade hun met hunne ouders is toegezegd.

Hierover heeft in de Gereformeerde kerken altijd verschil van gevoelen bestaan. De meening van Voetius, die vroeger reeds werd medegedeeld, komt hierop neer, dat alle uitverkorenen, die uit geloovige ouders in het verbond geboren worden, ook in hunne jeugd vóór den doop worden wedergeboren. Wel vindt hij er eenig bezwaar in, om dit ook aan te nemen bij zulke uitverkorenen, die jaren lang, zelfs tot hun 30e, 50e of 70e jaar toe, in de zonde leven en dan eerst tot bekeering komen. Maar hij neemt de mogelijkheid aan, dat het zaad der wedergeboorte, in de eerste levensdagen in het hart gezaaid, zoo lang werkeloos onder de aarde verborgen blijft.

En hij helt het liefst tot deze gedachte over, omdat vol-

gens de H. Schrift de kinderen der geloovigen met hunne ouders de beloften Gods deelachtig zijn; omdat anders be-snijdenis en doop tot ijdele teekenen worden verlaagd en omdat alleen langs dien weg de argumenten tegen de Wederdoopers enz. hun kracht behouden. Niet alleen zulke kinderen, die van hun jeugd af toonen, dat zij het leven der genade deelachtig zijn, maar ook anderen, zooals Abraham, Manasse, de zondares in Luk. 7, de moordenaar aan het kruis, Cornelius, Lydia, Augustinus, Luther, die op lateren leeftijd bekeerd werden, waren volgen Voetius hoogst waarschijnlijk in hun jeugd reeds wedergeboren. Zelfs is het naar zijne meening, ofschoon men beter doet, zich van een beslist oordeel te onthouden, geen alleszins verwerpelijk gevoelen, dat een uitverkoren kind wordt wedergeboren op hetzelfde oogenblik, dat het gegeneerd wordt.

Met dit gevoelen staat Voetius niet alleen. Voor en na hem zijn er onderscheidene Godgeleerden geweest, die in hoofdzaak van dezelfde gedachten waren. En ook in den tegenwoordigen tijd heeft zijn gevoelen bij velen instemming gevonden.

Dit wordt dan ook nog nader met deze bekende overweging aangedrongen, dat dooven niet hooren kunnen. De wedergeboorte moet daarom naar hunne voorstelling aan de roeping door het Woord voorafgaan. Een uitverkorene wordt eerst onmiddellijk, zonder het Woord, door den Heiligen Geest wedergeboren, maar wordt dan vroeger of later met het evangelie in kennis gebracht en door dat evangelie geroepen tot geloof en bekeering. De bediening des Woords strekt dus niet, om het nieuwe leven in het hart te planten, maar om dat leven, dat er reeds is en buiten het Woord om is ontstaan, tot openbaring te brengen in de daden van geloof en bekeering; terwijl zij tegenover de

onwedergeborenen alleen dient, om hun alle verontschuldiging te ontnemen.

Maar anderen waren en zijn van eene andere meening; en het loont de moeite, om ook van hun gevoelen kennis te nemen.

Het gevoelen van hen, die tegen Voetius over staan, wordt zeer duidelijk uiteengezet door Jesaias Hillenius, predikant te Drachten, die in 1751 en 1752 te Leeuwarden het licht deed zien: *De Mensch beschouwt in de staat der elende, der genade en der heerlijkheit enz.* In het tweede stuk van dat werk stelt hij op bl. 705 de vraag: Of in alle uitverkorene van het eerste beginzel van hun leven af een zaadt der wedergeboorte is, dat op den bestemden tijdt komt uit te spruiten?

Daarop geeft hij het volgende ten antwoord:

1. Dat zekerlik de uitverkorene voor hunne wedergeboorte eenige voorregten hebben boven de verworpenen, als dat God hen aanmerkt als zodanige, voor welke zijn Zoon voldaan heeft en voor hen het regt ten leven verworven heeft. Dat God hen aanmerkt als zijne uitverkorene, welken Hij de middelen der zaligheid verleent, met dat oogmerk, om hen daaronder ter bepaalder tijdt kragtdadig te veranderen. Dat Hij hen bewaart, dat zij zig niet schuldig maken aan de onvergeeflike zonde tegen den H. Geest, en wat dies meer mag zijn.

2. Dat ook eenige uitverkorene wedergeboren worden voor het gebruik van hun verstandt door de almachtige kragt Godts, willen wij niet betwisten. Maar dat alle de uitverkorene van het eerste beginzel van hun leven een zaadt der wedergeboorte zouden hebben, oordelen wij dat in het Woordt Godts niet geleert wordt, maar veel eerder het tegendeel.

Want 1° de H. Schrift leert ons duidelijk, dat zij doodt zijn door de misdaden en zonden, gelijk Paulus van de bekeerde Epheziërs zegt, datze geweest waren, ende gewandelt hadden na de eeuwe dezer wereltd, na den Oversten der magt des lugts, des geests, onder welken zij eertijds verkeert hadden in de begeerlikheden des vleeschs, doende den wille des vleeschs en der gedagten, Eph. 2 : 1—3. Wat zaadt der wedergeboorte zal dan in hen kunnen geweest zijn? En van de bekeerde Corinthiërs zegt dezelve Apostel: dit waart gij zommige, te weten volgens het voorgaande vers, hoereerders, afgodendienaars, overspeelders etc. Maar gy zyt afgewasschen, maar gy zyt geheiligt, maar gy zyt geregtvaardigt in de name des Heeren Jesu, en door den Geest onzes Gods, 1 Cor. 6 : 11. En Tit. 3 : 3 te voren reets aangehaalt. Hoe kan men van zulke zeggen, dat zij een zaadt der wedergeboorte gehad hebben?

2°. Indien alle uitverkorene van het eerste beginzel des levens af een zaadt der wedergeboorte hadden, zo konde van zommige van hen niet gezegt worden, dat zy daarna eerst zijn wedergeboren, 1 Petr. 1 : 23, Jac. 1 : 18. Alzo door de wedergeboorte de eerste beginzels van het geestelike leven worden medegedeelt.

3°. Dit zaadt der wedergeboorte, wat kan het anders zijn dan een beginzel van het geestelike leven? En dit zo zijnde staan wij toe, dat het niet onmogelik is, dat kinderen die het gebruik der reden nog niet hebben dat beginsel bij wege van vermogen hebben, zonder dat het dadelik werkzaam is, omdat zij het redensgebruik nog niet hebben. Want kan er in een kindt een hebbelike verdorventheit zijn, of een beginzel van een verdorven leven, gelijk er zekerlik in het zelve is, voordat het de reden

gebruiken kan; zo kan er ook in het zelve een beginzel van geestelik leven zijn.

Maar gelijk het beginzel van het verdorven leven in het kindt zig openbaart, wanneer het tot het gebruik der reden gekomen is; zo zal ook van 's gelijken dat beginzel van het geestelike zig alsdan openbaren, indien er anders zulken beginzel in dat kindt is. Het is een onbegrijpelike zaak, dat dit goede beginsel vele jaren lang werkeloos zoude blijven, liggende begraven onder de verleidende begeerlikheden des vleeschs. Immers de ondervindinge leert, dat menschen van een zeer ondeugent leven, nadat zy vele jaren in de zonde geleeft hebben en zelfs op Godtvrugt en Godtvrugtigen gesmaadt hebben en vyandig zig tegen dezelve verzet hebben, verandert ende bekeert worden; maar zal in iemand het zaadt der wedergeboorte kunnen zijn, zo lang hy legt onder de heerschende magt der verdorvenheit, Godt en de Godtvruchtigen haat?

Johannes zegt, een iegelik die uit God geboren is, die doet de zonde niet, want zijn zaadt blyft in hem, ende hy kan niet zondigen, want hy is uit Godt geboren, 1 Joh. 3 : 9. Zal er dan in iemand een hebbelikheit van liefde Godts kunnen zijn, terwijl hij leeft in een haat van Godt en van zijne waarheit? Zal er in dezelve plaats het zaadt Godts ende het zaadt des duivels zijn, en wel dat het zaadt Gods in 't verborgene schuilt ende zig stihout, maar dat het zaadt des duivels zijne kragt toont ende geheel in den mensch heerscht? Wat is dog dat zaadt der wedergeboorte? Indien het een hebbelikheit is, hoe zal dan dezelve in de ziel, welke een geestelik wezen is, ledig zonder eenige werkzaamheit kunnen zijn? Wij geven onze goedkeuringe aan hetgene de grote Calvinus zegt: want die dromen dat in derzelve harten

zelfs van de geboorte aan, ik weet niet wat zaadt der verkiezinge gelegd is, door welkers kragt zy altydt tot de gods-vrugt ende vreze Godts geneigt zyn, die worden niet geholpen door het gezag der Schriftuur en door de ervarentheit zelfs bestraft (Inst. III 24, 10).

Maar men zegt dat Paulus leert Rom. 8 : 9, zo iemand den Geest Christi niet heeft, die komt hem niet toe. Nu is het evenwel onloochenbaar, dat de uitverkorene Christus toekomen; derhalven moet men ook besluiten, dat zij den Geest Christi hebben. Wij antwoorden, dat de uitverkorene Christus toekomen, is een zaak, daar over geen twijffel vallen kan, want zy zyn uitverkoren in hem, om door hem zalig gemaakt te worden, Eph. 1 : 4. Zy zyn hem van den Vader gegeven, Joh. 17 : 6. En zo zijn dezelve al van eeuwigheit de zyne. Zij komen hem toe, omdat hy ze gekogt heeft, Hand. 20 : 23. En van die tijdt af komen zy hem regtswege toe, als zijn verkregen ende gekogt goedt, en dus zyn ze al de zijne eer zy geboren zyn; maar dan kunnen zy evenwel den Geest van Christus niet hebben, omdat zy niet aanwezig zyn. En dus volgt hier reets uit, dat de geopperde zwaarigheid uit deze plaats niet te beduiden heeft.

Maar verder moet men aanmerken, dat den Geest Christi te hebben hier van den Apostel wordt voorgesteld als een kenteken, waaruit iemand konde weten of hy Christus deelagtig was, want den Geest van Christus te hebben wordt hier gesteld tegen in den vleesche te zyn en na den vleesche te zyn. Maar in den vleesche te zyn zegt buiten twijffel, nog onder de heerschende kragt der zonde te zyn, nog onbekeert te zyn. Egter moeten alle die nog in den vleesche zyn niet aanstonds aangemerkt worden als verworpene, en dat voor niemant van dezelve Christus voldaan heeft, vermits Godts

Woordt en de ondervindinge leren, dat er menschen bekeert worden, die zelfs zeer vleeschelik geleefd hebben; maar die nog in den vleesche is, al waar hy ook een uitverkoren voor welke Christus voldaan heeft, zo heeft hy egter hier van niet het minste bewijs, want die in den vleesche is, is niet in den Geest, in die woont niet de Geest Godts.

Wat is er dan klaarder, als dat Paulus den Geest Christi te hebben komt op te geven als een gewis merkteken, waaruit de gelovige Romeinen konden weten, dat zy Christus deelagtig waren en dat zy zyn eigendom waren? Maar hoe zoude iemand uit zulken zaadt der wedergeboorte, dat nog stil ende ledig legt in den mensch, dit kunnen weten? Het blijkt dan klaar genoeg, dat uit deze plaats niet het minste bewijs gehaalt kan worden voor zulken zaadt der wedergeboorte.

Daarenboven kentekenen zijn voor volwassene, of die ten minsten het redensgebruik hebben, maar niet voor kinderen, die het gebruik der reden nog niet hebben. Verder kan men nog aanmerken, dat Christus toe te komen hier zo veel zeggen kan, als dadelik met Christus vereenigt te zyn, ende met hem gemeenschap te hebben; maar nu is niemant dadelik met Christus vereenigt, of schoon hij in regt door gifte en kopinge Christus toebehoorde, wanneer hij niet heeft zynen Geest; want daar is geen gemeenschap met Christus, dan door zynen Geest, want de gemeenschap met Christus is geestelik, en daar is geen geestelike gemeenschap dan door den Geest. De Geest is het welke den mensch wederbaart ende in hem voortbrengt het gelove, waardoor hij met Christus vereenigt wordt.

Na alzo het gevoelen der anderen te hebben weerlegd, stelt Hillenius zijn eigen gedachte over den tijd der wedergeboorte op bl. 727 op de volgende wijze in het licht:

Wat de tijdt der wedergeboorte betreft, die is zeer verscheiden. De Papisten leren dat dezelve geschiet in de doop, vermits zy willen dat de doop dezelve veroorzaakt uit kracht van het gedane werk, maar met dat dwaalgevoelen te weerleggen houden wy ons hier niet op. De Godtgeleerden van de Augsburgsche belydenis zijn van gedagten, dat de wedergeboorte gemeenlik aan de kinderen alleen in de bedieninge des doops wordt medegedeelt, zo dat de genade der wedergeboorte zo vast aan de doop verbonden is, dat alle die in hun kintsheid gedoopt worden, op dezelve tijdt worden wedergeboren, hoewel zy geen wederbarende kragt aan het doopwater toeschrijven.

En hiertoe hellen ook eenige uit de onze. Andere van de onze willen dat de uitverkorene kinderen in hunne kintsheit vóór den doop wedergeboren worden, maar dat het zaadt der wedergeboorte als onder de assche verborgen blijft. Maar andere oordelen, dat Godt op verscheidene tyden de uitverkorene wederbaart; zommige in hune kindtsheit, 't zy vóór den doop, 't zy in de tydt van de doop, of daarna, wanneer zij het gebruik van hun verstand verkrijgen; andere in hun jongelingschap, andere in hunne mannelike jaren; andere (hoewel de weinigste) in een hogen ouderdom; eenige zelfs op hun krankbedde en als voor de poorte des doodts.

En hier toe hellen wy mede, oordelende, gelijk Godt enkel na zijn welbehagen zekere menschen tot de zaligheid uitverkoren heeft, dat hij ook geheel vrij is om hen te wederbaren op welken tijdt het hem beliest. En alzo wy gezien hebben, dat het gevoelen van die geleerden, dat in alle uitverkorene van het eerste begin hunnes levens af een zaadt der wedergeboorte zoude zijn, op geen genoegzame grondt steunt, zo volgt hier uit dat men niet kan

denken, dat de uitverkorene in 't gemeen in hunne kindtsheit vóór den doop wedergeboren worden. En de tijdt der wedergeboorte te bepalen op het oogenblik dat zij gedoopt worden, is een stellinge, welke ons de H. Schrift nergens leert, maar integendeel onderrigt dezelve ons van eenige menschen, welke reets vóór den doop wedergeboren zijn geweest, als Paulus, Hand. 9 : 11, 17, 18, Cornelius, Hand. 10 : 47. En wanneer Godt den mensch gemeenlik in den doop wederbaarde, zo zoude het van de ouders afhangen de wedergeboorte van hunne kinderen, in zo verre er uitverkorene onder waren, of te verhaasten of uit te stellen, zo als het hem beliefte dezelve vroeger of later te laten dopen, dat elk zien kan ongerijmt te zijn.

Daarenboven zo leert de ondervindinge, dat vele eerst in hunne jongelingschap, of in hunne mannelike jaren en eenige zelfs in een hoge ouderdom verandert worden, nadat zy de voorgaande tijdt hunnes levens hebben doorgebracht in zonden ende godtloosheit; en hoe zoude het dan te begripen zijn, dat dezelve reets zo vroeg waren verandert geweest, daar ze zo vele jaren als slaven van de zonde geleefd hebben? Dat het zaad der wedergeboorte zo langen tijdt als onder de assche kan verborgen blijven, is geheel onwaarschijnlijk, gelijk wij te voren getoont hebben.

Ook Hillenins stond met dit zijn gevoelen niet alleen. Dezelfde gedachte over den tijdt der wedergeboorte treffen wij aan bij Calvijn, Musculus, Beza, Ursinus, Alsted, de Brès, Alting, Acronius, Gomarus, Walaeus, Maccovius, Cloppenburg, Comrie en vele anderen, allen mannen van naam op het gebied van Gereformeerde kerk en theologie. Zij hadden er bezwaar in, om God in de vervulling zijner belofte en in de werking zijns Geestes te binden aan een tijdsmoment, dat niet uitdrukkelijk in zijn eigen Woord

was bepaald. En zij vatten daarom den doop op, niet als een teeken en bewijs, dat de wedergeboorte bij alle uitverkorenen alreede geschied was, maar als een zegel van Gods beloften aan de geloovigen en aan hun zaad, die Hij aan hen allen zekerlijk vervullen zou te zijner tijd. Daarom zeide ook Calvijn, dat de doop, dien hij in zijne jeugd had ontvangen, hem eerst op later leeftijd ten nut was geworden. De belofte in den doop is geen vage, algemeene, voorwaardelijke toezegging, maar ze houdt niets minder in, dan dat God de God der geloovigen en van hun zaad zal zijn. Doch ze behelst hoegenaamd geen bepaling van tijd, waarin deze belofte aan het uitverkoren zaad der geloovigen vervuld worden zal. Hij volgt daarbij zijn eigen weg en heeft tot ons door zijnen Zoon dit woord gesproken: de wind blaast waarheen hij wil en gij hoort zijn geluid, doch gij weet niet, van waar hij komt en waar hij henen gaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest Gods geboren is.

Zoo was er dus in de Gereformeerde kerken ten allen tijde verschil van gevoelen over den tijd, waarop God aan de kinderen des verbonds, die in het leven gespaard bleven en tot de uitverkorenen behoorden, de beloften der genade vervulde, die hun in 'en met hunne ouders toekwamen.

Men beschuldigde echter elkander daarom niet van ketterij en dacht er niet aan, om over en weer elkaar als minder Gereformeerd aan het volk voor te stellen. Maar het was een verschil van opvatting binnen de grenzen der belijdenis, dat aan de broederlijke liefde geen schade deed en in de eenheid de verscheidenheid tot haar recht deed komen.

Te meer was er reden, om dit verschil zoowel aan de

eene als aan de andere zijde te eerbiedigen, wijl de Heilige Schrift, gelijk we later nog kort wenschen te herinneren, over dezen tijd der wedergeboorte ons zoo goed als geheel in het onzekere laat en we buiten haar om niet anders kunnen dan gissen en dwalen.

In het afgetrokkene laat het zich wel hooren, dat alle uitverkorenen reeds vóór den doop worden wedergeboren, dat zij zelfs reeds wedergeboren ter wereld komen, ja, dat zij wedergeboren worden op hetzelfde oogenblik, waarop zij gegeneerd worden. Vooral op het standpunt van het creatianisme zou het zich heel goed laten denken, dat de wedergeboorte plaats had in het oogenblik, dat de ziel werd geschapen en met het lichaam werd vereenigd.

Maar ieder gevoelt, dat wij daarmede een terrein van gissingen betreden, waar de H. Schrift ons geheel in den steek laat, en waar we dus ieder oogenblik voor allerlei dwaling bloot staan. Voor den Godgeleerde is evenals voor elk Christen de les behartigenswaard, om niet wijs te zijn boven hetgeen men behoort wijs te zijn en niet meer te willen weten, dan God in zijn Woord heeft geopenbaard. Zelfs Voetius, toegekomen aan de vraag, of iemand ook wedergeboren werd op hetzelfde oogenblik, dat hij gegeneerd werd, wilde zich liever van een beslist oordeel onthouden. Het is loutere gissing, wanneer men meent, dat de uitverkoren kinderen des verbonds allen op hetzelfde oogenblik in hun leven worden wedergeboren. Het is ons niet gegeven, om den tijd der wedergeboorte te bepalen.

Dit geldt in het algemeen voor alle uitverkorene kinderen des verbonds, hetzij zij vroeg sterven of in het leven gespaard blijven. Maar in het laatste geval wordt de theorie menigmaal op droeve wijze door de werkelijkheid weer-

sproken. Ook Voetius achtte het niet zonder bezwaar, om aan te nemen, dat ook zulke uitverkorene kinderen des verbonds in hun eerste levensdagen waren wedergeboren, die later in allerlei zonden vielen en eerst op dertig-, vijftig- of zeventigjarigen leeftijd tot bekeering kwamen. Wel handhaaft hij de mogelijkheid, dat het zaad der wedergeboorte zoo vele jaren werkeloos in het hart kon liggen. En zoo lang er sprake is van mogelijkheden, zal geen enkel Gereformeerde hem weerspreken, want wie zou aan Gods almacht en aan de werking zijns Geestes paal en perk willen stellen? Maar de belijdenis des geloofs mag niet uit mogelijkheden zijn saamgesteld, maar moet stellige waarheden bevatten, die duidelijk op Gods Woord zijn gegrond. Men moge dus aan de meening van Voetius haar bestaansrecht binnen de grenzen der belijdenis gunnen, niemand zal toch het gewicht der bezwaren miskennen, die daartegen, bijv. door Hillenius, werden ingebracht. Het leven gaat zoo geregeld niet toe, als de logica het eischt; dikwerf spot het met elk systeem; het is rijker en voller, dan de diepste denker in zijne wijsheid zich voorstellen kan.

Dat blijft het, ook wanneer in de kerk de tucht zoo zuiver en streng mogelijk gehandhaafd wordt. Wel is het nu en dan voorgesteld, dat de leer der wedergeboorte vóór den doop in de practijk dan zou doorgaan, wanneer maar steeds de hand gehouden werd aan de kerkelijke tucht. Maar dit is veel te optimistisch geoordeeld. Ook in de zuiverste kerk blijven er hypocrieten, die de kerk niet onderkennen en niet weren kan. En de ervaring leert telkens, dat vele kinderen des verbonds, zonder zich later aan eene ongoddelijke leer of aan een ergerlijk leven schuldig te maken, toch geen sprankje vertoonen van geestelijk leven, niet het minste besef hebben van schuld en niet de minste

behoefte gevoelen aan Christus. Natuurlijk kan en mag de kerk dezulken niet uit hare gemeenschap verwijderen; zij moet officieel van die leden getuigen, dat zij „gezond in het geloof en onbesproken in den wandel” zijn; zelfs moet zij hen naar het oordeel der liefde voor geloovigen houden, totdat het tegendeel duidelijk blijkt. Maar dat alles neemt het feit niet weg, dat er kaf is onder het koren en dat niet allen Israël zijn, die uit Israël zijn. De practijk komt in conflict met de theorie; lang niet allen zijn wedergeboren, die officieel voor wedergeboren te houden zijn. De doop moge naar zijn idee de wedergeboorte onderstellen; deze onderstelling beheerscht het leven niet. De werkelijkheid leert maar al te vaak, dat de wedergeboorte niet altijd aan den doop voorafgaat, tenzij men tot de hypothese de toevlucht neme, dat het zaad der wedergeboorte jaren lang werkeloos en ledig onder de zondige begeerlijkheden verborgen kan blijven.

Maar afgedacht van de bezwaren, die, aan de natuur van het geestelijk leven ontleend, daartegen door Hellenius en anderen werden ingebracht, is het duidelijk, dat deze hypothese practisch hoegenaamd geen nuttigheid heeft. Want hetzij men al dan niet onderstelle, dat de uitverkorene kinderen des verbonds allen vóór den doop worden wedergeboren, het feit is toch onwedersprekelijk en wordt immers door niemand ontkend, dat zij niet allen op dezelfde wijze en op denzelfden tijd tot geloof en bekeering komen. De prediking des geloofs en der bekeering blijft daarom ook in de vergadering der geloovigen een onmisbaar element van de bediening des Woords. Voor allen, die onder het evangelie leven, geldt het woord der Schrift: Wie in den Zoon *gelooft*, heeft het eeuwige leven, maar wie den Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien,

de toorn Gods blijft op hem; wie *geloofd* zal hebben, zal zalig worden, maar wie *niet geloofd* zal hebben, ook al werd hij in de gemeente geboren, gedoopt en ten avondvondmaal toegelaten, zal verdoemd worden. Aan de onderstelling eener wedergeboorte vóór den doop heeft niemand iets, tenzij hij dat nieuwe leven in geloof en bekeering openbare.

Terwijl dus de leer der wedergeboorte vóór den doop in al die gevallen, waarin er nog geen geloof en bekeering is, practisch geen nuttigheid heeft, kan zij daarentegen wel allerlei geestelijke schade aanrichten. Zij *moet* dat niet en *behoeft* dat niet te doen, maar zij *kan* het toch zeer lichtelijk doen.

Ten eerste kan zij gereede aanleiding ertoe geven, dat velen met een ingebeelden hemel verloren gaan. Als het zwaartepunt uit het geloof in de wedergeboorte wordt verlegd, kan men zichzelf zeer spoedig gerust stellen met de gedachte, dat men in zijn jeugd is wedergeboren en dat dat nieuwe leven zich vroeger of later wel in geloof en bekeering zal openbaren; en zelfs al mocht dat niet gebeuren, dan is dat nog niet beslissend, want wedergeboorte is genoeg en leidt onfeilbaar tot de eeuwige zaligheid. Op die wijze krijgt men dan dezelfde toestanden van geestelijke oppervlakkigheid, als die er in de Roomsche en de Luthersche kerk heerschen; wie lid der kerk en gedoopt is, wordt in den regel ook zalig. Want of de wedergeboorte plaats heeft vóór of in den doop, maakt dan hierbij geen verschil. Zelfs is de aanleiding tot eene valsche gerustheid op Gereformeerd standpunt in dat geval nog grooter dan op het Roomsche en Luthersche, wijl hier de in den doop geschonken genade der wedergeboorte verliesbaar is, maar in de Gereformeerde kerken als onverliesbaar wordt beschouwd.

Uit vreeze voor die valsche gerustheid heeft daarom de Gereformeerde prediking zich altijd door haar ernstig vermaan tot nauwgezet zelfonderzoek onderscheiden. Zonder twijfel heeft zij zich zelfs naar deze zijde aan overdrijving schuldig gemaakt; de zoogenaamde toepassing heeft meermalen de verklaring van het Schriftwoord op den achtergrond gedrongen en aan de uiteenzetting van de kenteekenen van den wedergeboren en den onwedergeboren staat al te groote, en zelfs spitsvondige zorg besteed. Maar ten allen tijde heeft de Gereformeerde prediking uitgemunt door haar fijne ontleding van het menschelijk hart, door haar ontmaskering van alle verontschuldigungen van ongelooft en wereldzin, door hare diepe naspeuring van de kleinste en teederste beginselen der genade. En dit kostelijke bestanddeel, dat in alle leerredenen onzer vaderen valt op te merken, mag allerminst in onzen tijd in de prediking ontbreken.

Ten tweede kan de leer der wedergeboorte vóór den doop zeer licht de gedachte doen koesteren, dat de dienaar des Woords met de noodiging tot geloof en bekeering zich alleen tot wedergeborenen te richten heeft. En wijl naar deze leer de uitverkorenen in den regel in hun prille jeugd vóór den doop worden wedergeboren, komt dit hierop neer, dat de prediking des evangelies alleen de uitverkorenen geldt en er voor de anderen niets anders dan eene verkondiging van hunne verwerping overblijft. Op wat boven in het eerste hoofdstuk als sommiger gevoelen te dezer zake werd weergegeven, willen wij geen al te sterken nadruk leggen. Eene ongelukkige uitdrukking kan iedereen uit den mond en uit de pen vloeien. En een welwillend hoorder en lezer let niet alleen op de uitdrukking, maar ook op de bedoeling, die erachter steekt.

Maar desniettemin geeft de leer, dat de uitverkorenen in

den regel vóór den doop worden wedergeboren, licht aanleiding tot de meening, dat de noodiging tot geloof en bekeering alleen tot die wedergeborenen zich te richten heeft. De anderen zijn doof en kunnen toch niet hooren; zij zijn geestelijk dood en kunnen toch niet opstaan. Voor hen heeft de prediking van het evangelie geen ander doel, dan om hun alle verontschuldiging te ontnemen en de waarheid hunner verwerping bekend te maken.

Deze opvatting berooft echter de prediking des evangelies van haar ernst en haar kracht. Want ten eerste is op dit standpunt elks lot voor de eeuwigheid niet eerst bij den dood, maar reeds bij de geboorte beslist. Wij bedoelen hier natuurlijk niet van de zijde Gods, want dan is alles, ook de zaligheid en het verderf der menschen, eeuwig in zijn raad bepaald; maar wij spreken hier van de zijde der menschen. En dan spreekt het vanzelf, dat de uitverkorenen, die krachtens deze verkiezing reeds in hunne eerste levensdagen werden wedergeboren, ook onfeilbaar zeker eenmaal, al is het eerst op hun sterfbed, tot geloof en bekeering komen, en dat in het andere geval de hope op de zaligheid zoo goed als geheel is afgesneden. In beide gevallen is eene valsche lijdelijkheid het gevolg van eene prediking, die meent zich alleen tot wedergeborenen te kunnen en te mogen richten.

En ten andere wordt de verkondiging van het evangelie daardoor beperkt op eene wijze, die met de Schrift en met de belijdenis in strijd is. In de Gereformeerde kerk is er dikwerf een ernstige strijd over het „aanbod der genade” gevoerd. Maar ten slotte is toch altijd de algemeenheid van dat aanbod gehandhaafd.

De belofte des evangelies, dat een iegelijk, die in den gekruisigden Christus gelooft, niet verderve maar het eeuwige leven hebbe, deze belofte moet, volgens de Synode

van Dordrecht, Can. II 5, aan *alle* volken en menschen, tot welke God naar zijn welbehagen zijn evangelie zendt, *zonder onderscheid* verkondigd en voorgesteld worden, met bevel van bekeering en geloof. En zoovelen er door dat evangelie geroepen worden, die worden ernstiglijk geroepen. Want God betoont ernstiglijk en waarachtiglijk in zijn Woord, wat Hem aangenaam is; namelijk dat de geroepenen tot Hem komen. Hij belooft ook met ernst allen, die tot Hem komen en gelooven, de rust der zielen en het eeuwige leven, ib. III, IV 8.

Of wij dit algemeene aanbod der genade met de leer der bijzondere voldoening kunnen rijmen, is eene andere vraag. Maar de Schrift laat er geen twijfel over, dat het evangelie aan *alle* creaturen gepredikt moet worden. En dit bevel is voor ons het einde van alle tegenspraak. Regel voor onze gedraging, ook in de bediening des Woords, is alleen Gods geopenbaarde wil.

Tegen de door de Gereformeerden algemeen voorgedragen opvatting, dat de roeping aan de wedergeboorte voorafgaat, kan één bezwaar worden ingebracht, dat van gewicht is en daarom afzonderlijke bespreking verdient. Het luidt aldus: de roeping kan niet aan de wedergeboorte voorafgaan, omdat dooven niet hooren en dooden niet opstaan kunnen. Om het Woord Gods in waarheid te gelooven, moet eerst het nieuwe leven der wedergeboorte reeds in het hart zijn geplant en in dat nieuwe leven het vermogen, om te gelooven, zijn ingeschapen. Het zaligmakend hooren van het evangelie onderstelt de wedergeboorte, gelijk de daad altijd het vermogen onderstelt. En daarom gaat, zoo niet in tijd, dan toch altijd in orde, de wedergeboorte aan de roeping vooraf.

Dit bezwaar kan ten volle worden erkend, zonder dat daarom de gevolgtrekking wordt aanvaard, welke men eruit afleidt. En het kost niet veel moeite, om dit voor een ieder duidelijk in het licht te stellen.

De leer, dat het *zaligmakend* hooren van het evangelie de wedergeboorte onderstelt, is in de Gereformeerde kerk ten allen tijde beleden. Er is niemand, die daaraan twijfelt of tot bestrijding lust zou gevoelen. Ook in den tegenwoordigen tijd is er niemand in de Gereformeerde kerken opgestaan, die te dezen opzichte eene andere meening is toegedaan. Alle Gereformeerden zijn steeds van overtuiging geweest, dat wie het evangelie met een oprecht geloof aannam, van tevoren (zoo niet in temporeelen dan toch steeds in logischen zin) het vermogen tot dat geloof in de wedergeboorte ontvangen moest hebben. Zelfs mag er gerust aan toegevoegd worden, dat hierover op Gereformeerd standpunt geen verschil mag bestaan; want deze belijdenis staat met de leer van de zonde en van de geestelijke onmacht des menschen in het nauwste verband.

Schijnbaar kwam deze belijdenis echter in den tijd der Dordsche Synode met eene voorstelling der heilsorde in conflict, die door sommige Engelsche Godgeleerden toentertijd gegeven werd. Op genoemde Synode zeiden de Theologen uit Groot-Brittanje in hun oordeel over het derde en vierde artikel (Acta, uitg. Donner bl. 469), dat de wil van den gevallen mensch ontbloot is van de bovennatuurlijke en heilzame gaven, waarmede hij in den staat der onschuld begiftigd was en derhalve niets vermag tot de geestelijke werkingen, zonder de krachten der genade. Maar desniettemin namen zij aan, dat bij degenen, die op lateren leeftijd wedergeboren en bekeerd werden, allerlei dingen aan de wedergeboorte voorafgingen, zooals het ter

kerk gaan, het aanhooren van de prediking des evangelies, het kennen van den wil Gods, het gevoel der zonde, de vreeze der straf, de gedachte aan verlossing, de hope op vergeving.

De Goddelijke genade, zoo leerden zij, pleegt de menschen tot den stand der rechtvaardigmaking niet te brengen door een haastig aanblazen Gods, maar door vele voorafgaande daden, waardoor zij door den dienst des Woords tenonder gebracht en voor de wedergeboorte voorbereid worden. Dit is te zien in degenen, die, de predikatie van Petrus gehoord hebbende, den last hunner zonde gevoelen, vreezen, bedroefd zijn, de verlossing begeeren en eenige hope van vergiffenis ontvangen, Hand. 2 : 37. Het wordt bewezen door de natuur der zaak. Want gelijk er bij de natuurlijke geboorte vele voorafgaande schikkingen zijn, zoo komt men ook in het geestelijke, door vele voorafgaande handelingen der genade, tot de wedergeboorte. En het blijkt ook uit de middelen, die God gebruikt, om de menschen te wederbaren, want Hij gebruikt daartoe den dienst van menschen en het middel des Woords, 1 Cor. 4 : 15.

Maar deze voorafgaande werkingen, die door de kracht des Woords en des Geestes in de harten der menschen teweeggebracht worden, hangen volgens het gevoelen der Engelsche Godgeleerden niet onfeilbaar en onlosmakelijk met de wedergeboorte saam. Zij kunnen door de schuld van den oproerigen wil verstikt en ten eenenmale uitgebluscht worden, zoodat sommigen van hen, in wier gemoed eenige kennis der waarheid, eenige droefheid over hunne zonden, eenige begeerte om verlost te worden is gewerkt, toch weer de waarheid geheel verwerpen en haten, zich aan hunne begeerlijkheden overgeven en in de zonde verharderen, Matth. 13 : 19, 2 Petr. 2 : 4, Hebr. 6 : 4. Zelfs

de uitverkorenen gedragen zich onder deze werkingen, welke aan de wedergeboorte voorafgaan, nooit alzoó, of zij zouden van God vanwege hunne nalatigheid en wederstandigheid verlaten mogen worden. Maar jegens hen is de bijzondere barmhartigheid Gods van dien aard, dat, al is het dat zij deze opwekkende en verlichtende genade een tijd lang verstooten of onderdrukken, God nochtans hen altijd weder aandrijft en opwekt, totdat Hij hen ten eenenmale onder het juk zijner genade gebracht en in den stand der wedergeborene kinderen gesteld heeft.

Ieder gevoelt, dat deze leer der Engelsche Godgeleerden, ofschoon op zichzelf niet verkeerd, toch zeer licht misverstaan kon worden en aanleiding kon geven tot de gedachte, dat er aan de wedergeboorte eene voorbereidende genade, in eigenlijken, hetzij dan positieven hetzij negatieven zin, voorafging. Dat kwam uit bij Amesius, die in het jaar 1576 in Engeland geboren was, te Cambridge leerling van Perkins werd, in 1610 naar Nederland kwam en in 1622 benoemd werd tot Hoogleeraar te Franeker. Deze leerde, dat er bij volwassenen aan de wedergeboorte schikkingen voorafgaan, waardoor het subject meer ontvankelijk gemaakt wordt, om haar deelachtig te worden. Zooals het hout door de droogte meer geschikt wordt voor het vuur, zoo heeft de toebereiding van den zondaar de strekking, om straks het gloren van de levensvonk te vergemakkelijken. De voorbereiding neemt de hinderpalen weg. Kennis der waarheid doet de onkunde wijken; smart over de zonde neemt het genoegen weg, dat zij smaken doet; vrees doodt de driestheid om te zondigen. En aan de andere zijde deelt deze voorbereiding zaken mede, die in de bekeering van het hoogste belang zijn, verlichting namelijk, afschuw van de zonde en begeerte naar verlossing.

Tegen deze voorstelling kwam Maccovius op. Als deze had kunnen goedvinden, om wat meer met de bedoeling van zijn tegenstander te rekenen, zou hij zeker minder scherp zijn opgetreden. Want Amesius wilde ongetwijfeld niet anders leeren, dan wat door zijn leermeester Perkins en door de Engelsche afgevaardigden op de Dordsche Synode geleerd werd. Maar het valt niet te ontkennen, dat Amesius in zijne uitdrukkingen niet altijd even gelukkig was; en gelijk dat gewoonlijk gaat, bij de polemieken werd het er niet beter op en kwam hij in een hoek te staan, waarin hij zeker eerst geen positie had willen nemen.

In zoover had Maccovius in zijne bestrijding van Amesius dan ook volkomen gelijk. Er is geen tusschenstaat tusschen dood en levend, tusschen onwedergeboren en wedergeboren in. De niet wedergeborene is een natuurlijk mensch, die geen geestelijk goed kan doen, die de dingen des vleeschens bedenkt en onder de heerschappij der zonde staat. De voorafgaande schikkingen tot de wedergeboorte zijn geen eigenlijke voorbereiding tot en nog veel minder eene oorzaak van de wedergeboorte. Want deze is een rechtstreeksch, almachtig, onwederstandelijk werk Gods, waaronder de mensch geheel lijdelijk verkeert. Als die zoogenaamde schikkingen en werkzaamheden een geestelijk karakter dragen, zijn zij een vrucht en bewijs der wedergeboorte; en als zij zulk een karakter niet dragen, zijn zij nog natuurlijk, behooren zij thuis onder de algemeene genade, leiden zij niet en bereiden zij niet voor tot de wedergeboorte en hangen met deze niet onverbrekelijk saam.

Maar al is dit alles volkomen juist, toch is daarmede noch door Maccovius noch door eenig ander Gereformeerd Godgeleerde ooit ontkend, dat bij volwassenen aan de weder-

geboorte de uitwendige roeping door het Woord en in verband daarmede ook allerlei ervaringen voorafgingen. Dit kan trouwens door niemand worden ontkend. De Schrift leert aldus en de ervaring bevestigt het. Eerst als men de stelling huldigde, dat alle uitverkorenen zonder uitzondering in hunne eerste levensdagen werden wedergeboren, zou men dit in volstrekten zin kunnen bestrijden.

Maar van die meening was Maccovius niet en geen enkel Gereformeerd Godgeleerde. Ook Voetius onderscheidt eene wedergeboorte bij kinderen en volwassenen en laat in het laatste geval eene uitwendige roeping door het Woord voorafgaan. En Comrie en vele andere theologen behandelen breedvoerig de vraag, of er eene voorbereidende genade is. En aller antwoord komt hierop neer: eene voorbereidende genade, die den mensch voor de wedergeboorte in een of ander opzicht geschikt maakt, is er niet. De wedergeboorte is evenals de schepping een absoluut begin. Maar daarom kunnen er bij volwassenen wel allerlei werkzaamheden aan de wedergeboorte voorafgaan, zooals het ter kerk gaan, het hooren van Gods Woord, vrees voor straf, eenig verlangen naar verlossing enz.; werkzaamheden en ervaringen, die de wedergeboorte niet vanzelve meebrengen, maar er toch naar Gods leiding menigmaal aan voorafgaan; voorafgaande, geen voorbereidende werkzaamheden dus!

In al deze gevallen gaat derhalve ook de roeping door wet en evangelie aan de wedergeboorte vooraf. En deze roeping onderstelt niets en behoeft niets te onderstellen. Zij richt zich naar Jezus' bevel tot alle creaturen, tot alle menschen zonder onderscheid, omdat zij allen zondaren zijn en de verlossing in Christus van noode hebben. Wel staat het boven allen twijfel vast, dat niemand het evangelie *zaligmakend* hooren, dat is in oprechtheid gelooven

kan, tenzij hij wedergeboren zij door Gods Geest en het vermogen des geloofs ontvangen hebbe. Maar daaruit volgt in het minst niet, dat die wedergeboorte vóór de uitwendige roeping moet hebben plaats gehad en altijd geschiedt zonder en buiten en los van het woord der prediking. Zelfs heeft de verkondiger van het evangelie er als zoodanig niets mede te maken, of iemand verkoren is of verworpen, of hij al dan niet is wedergeboren. Hij heeft zich alleen te houden aan Christus' bevel en het evangelie te brengen aan alle creaturen. En dan zal God wel zorgen, dat zijn Woord niet ledig wederkeert maar alles doet, wat Hem behaagt.

Daarom zeide Gomarus ook, dat God uitwendig door het Woord aan den mensch de daad des geloofs beveelt, terwijl Hij hem inwendig door zijn Geest met de hebbelijkheid des geloofs begiftigt en hem alzoo tot het gelooven bekwaam maakt. Het bevel des geloofs geeft n.l. te kennen, wat de mensch Gode schuldig is te doen, maar niet wat hij kan doen, en de belofte duidt aan, waaruit dat geloof hem toevloeit. Zoo was het ook bij Lazarus, toen hij gestorven was. Christus had zijne opstanding beloofd, en ofschoon hij uit zichzelf niet hooren en niet opstaan kon, omdat hij dood was, toch beval Christus uitwendig, dat hij zou uitkomen, en deelde hem tegelijk inwendig het leven en de krachten mede, waardoor hij hooren, opstaan en alzoo aan Jezus' bevel gehoorzamen kon.

En evenzoo zegt Maccovius, ofschoon zoo sterk mogelijk vasthoudende, dat het *zaligmakend* hooren de wedergeboorte onderstelt, dat God blijkens Ezech. 37 : 4 en Joh. 11 : 43 wel terdege ook diegenen roept, die geestelijk dood zijn. En Hij doet dat en kan dat doen, wijl Hij juist de dingen, die niet zijn, roept alsof zij waren en door middel van de roeping juist bewerkt, dat zij er zijn.

Dat is het gemeen gevoelen van heel de Gereformeerde kerk en theologie. Dooven kunnen niet hooren, maar God kan ze onder en in verband met de uitwendige roeping hoorende maken. Dooden kunnen niet opstaan, maar God kan door middel van het Woord het zaad des levens in hunne harten planten, zoodat zij met den verloren zoon opstaan en tot den Vader gaan. In al deze gevallen houdt de wedergeboorte verband met de roeping, de werking des Geestes met de bediening des Woords.

Bij de redenen, ontleend aan de leer van het verbond der genade en aan de onzekerheid van den tijd der wedergeboorte, komt er nog eene derde reden, waarom in de Gereformeerde orde des heils aan de roeping de eerste plaats toekomt. En deze ligt in het principieele onderscheid, dat tusschen haar en de Doopersche heilsorde bestaat.

In de Gereformeerde kerken waren er velen, die met Voetius meenden, dat de wedergeboorte bij de uitverkorenen, die in het verbond geboren werden, in den regel reeds plaats had vóór den doop; anderen gaven de mogelijkheid daarvan wel gaarne toe en erkenden ook, dat de wedergeboorte dikwerf, bijv. in het geval dat de kinderen des verbonds vroeg stierven, in de eerste levensdagen geschiedde, maar onthielden zich overigens van eene nadere bepaling van den tijd.

Ieder gevoelt terstond, dat dit geen verschil in beginsel is; het is alleen eene vraag van minder of meer. Want beiderzijds neemt men aan, dat de wedergeboorte dikwijls geschiedt zonder en ook dikwijls geschiedt in verband met het Woord. Alleen meent men aan de eene zijde, dat het eerste bij de uitverkorene kinderen des verbonds de regel

is, terwijl men aan den anderen kant voorzichtigheidshalve en met het oog op de ervaring van eene nadere bepaling van den tijd der wedergeboorte bij die uitverkoren kinderen des verbonds, die in het leven gespaard blijven, zich liefst onthoudt.

Maar daarbij werd overigens de orde des heils door allen op dezelfde wijze opgevat; in de behandeling van de daarin behorende weldaden gaf men algemeen aan de roeping eene plaats vóór de wedergeboorte; en vandaar, dat het bestaande verschil van gevoelen in de Gereformeerde kerken over en weer met liefde gedragen en geëerbiedigd werd.

Iets anders zou dit worden, als op grond van de meening, dat de wedergeboorte in den regel bij de kinderen des verbonds zonder het Woord plaats heeft, de stelling gebouwd werd, dat de wedergeboorte als zoodanig steeds het genademiddel des Woords uitsloot, en van nature aan de uit- en inwendige roeping voorafging. Niet dat iemand in de Gereformeerde kerken vroeger of later dit beweerd heeft. Maar het waren juist de Wederdoopers, die deze leer verkondigden, en daarom op dit punt door de Gereformeerden krachtig werden weerstaan. Onmiddellijk — zoo zeiden de laatstgenoemden algemeen — mag de wedergeboorte heeten, inzoover zij niet door de uitwendige roeping, door eene bemiddelende werkzaamheid van 's menschen wil, maar alleen door eene rechtstreeksche, krachtdadige, onwederstandelijke werking des H. Geestes tot stand komt. Maar zij is niet onmiddellijk in dien zin, dat zij krachtens hare natuur altijd en overal de roeping uitsluit en aan de bediening des Woords niet alleen in temporeelen maar ook in logischen zin voorafgaat.

Want ten eerste zouden, indien dit zoo ware, alle mid- delen der genade, zoowel in enger als in ruimer zin, ten

eenenmale hunne beteekenis en waarde verliezen. Indien de genade der wedergeboorte toch met de bediening des Woords eene tegenstelling vormt, zoodat de laatste met de eerste hoegenaamd in geen verband kan staan, dan spreekt het vanzelf, dat alle genade elke bemiddeling uitsluit en op geenerlei wijze met eenig zienlijk teeken samen kan gaan.

Zoo redeneerden, gelijk reeds vroeger werd aange-
wezen, de Wederdoopers. Zij waren de radicale partij
onder de Hervormingsgezinden. Omdat zij het ééne uiter-
ste vermijden wilden, sloegen zij zelve tot het andere
uiterste over. Zij miskenden de natuur en hadden geen
oog voor de waarde van het relatieve. Omdat de natuur
de genade niet was, verachtten zij de natuur. Omdat het
sacrament de genade niet in zich bevatte en dus niet als
zoodanig meedeelen kon, schreven zij er niet de minste
kracht aan toe. Omdat de kerk de middelares der zalig-
heid niet was, spotten zij met alle kerkinstituut. Omdat
de dienaren des Woords geen bijzonderen priesterstand
vormden, verwierpen zij alle ambt en alle opleiding tot
het ambt. En omdat het Woord alleen de wedergeboorte
niet werken kon, stelden zij het als eene doode letter terzijde
en noemden den H. Geest het eenige zaad der wederge-
boorte.

Maar de Gereformeerden waren van een ander gevoelen,
omdat zij God eerden niet alleen als Herschepper in het
rijk der genade, maar ook als Schepper in het rijk der
natuur. Natuur en genade zijn wel onderscheiden, maar
omdat zij beide zijn uit denzelfden God, kunnen zij met
elkander niet strijden. Veeleer wordt de natuur door zijne
almacht aan de genade dienstbaar gemaakt. Het Woord
moge de genade niet kunnen voortbrengen, het is toch een

middel, waarvan de H. Geest zich bedient, om het geloof in het hart des menschen te werken en te versterken. En al is het ook volkomen waar, dat niemand het Woord des evangelies *zaligmakend* hooren kan, tenzij hij wedergeboren zij en het vermogen om te hooren ontvangen hebbe, daarom is toch het uitwendig hooren van dat Woord niet ijdel en onnut.

Want er moet wel worden bedacht, dat zij, die niet zijn wedergeboren en dus het evangelie niet zaligmakend hooren kunnen, het desniettemin toch wel kunnen aanhooren met hun lichamelijk oor. Zij kunnen gebruik maken van de middelen der genade, zij kunnen een diepen indruk ontvangen van de prediking van wet en evangelie, zij kunnen allerlei werkzaamheden en ervaringen hebben, die wel niet het geestelijk leven voorbereiden of veroorzaken, maar die er desniettegenstaande naar Gods leiding dikwerf aan voorafgaan en daarom niet zonder waarde en beteekenis zijn. In Gods besluit liggen middelen en einden aan elkander gebonden. Niet om ons gebruik maken van de middelen, maar in den weg der middelen, dien Hij ons voorgeschreven heeft, heeft Hij naar zijne vrijmacht tot het mededeelen zijner genade zich verbonden.

Ten tweede is het voor een ieder duidelijk, dat op het standpunt der Wederdoopers ook voor den Christus geen plaats overblijft. Als de genade van dien aard is, dat zij in hare mededeeling alle middel uitsluit, dan moet zij dat ook doen in hare verwerving. Dan is zij voor geen verwerving door den Middelaar vatbaar. Als de wedergeboorte geheel en al van de roeping, van de uit- en inwendige beide, dat is van het Woord wordt losgemaakt, dan wordt zij daardoor ook vanzelf onafhankelijk van den persoon en het werk van Christus. Want het Woord is

toch wezenlijk niets anders dan het evangelie van Christus. Christus is er de inhoud van en Hij gebruikt het zelf als een middel, om de weldaden, die Hij verworven heeft, aan zijne gemeente mede te deelen.

Maar indien de wedergeboorte in Dooperschen zin aan de roeping door het Woord voorafgaat, dan gaat zij daarmede ook krachtens hare natuur aan den persoon en het werk van Christus vooraf. Het geestelijk leven is dan in zijn oorsprong en wezen geene vrucht van de verdiensten van Christus, maar een gave Gods, een werk des Heiligen Geestes, onmiddellijk en rechtstreeks, zonder Woord en zonder de historische bemiddeling van Christus in het hart des menschen gewrocht. Op de vraag, waarom God na den val de uitverkorenen niet enkel en alleen door zijn Geest wederbaart, maar ook zijnen Christus zendt en Hem overgeeft in den dood, en daarna een kerk inricht met woord en sacrament, is er geen ander antwoord mogelijk, dan dat God datgene, wat inwendig reeds door de onmiddellijke werking zijns Geestes bestond, ook uitwendig en zichtbaar in de wereld tot openbaring wilde brengen. Christus en zijn werk, evenals ook de kerk met hare ambten en diensten dienen alleen, om het geestelijk leven, dat in het verborgene geplant is, voor het oog der wereld en der gemeente zelve te doen uitkomen; om aan het onuitsprekelijk woord, dat in het hart geschreven is door den Heiligen Geest, ook klanken te geven, die in de wereld worden verstaan. Het onmiddellijk, absoluut karakter, dat aan de genade toegekend wordt, keert niet alleen de orde der heilsweldaden om, maar ook zelfs die van den persoon en het werk van Christus.

Wederom stond de Gereformeerde belijdenis tegen dit gevoelen lijnrecht over. Zij eerde in Christus niet alleen

den Profeet, die den Vader verklaart, en den Koning, die zijne gemeente regeert, maar ook den Priester, die door zijne volmaakte offerande aan het kruis alle weldaden verwierf, welke zondaren tot hunne volkomene verlossing van noode hebben. Door zijn lijden en sterven verwierf Hij ook dien Geest, die alleen wederbaren en vernieuwen en in de waarheid leiden kan. En die Geest neemt alles uit Christus; Hij is gekomen, om Christus te verheerlijken, gelijk de Zoon op aarde kwam tot verheerlijking des Vaders. Ook het geestelijk leven, dat de H. Geest in het harte plant, wordt door Hem genomen uit de volheid der verdiensten van Christus. De wedergeboorte gaat niet in logischen zin aan den persoon en het werk van Christus vooraf en komt niet buiten Hem om tot stand, om dan later alleen door Hem tot openbaring te worden gebracht; maar zij is een vrucht van zijn werk, zij wordt door den H. Geest uit Hem genomen, en zij wordt daarom door dien Geest ook alleen tot stand gebracht in verband met het Woord des evangelies, dat van dien Christus uitgaat. Zij heeft daarom slechts plaats binnen de grenzen van het historisch Christendom, op het terrein van het verbond der genade. Zoover als de bedeeing des Woords, strekt de werkzaamheid des H. Geestes zich uit.

En eindelijk, om niet meer te noemen, als de Wederdoopers de genade krachtens hare natuur onvatbaar achten, om in den weg der middelen te worden medegedeeld, dan spreekt zich daarin eene geheel valsche tegenstelling uit tusschen geest en stof, tusschen God en wereld, tusschen schepping en herschepping, tusschen geloovigen en ongelooovigen. Het duidelijkst komt dit uit in hunne leer van Christus, volgens welke deze zijne menschelijke natuur niet uit het vleesch en bloed van Maria heeft aangenomen,

maar uit den hemel heeft medegebracht, en in hunne leer van de „mijdinge”, volgens welke de geloovigen zich niet alleen in geestelijken, maar ook in uitwendigen zin, in kleeding, omgang, verkeer enz. van de wereld moesten afscheiden.

Maar ook op dit principieele punt stonden de Gereformeerden lijnrecht tegen hen over, omdat zij de physische tegenstelling tusschen stof en geest, welke de Wederdoopers uit de Middeleeuwen overnamen, door de ethische tegenstelling van zonde en genade vervingen. De schepping en de natuur en de stof waren op zichzelf niet zondig en boos, maar ze waren een werk van God den Vader, den Almachtige, den Schepper des hemels en der aarde, dat slechts door de zonde des menschen verstoord en verwoest was. En juist daarom was Christus gekomen, om overal de werken des duivels te verbreken, maar tevens daardoor op ieder terrein de werken des Vaders te herstellen en des Heeren naam weer in de gansche schepping tot heerlijkheid en eere te brengen. De menschelijke natuur van Christus was daarom wel ontvangen van den Heiligen Geest, maar toch uit het eigen vleesch en bloed van Maria aangenomen en met de Goddelijke vereenigd in eenigheid des persoons. De geloovigen zijn wel wedergeboren en vernieuwd, maar zij zijn en blijven toch met alle menschen dezelfde menschelijke natuur deelachtig. De genade doet de natuur niet te niet, maar neemt ze in dienst en herstelt ze. En in hare uitdeeling is zij naar Gods welbehagen aan middelen gebonden, die uit de natuur genomen, maar tot Gods dienst geheiligd zijn. Als de dienaren uitgaan en prediken, werkt de Heere mede en bevestigt het Woord, dat door hen verkondigd wordt.

Als tot dusver nog niet met zoovele woorden van

de Schrift gewag werd gemaakt, dan lag daarin toch volstrekt niet de bedoeling opgesloten om, buiten haar om, op menschelijke redeneeringen een zeker stelsel te bouwen. Integendeel, ook waar opzettelijke verwijzing naar de Schrift ontbrak, was zij toch de grond, waarop alle bewijsvoering rustte. Dit moge ten slotte, niet in den breede, maar toch in enkele hoofdtrekken nog aangetoond worden.

En dan verdient het vooreerst opmerking, dat de H. Schrift over den geestelijken staat der kinderen zeer weinig spreekt. Zij zegt er genoeg van, want zij leert, dat God niet alleen de God der geloovigen is, maar ook van hun zaad, dat zij met hunne ouders in het verbond der genade begrepen zijn en daarom recht hebben op het sacrament der besnijdenis of des doops, dat zij als kinderen des verbonds in de vreeze des Heeren moeten opgevoed worden enz.; maar dat alles neemt niet weg, dat de H. Schrift ons op vele vragen betreffende den staat en het lot der kleine kinderen, ten deele zelfs binnen en vooral buiten de grenzen des verbonds, geen afdoend antwoord geeft. Dit blijkt reeds genoegzaam daaruit, dat daarover zelfs onder de theologen van dezelfde belijdenis ten allen tijde groot verschil van gevoelen heeft bestaan.

Zelfs de twee voorbeelden van Jeremia en Johannes den Dooper, die in de Gereformeerde theologie gewoonlijk dienst doen als bewijs voor de stelling, dat ook kinderen zonder het Woord en alleen door den Geest kunnen worden wedergeboren, staan niet boven allen twijfel als deugdelijke bewijzen vast.

Volgens Jeremia 1 : 5 zeide de Heere tot Jeremia in het dertiende jaar van Josia's regeering, bij gelegenheid dat Hij hem als profeet wilde doen optreden: Eer Ik u in moeders buik formeerde, heb Ik u gekend, en eer gij uit de

baarmoeder voortkwaamt, heb Ik u geheiligd; Ik heb u den volken tot profeet gesteld.

Duidelijk spreekt Jeremia hier van zijne roeping tot profeet. Toen de Heere hem in het dertiende jaar van Josia als profeet wilde doen optreden en Jeremia daartegen vele bezwaren in zich voelde opkomen, bemoedigde de Heere hem hiermede, dat Hij hem reeds vóór zijne geboorte tot profeet bestemd had. Van wedergeboorte of geestelijke vernieuwing is in deze woorden geen sprake, maar van Jeremia's voorbestemming tot profeet, reeds voordat hij in den schoot zijner moeder geformeerd werd en uit haar voortkwam. Het profetisch ambt van Jeremia rustte op een besluit Gods, dat reeds vóór zijne ontvangenis en geboorte genomen was. God bepaalt niet alleen wie, maar ook wat wij zullen zijn; Hij bepaalt dat vóór onze geboorte; Hij bepaalt het voor alle menschen; Hij bepaalt het inzonderheid voor hen, die tot een gewichtigen dienst in zijn koninkrijk geroepen zijn. Zoo werd door den Engel des Heeren tot de huisvrouw van Manoach gezegd, dat zij zwanger zou worden en een zoon zou baren, die een Nazireër Gods zou zijn van moeders buik af, Richt. 13 : 5. Zoo getuigde Paulus later, dat God hem van zijn moeders lijf aan afgezonderd had en geroepen door zijne genade, hetgeen naar de verklaring der Kantteekening zeggen wil, dat God voorgenomen en besloten had, om hem uit den algemeen hoop van de andere menschen af te zonderen en hem te zijner tijd tot een apostel te roepen, Gal. 1 : 15. Vergelijk ook Jes. 44 : 2, 24; 49 : 1, 5.

Op dezelfde wijze spreekt Jeremia hier ook van zijne roeping tot het profetisch ambt. Hij zegt maar niet, wat God deed in den tijd zijner ontvangenis en geboorte; doch hij klimt nog hooger op en betuigt, dat de Heere hem

kende en heiligde en stelde tot een profeet, reeds voordat hij in den schoot zijner moeder geformeerd werd en uit haar voortkwam. Terecht verklaarde Calvijn dezen tekst dan ook aldus: voordat Ik u in den schoot uwer moeder formeerde, heb Ik u bestemd tot dezen dienst, dat gij als leeraar onder mijn volk zoudt optreden. Ik heb u niet alleen als een mensch in den schoot uwer moeder geformeerd, maar tegelijk ook tot een bijzonderen dienst bestemd; en omdat gij u-zelf niet zooveel uitnemendheid kondt aanbrengeu, dat gij het profetisch ambt zoudt waarnemen, heb Ik u niet alleen tot een mensch maar tot een profeet geformeerd. Maar zij, die meenen, dat de profeet werkelijk van moeders schoot afaan geheiligd en vernieuwd was, hebben uit dezen tekst te veel afgeleid. Want Jeremia betuigt van zichzelf alleen, wat Paulus in Gal. 1 zegt, dat hij door God gekend was, voordat hij geboren was. Jeremia was dus niet daadwerkelijk in den schoot zijner moeder geheiligd, maar in de voorbeschikking Gods en in zijn verborgen raad, omdat de Heere hem toen reeds tot profeet had uitverkoren. Met deze uitlegging van Calvijn stemt die der Kantteekenaren overeen.

Iets meer is af te leiden uit Luk. 1 : 15, waar de engel tot Zacharias zegt, dat de zoon, die zijne vrouw Elizabet hem baren zou, vervuld zou worden met den Heiligen Geest ook van zijn moeders lijf aan. Wel is er ook hier niet met zoovele woorden van de wedergeboorte sprake; want tusschen ambtsgaven en zaligmakende gaven is er een wezenlijk onderscheid. Calvijn zegt daarom ook, dat door deze woorden aangeduid wordt, dat er van zijn geboorte afaan in Johannes een aanleg openbaar zou worden, die hope gaf op zijne toekomstige grootheid en beantwoordde aan de voortreffelijkheid van het ambt, waartoe

hij geroepen was. Maar in elk geval is de mogelijkheid niet te ontkennen, dat onder die gaven ook de wedergeboorte begrepen was. En wat nog meer zegt, de tekst stelt het boven allen twijfel vast, dat de H. Geest met zijne gaven toegang heeft ook tot het ongeboren kind. Van de eerste levensdagen af tot in den grijzen leeftijd toe is, naar Calvijns woord, de werking des Geestes in de menschen vrij. Hij deelt zijne gaven uit, gelijkerwijs en wanneer Hij wil.

Aan deze beide plaatsen voegen wij nog 1 Cor. 7 : 14 toe, wijl over dezen tekst altijd groot verschil in de uitlegging heeft bestaan. In Corinthe waren er n.l. gemengde huwelijken, doordat de eene echtgenoot geloovig geworden was, maar de andere echtgenoot het evangelie verwierp en aan het Heidendom verkleefd bleef. De geloovige echtgenooten maakten er daarom gewetensbezwaar van, om met hun ongeloofige echtgenooten te blijven samenleven. Maar Paulus ontnemt hun dat bezwaar, door te zeggen, dat de ongeloofige man of vrouw door de geloovige vrouw of man geheiligd wordt, en dat daarom hun huwelijk eerbaar is onder allen en volstrekt niet behoeft verbroken te worden. Sommigen hebben deze heiliging van den ongeloofigen echtgenoot door de geloovige wederhelft wel beperkt tot de uitoefening der geslachtsgemeenschap, die door het gebed der geloovige wederhelft geheiligd zou worden, maar Paulus spreekt gansch in het algemeen van heel het huwelijksleven. De geloovige echtgenoot mag met den ongeloofige samenwonen, omdat het huwelijk, dat op zichzelf reeds eene Goddelijke instelling is en van het leven in hoererij wezenlijk verschilt, 1 Cor. 6 : 15, nu door het geloof van den eenen echtgenoot nog in heel zijn omvang geheiligd is en de andere echtgenoot daarin opgenomen is. De ongeloofige echtgenoot wordt geheiligd, niet in zich-

zelf, maar middellijk, door de huwelijksgemeenschap met den geloovigen echtgenoot. Het hoogere beheerscht het lagere; waar één der echtgenooten een geloovige is, daar hebben wij met een Christelijk huwelijk, met een Christelijk huisgezin te doen.

Dit betoogt Paulus met de woorden: want anders waren uwe kinderen onrein, maar nu zijn ze heilig. Dat gold in de gemeente dus als eene vaststaande waarheid, dat de kinderen van geloovige ouders niet onrein maar heilig waren. Indien dus de kinderen uit een gemengd huwelijk, van een ouderpaar, waarvan de eene echtgenoot een ongelooovige was, als heilig worden beschouwd, dan was dat een bewijs, dat het huwelijk tusschen dien geloovigen en die ongelooovige echtgenoot een Christelijk huwelijk was; want Christen-kinderen kunnen alleen uit een Christelijk huwelijk geboren worden. Van welken aard nu dat heilig of Christelijk karakter der uit zulk een huwelijk geboren kinderen was, wordt door den Apostel niet nader aangegeven. Hij zegt alleen, dat ze niet onrein, maar heilig zijn. En daarom hebben sommigen bij die heiligheid der kinderen aan subjectieve, geestelijke vernieuwing, anderen aan eene objectieve verbonds-relatie gedacht.

De laatste opvatting verdient onzes inziens om deze redenen de voorkeur. Ten eerste zegt de Apoostel niet, dat de kinderen der geloovigen geheiligd zijn in Christus. Dit moge op andere gronden vast staan, maar het vindt geen steun in dezen tekst. Paulus zegt hier alleen, dat zij heilig en niet onrein zijn. Onrein is datgeen, wat gemeen is, Hand. 10 : 28, 11 : 8, wat niet rein is in levietischen, theocratischen zin, wat niet behoort binnen den kring van het verbond Gods. Heilig is daarentegen, wat tot dat verbond behoort, wat op het terrein der openbaring is over-

genomen, wat tot God in zekere relatie is geplaatst. In dien zin is er van heilig ook in het Nieuwe Testament dikwerf sprake; er wordt daar melding gemaakt van heilige stad, heilige plaats, heilig verbond, heilig land, heilige Schrift, heiligen berg, heilige profeten, heilige offerande; van Christus wordt gezegd, dat Hij zich heiligde, omdat Hij zich in den dood Gode opofferde; de geloovigen heeten heiligen, omdat zij door de roeping in eene bijzondere relatie tot God zijn gesteld en thans, in de plaats van het oude Israël, zijn uitverkoren geslacht, zijn koninklijk priesterdom, zijn heilig en verkregen volk uitmaken; en in Rom. 11 : 6 heeten alle kinderen Israëls, in weerwil van hun ongelooft en verharding, heilig, omdat zij uit de vaderen geboren zijn, met wie God zijn heilig verbond opgericht had.

Ten andere gaat het moeilijk, om bij het heilig zijn der kinderen aan eene gansch andere heiligheid te denken dan bij het geheiligd worden van den ongelooften door de geloovige echtgenoot. Al is het ook, dat Paulus van de kinderen zegt, dat zij *heilig* zijn en van den ongelooften man, dat hij *geheiligd* wordt door de geloovige vrouw, het grondwoord is toch beide malen hetzelfde; en er is geen enkele reden, om het de eene maal eene gansch andere beteekenis te geven dan de tweede maal. Zelfs schijnt zich de redeneering daartegen te verzetten. Want indien de kinderen der geloovigen hier door Paulus in dien zin heilig werden genoemd, dat zij wedergeboren en vernieuwd waren, dan zou daaruit ook moeten volgen, dat de ongelooft man in dien zin door de geloovige vrouw werd geheiligd, dat hij wedergeboren en vernieuwd werd. Anders zou de redeneering niet opgaan en van hare bewijskracht worden beroofd.

En ten derde zegt de Apostel hier van alle kinderen der geloovigen zonder onderscheid, dat zij heilig zijn, evenals hij dat in Rom. 11 : 6 ten aanzien van alle kinderen Israëls getuigt. Maar zeer duidelijk leert Paulus, dat niet allen Israël zijn, die uit Israël zijn, en dat niet de kinderen des vleesch, maar de kinderen der belofte voor het zaad gerekend worden. Zoo sluit de heiligheid, die hij hier aan de kinderen der geloovigen toeschrijft, niet uit, dat velen hunner later afvallen en daardoor toonen, de genade der wedergeboorte niet deelachtig te zijn geweest. Daarom vat ook de Kantteekening deze heiligheid van de kinderen der geloovigen op van het begrepen zijn in het uiterlijk verbond Gods en van het toegang hebben tot de teekenen en zegelen van Gods genade. En zoo werd deze tekst ook door Calvijn en door de meeste Gereformeerde theologen verstaan. Heilig heeten de kinderen der geloovigen evenals de kinderen der Joden, omdat zij erfgenamen des verbonds zijn en van het onreine zaad der afgodendienaars zijn afgezonderd (Calvijn, Inst. IV 16, 6, 31 en op 1 Cor. 7 : 14), of, gelijk Maastricht het uitdrukt, Theol. IV 2, 34, zij zijn heilig door een verbondsheiligheid, waardoor oudtijds het *gansche* volk der Joden heilig genoemd werd, en thans de kinderen der geloovigen heilig genoemd worden, omdat zij met hunne ouders in dezelfde kerkelijke voorrechten deelen.

Met dit alles wordt echter de waarheid niet omvergestooten, dat vele kinderen des verbonds in hunne jeugd en zelfs vóór den doop worden wedergeboren, noch ook de troost aan de godzalige ouders ontnomen, dat zij niet moeten twifelen aan de verkiezing en zaligheid hunner kinderen, welke God in hunne kindsheid uit dit leven wegneemt. Want behalve dat Luk. 1 : 15 de mogelijkheid

van zulk eene vroege wedergeboorte uitdrukkelijk bevat, is deze waarheid en deze troost gegrond op de beloften van het genadeverbond, dat God met de geloovigen en hun zaad heeft opgericht.

Maar wel wordt erdoor bewezen, dat de H. Schrift over den geestelijken staat der kinderen rechtstreeks zeer weinig zegt. Wel wordt erdoor bevestigd, wat Voetius ergens op een paar vragen in betrekking tot de uitverkoren kinderen zichzelf ten antwoord geeft.

In zijne Disputationes II 461 stelt hij nl. de vraag, of het bederf der uitverkoren kinderen even groot is, of er tusschen hunne geboorte en wedergeboorte bij allen een gelijke tijd verloopt, of het zaad der wedergeboorte, dat in hen geplant wordt, bij allen gelijk is. En zijn antwoord op die vragen luidt: omdat er in de Heilige Schriften, *die in eigenlijken zin de volwassenen onderwijzen*, weinig over den staat der kinderen vermeld wordt en de kinderen zelve van hun eigen geestelijken toestand niets kunnen mededeelen en anderen niet in hun hart kunnen zien, daarom moeten wij hier onze onkunde belijden.

En zoo is het inderdaad. De Schrift is natuurlijk bestemd tot onderwijzing dergenen, die tot jaren van onderscheid gekomen zijn, maar zij handelt weinig over den staat der kinderen en is allerminst daartoe gegeven, dat wij op allerlei nieuwsgierige vragen een antwoord bekomen zouden. Daarom kan ook de weg, dien God in zijne vrijmacht met kinderen houdt, niet zoo maar zonder meer ten voorbeeld en regel worden gesteld voor de wijze, waarop Hij met de volwassenen handelt. Voor dit punt dient de Heilige Schrift opzettelijk te worden onderzocht.

Bij het onderzoek naar de wijze, waarop de H. Schrift de

volwassenen in geestelijk opzicht beschouwt en toespreekt, moet aanstonds scherp onderscheiden worden tusschen hen, die verkeerden buiten, en dezulken, die leven binnen de grenzen van het door God met menschen na den val opgerichte genadeverbond.

Reeds in het Oude Testament is dit onderscheid duidelijk aanwijsbaar. Reeds daar is er in beginsel een groot verschil tusschen de prediking, die tot de Heidenen, en die, welke tot het volk Israëls zich richt.

Wel is waar gaat er in de dagen des Ouden Testaments van het volk Israëls geen zending in eigenlijken zin naar de Heidenen uit. Tot op zekere hoogte mag er gesproken worden van het particularisme van Israëls godsdienst. De bedeeeling van het genadeverbond moest toen naar den wil Gods een nationaal karakter dragen en kon toen de Heidenen nog niet in zich opnemen. Eerst in de dagen des N. Testaments is de middelmuur des afscheidsels verbroken, zijn Jood en Griek in Christus Jezus tot éénen nieuwen mensch gemaakt, en is voortaan Gode aangenaam een iege-lijk, die, onder wat volk dan ook, Hem vreest en gerechtigheid werkt.

Maar dit bijzonder karakter van Israëls godsdienst mag ons toch niet het oog doen sluiten voor het gewichtige feit, dat Israël niet ten koste, maar juist ten bate der menscheit door God tot zijn volk is verkoren. De moederbelofte van het genadeverbond in Gen. 3 : 15 is medegegeven aan Adams geslacht. De traditie van het paradijs leefde langen tijd onder de menschen voort, gelijk de voorbeelden van Melchizedek en Job, en de getuigenissen der volken overvloedig bewijzen. Met de geschiedenis van Abraham en het uit hem gesproten volk wordt geen begin gemaakt, dan nadat vooraf de historie der menscheit tot op hare

verdeeling in allerlei volken toe verhaald is. Israël zelf met zijn godsdienst rust op een grondslag, die eeuwen tevoren reeds door God in de menschheid gelegd is.

En daarom blijft dat volk van Israël ook alle eeuwen door in weerwil van zijne afzondering, met alle volken der oudheid in een levendig verkeer. Door de besnijdenis konden degenen, die tot een ander volk behoorden, ten allen tijde opgenomen worden in het verbond Gods met Israël. Van de knechten van Abraham af, die deze met zijn eigen gezin besnijden liet, zijn er alle eeuwen door een kleiner of grooter getal van proselieten geweest, die het volk van Israël werden ingelijfd en deel ontvingen aan de beloften des genadeverbonds. Maar van nog grooter beteekenis was, dat de profetie onder Israël van haar eerste optreden af alle Heidenen in hare beschouwing opnam en hoe langer hoe duidelijker het heil, aan Israël geschonken, deed kennen als een goed, dat voor de gansche menschheid was bestemd. Door heel de Oudtestamentische profetie loopt de belofte heen, die reeds aan Abraham is geschied, dat in zijn zaad alle geslachten der aarde zullen gezegend worden.

Er is dus ook in het Oude Testament eene rijke, heerlijke zendingsgedachte, en zelfs tot op zekere hoogte, gelijk inzonderheid de geschiedenis van Jona bewijst, eene zendingsprediking.

Maar deze zendingsprediking is wezenlijk verschillend van die, welke onder het volk Gods, in de gemeente des Heeren plaats vindt. Want de Heidenen zijn het volk des Heeren niet; zij wandelen op hune eigene wegen; hunne goden zijn afgoden, die niet bestaan en slechts leugen en ijdelheid zijn. En de toestand, waarin de Heidenwereld buiten de bijzondere openbaring verkeert, wordt in de H. Schrift ge-

teekend als een toestand van duisternis, onwetendheid, ingebeelde eigene wijsheid en groote ongerechtigheid. De prediking, welke tot hen uitgaat, is dus eene roeping uit de duisternis tot het licht, eene noodiging, om zich te bekeeren van de afgoden, en den levenden en waarachtigen God te dienen.

Daarentegen draagt de gemeente-prediking ook reeds, voorzoover daarvan sprake kan zijn in de dagen des Ouden Testaments, een gansch ander karakter. Haar aanvang vinden wij in Gen. 4 : 26, waar gezegd wordt, dat men in de dagen van Enos, den zoon van Seth, den Naam des Heeren begon aan te roepen. De aanleiding daarvoor was, dat onder de Kainieten de afval hand over hand toenam; zij wandelden steeds verder den breeden weg op en gaven zich met al hun krachten en talenten aan den dienst der wereld over. Tegen hen traden de vromen in Enos' dagen gemeenschappelijk op; zij scheidten zich af, sloten zich aaneen, begonnen saam den Naam des Heeren aan te roepen, en organiseerden zich als gemeente rondom de belijdenis van des Heeren Naam. In onderscheiding van en in tegenstelling met de Kainieten legden zij getuigenis af van des Heeren deugden; zij kwamen voor zijn Naam uit, en predikten en verheerlijkten dien Naam. De eerste gemeenteprediking was een aanroepen, een belijden en verkondigen, een loven en danken van des Heeren Naam.

En dit element bleef in het vervolg in den Oudtestamentischen eeredienst bewaard. Het kwam uit in de dank- en lofoffers, in de gebeden en dankzeggingen, in de psalmen en liederen der Oudtestamentische gemeente. Ik zal — zoo zongen Israëls vromen — uwen naam mijnen broederen vertellen; in het midden der gemeente zal ik U prijzen; van U zal mijn lot zijn in eene groote gemeente.

Zelfs de prediking in engeren zin, die vooral door de profeten tot het volk Israëls gebracht wordt, gaat altijd van de grondgedachte uit, dat Israël het volk des Heeren is, en daarom te wandelen heeft in den weg des verbonds. Israël is het volk, de erve, de kudde, de wijngaard, de bruid des Heeren — daarvan gaat de profetische prediking uit en daartoe keert zij ieder oogenblik terug. De nieuwere critiek heeft soms wel de meening uitgesproken, dat het Jahvisme, dat is de dienst van Jehovah, den God des verbonds, eerst door de profeten onder Israël is ingevoerd. Maar dit gevoelen is volkomen onhoudbaar. De profeten verkondigen geen nieuwen godsdienst; zij trachten het volk niet op te heffen tot een ander, hooger standpunt, dan het oorspronkelijk innam. Maar zij gaan ervan uit, dat dat gansche volk evenals zijzelf in het verbond des Heeren is opgenomen; dat zij Hem en Hem alleen dus dienen mogen, en dat hun dienen van andere goden een afval, een daad van ontrouw, een verbreken van het verbond, een plegen van geestelijke echtbreuk en hoererij is.

En dat maakt voor een deel de kracht van de profetische prediking uit. Israël is niet vrij in zijne keus. Het is door den Heere in genade aangenomen, en is door zijne groote liefde tot wederliefde verplicht. Boven de wet, waarnaar het leven moet, staat geschreven: Ik ben de Heere, uw God, die u uit Egypteland uitgeleid heb. De verlossing uit de ellende moet voor Israël de beweegreden zijn, om den Heere te dienen en te wandelen voor zijn aangezicht in getrouwheid en oprechtheid. Offerande, priesterschap, heel de Oudtestamentische eeredienst, de gansche wetgeving, het koningschap, het profetisme, — het is alles gebouwd op de groote onderstelling, dat Israël het volk Gods is, de schapen zijner weide, die tot zijne

poorten moeten ingaan met lof en zijnen naam hebben te prijzen.

En zoo diep kan Israël niet vallen, zoo ver niet afdwalen, of altijd knoopt de prediking tot bekeering weer aan deze weldaad Gods aan, dat Hij het heeft aangenomen in genade en uitverkoren heeft boven alle volken der aarde.

Maar met dit vasthouden aan den grondslag van het verbond, waarop de profeten met al het volk staan, gaat toch eene verkondiging van afval en straf en eene roeping tot boete en bekeering gepaard, die zoo ernstig en zoo dringend mogelijk is. Of liever, er is hier geen losse samenvoeging, en nog veel minder eene scherpe tegenstelling. Juist omdat de profeten in het volk van Israël, hoe diep gevallen ook, toch altijd blijven zien het uitverkoren volk van God, daarom is hun prediking zoo streng en zoo ernstig. De zonde van Israël is niet eene zonde van onwetendheid, gelijk in zekeren zin van die der Heidenen gezegd kan worden, wijl zij de wet niet kennen; maar zij is een schrikkelijke afval, eene overtreding, aan die van Adam in het paradijs gelijk, een daad van opzettelijke en moedwillige ongehoorzaamheid.

In de Oudtestamentische prediking zijn daarom deze twee elementen altijd met elkander verbonden: het vasthouden aan de eenheid van het gansche volk als volk Gods, en tevens het onderscheiden in dat ééne volk tusschen dien, die den Heere dient en dien, die Hem niet dient. Niet alleen het eerste, ook het laatste is een onmiskienbaar bestanddeel der Oudtestamentische profetie. 't Behoorde naar Gods geopenbaarden wil wel niet zoo te wezen, dat niet allen Israël zijn, die uit Israël zijn, voorzooveel het vleesch aangaat. Maar het feit was toch zoo; de werkelijkheid toonde het iederen dag; de geschiedenis van Israël was eene ge-

schiedenis van afval en ontrouw. Soms scheen het, alsof het gansche volk den Heere afviel en andere goden na-hoereerde. Elia meende in zijne dagen, dat hij alleen was overgebleven; en ofschoon er toen nog 7000 waren, die de knieën voor Baäl niet bogen, hoe weinigen waren dit in vergelijking met het gansche volk! Is het wonder, dat de profeten soms klagen, dat het gansche land hoereert van achter den Heere, dat de Heere een twist met zijn volk heeft, dat het een zondig volk is, hetwelk den Heere verlaten, den Heilige Israëls gelasterd, zijn wet overtreden, zijn verbond verbroken heeft en dat er geen kennis Gods, geen trouw, geen weldadigheid meer in het land is?

En niet anders spreken de psalmisten. Er is geen volk geweest, dat alle eeuwen door zoo machtige en zoo vele vijanden had als Israël. Het stond alleen tegenover alle Heidenen van rondom. Philistijnen, Edomieten, Kananieten, Assyriërs, Babyloniërs, Egyptenaren enz. stonden dreigend Israël tegen en bestreden in het uitverkoren volk van God den God des hemels en der aarde zelve. Hun strijd wordt in den tweeden Psalm geteekend als een woeden tegen den Heere en tegen zijnen Gezalfde.

Maar dat waren alle en zelfs de ergste vijanden niet. Die woonden binnen Israël zelf. Daar waren er onder het volk zelf, bij duizenden, die aan bijgeloof of ook aan ongelooft zich overgaven. Eene machtige partij van verspieders, vervolgers, vijanden, wederpartijders, spotters, werkers der ongerechtigheid, goddeloozen, of hoe ze in de Psalmen verder heeten mogen, stond tegenover weinige getrouwen, nooddruftigen, ellendigen, die hun betrouwen stelden op den God Jakobs. Die goddeloozen spraken valsheid, zij vleiden elkander, zij hadden rust in de wereld en vermenigvuldigden het vermogen, zij waren niet

in moeite als andere menschen en werden met andere menschen niet geplaagd. Daarom omringde hen ook de hoovaardij als een keten en het geweld bedekte hen als een gewaad. Uit de hoogte zagen zij op de arme, eenvoudige vromen terneer en sprongen van vreugde op over hunne ellende. Ja, zij zetten hun mond tegen den hemel, en hun tong wandelde op de aarde. En zij vraagden: zou God ons het heil doen zien, zou er wetenschap zijn bij den Allerhoogste? Al hun dwaze gedachten waren, dat er geen God is. En spottend riepen zij den vrome toe: waar is nu uw God, gij hebt het op den Heere gewenteld, dat Hij u nu uithelpe! En zij bekommerden zich niet om Gods wet, zij verbrijzelden Gods volk, verdrukten zijn erfdeel, zeggende: de Heere ziet het niet, en de God Jakobs merkt het niet!

Dit onderscheid bestond onder Israël. En met dit onderscheid hield de prediking der profeten rekening. Zij waren tot wachters over de kudde des Heeren aangesteld, van wier hand het bloed der schapen geëischt zou worden. En daarom riepen zij het afvallige, ontrouwe volk tot schuldbelijdenis en bekeering. Zij vermaanden het gansche volk, allen zonder onderscheid, om weder te keeren tot den Heere en zich een nieuw hart te maken. Want God had geen lust in den dood des zondaars, maar daarin, dat deze zich bekeerde en leefde. Maar zij verkondigden ook aan den goddelooze, dat het hem kwalijk zou gaan, evengoed als aan den rechtvaardige, dat het hem wel zou gaan. En in de toekomst voorspelden zij een dag des gericht, waarin de goddeloozen zouden omkomen, maar waarin toch den Heere een arm en ellendig volk zou overblijven, dat Hij zich heiligen zou en ondertrouwen in eeuwigheid.

Zoo rust de prediking, die in de dagen des Ouden Tes-

taments in 's Heeren naam tot het volk van Israël wordt gericht, op den grondslag van het verbond, die het gansche volk draagt, en maakt zij desniettemin of liever juist daarom strenge onderscheiding tusschen de ware en valsche deelgenooten van dat verbond. Het Woord Gods was ook toen reeds voor de eenen een reuk des levens ten leven, en voor de anderen een reuk des doods ten doode. Dat was het niet alleen voor de Heidenen, maar ook voor hen, die in het verbond begrepen en het burgerschap Israëls deelachtig waren.

In het wezen der zaak is de beschouwing, welke wij in het Nieuwe Testament aantreffen over de zendings- en over de gemeenteprediking, geen andere, dan die wij in beginsel ook reeds vonden in de boeken des Ouden Verbonds.

Als Johannes de Dooper en daarna Jezus de Christus onder het volk Israëls optreden, gaan zij eenerzijds uit van de gedachte, dat dat volk het volk des verbonds is, hetwelk de Heere zich in genade heeft uitverkoren en tot zijn erfdeel heeft aangenomen. Zacharias ziet in de geboorte van zijn zoon Johannes een bewijs, dat God zijn volk heeft bezocht, dat Hij gedachtig is geweest aan zijn heilig verbond en aan den eed, dien Hij Abraham gezworen heeft en noemt zijn zoon een profeet des Allerhoogsten, die voor het aangezicht des Heeren zou henengaan, om zijne wegen te bereiden en zijnen volke kennis der zaligheid te geven. En van Jezus wordt gezegd, dat Hij gekomen is tot het zijne, dat Hij de Zoon des Allerhoogsten zal genaamd worden, wien God den troon van zijnen vader David geven zal en die over het huis Jakobs Koning zal zijn in der eeuwigheid.

Maar desniettemin treden beiden onder hun volk op met

de prediking van geloof en bekeering en gaan hoegenaamd niet van de onderstelling uit, dat allen waren wedergeboren. Als velen van de Pharizeën en Sadduceën, die toch leden van het Israëlietische volk waren en in het verbond Gods met dat volk begrepen, tot Johannes kwamen, sprak hij hun toe: gij adderengebroidsels, wie heeft u aangewezzen te vlieden van den toekomenden toorn? Brengt dan vruchten voort, der bekeering waardig. En meent niet, bij uzelfen te zeggen: wij hebben Abraham tot eenen vader, want ik zeg u, dat God zelfs uit deze steenen Abraham kinderen verwekken kan. En ofschoon Jezus er velen vond, vooral onder de eenvoudigen des lands, die in stilte den Messias verwachtten en Hem bij zijn optreden als den Christus erkenden, toch ging Hij het land door, predikende het evangelie des koninkrijks en roepende tot geloof en bekeering. Hij kwam niet, om te roepen rechtvaardigen, maar zondaars tot bekeering. Hij werd gezonden tot de verlorene schapen van het huis Israëls, om ze te vergaderen, gelijkerwijs eene hen hare kiekens bijeenvergadert onder hare vleugelen. Hij trad op met de prediking: gijlieden moet wederom geboren worden, want tenzij iemand wederom geboren worde, hij kan het koninkrijk Gods niet zien.

Trouwens, de doop, waarmede Johannes en Jezus optraden, is alleen reeds een bewijs, dat het volk van Israël, schoon in het verbond Gods opgenomen en het teeken daarvan in de besnijdenis ontvangen hebbende, hieraan niet genoeg had. Want die doop hield in, dat de Joden ondanks al hunne voorrechten schuldig en onrein waren en eene gansche vernieuwing van noode hadden, om in te gaan in het koninkrijk der hemelen. De doop, door God reeds bij Johannes ingesteld, was eene veroordeeling van

het Jodendom zijner dagen, eene luide prediking, dat de uitwendige besnijdenis zonder meer tot niets nut is; dat die niet de ware Jood is, die het in het openbaar in het vleesch is, maar dat die een Jood is, die het in het verborgen is en de besnijdenis des harten deelachtig is.

Deze prediking van Johannes en Jezus droeg rijke vrucht. Het zaad, dat onder Israël gestrooid werd, viel ook voor een deel in goede aarde en gaf vrucht, het eene honderd-, het andere zestig-, en het andere dertigvoud. Maar het volk van Israël keerde zich toch in zijn geheel van Jezus' evangelie af. En naarmate de verharding toenam, ging de prediking van het evangelie in de verkondiging van het oordeel over. Al is Israël ook des Heeren volk, straks wordt toch van Jezus' lippen over dat gansche volk het ontzettend wee uitgesproken; het wee over de geveinsden, die wel Heere Heere zeggen, maar niet zullen ingaan in het koninkrijk; over de Pharizeën en Schriftgeleerden, die blinde leidlieden der blinden zijn en den gewonnen Jodengenoot een kind der helle maken, tweemaal erger dan zij zelven zijn; over Chorazin en Bethsaida, Kapernaüm en Jeruzalem, die door Ninevé en Tyrus en Sidon zullen veroordeeld worden in den dag des gericht; over heel dit volk, welks hart dik is geworden, en dat God wel met de lippen eert, maar het hart verre van Hem houdt. Het koninkrijk zal van hen genomen worden en aan een volk gegeven, dat zijne vruchten voortbrengt.

En alzoo is geschied. Reeds tijdens zijne omwandeling vergaderde Jezus eene schare van discipelen en discipelinnen rondom zich, die Hij met den naam van *gemeente* aanduidde. In de dagen des Ouden Testaments werd daarmede het volk van Israël aangewezen als het vergaderde volk Gods, als de samenkomst des Heeren. Thans heeft

Israël door zijn Messiasmoord zichzelf buitengeworpen en treedt de Nieuwtestamentische gemeente in zijne plaats. Zij is thans het eigenlijke, ware volk Gods; gelijk de Heere reeds bij Hosea zeide: Ik zal hetgeen mijn volk niet was, mijn volk noemen, en die niet bemind was, mijne beminde.

Deze gemeente werd in den eersten tijd grootendeels vergaderd uit de Heidenen. En daarom treedt in het Nieuwe Testament de zendingsprediking op den voorgrond. Jezus had vóór zijn heengaan aan zijne discipelen het bevel gegeven, om als zijne getuigen op te treden, eerst te Jeruzalem, in Judea en Samaria, maar dan voorts tot aan het uiterste der aarde, en om alle volken door de prediking des evangelies en de bediening van den doop tot zijne discipelen te maken. Deze zendingsprediking richtte zich tot zulke menschen, die zonder Christus waren, vervreemd van het burgerschap Israels, en vreemdelingen van de verbonden der belofte, geene hope hebbende, en zonder God in de wereld, en die daarom geroepen werden uit de duisternis tot het licht, van den dienst der stomme afgoden tot het dienen van den levenden God.

Maar naast deze zendingsprediking komt in het Nieuwe Testament ook reeds de gemeenteprediking voor. Jezus predikte niet alleen het evangelie des koninkrijks aan degenen, die nog niet tot zijne volgelingen behoorden, maar Hij zette het onderwijs ook in den kring zijner discipelen voort en gaf hun de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen te verstaan. En als Hij aan zijne apostelen vóór zijne hemelvaart opdroeg, om alle volken door prediking en doop tot zijne discipelen te maken, dan voegde Hij er ook aanstonds bij, dat zij degenen, die alzoo tot zijne discipelen waren gemaakt, alles moesten leeren onderhouden, wat Hij hun geboden had.

Daardoor is de gemeenteprediking in haar wezenlijk karakter geteekend en van de zendingsprediking onderscheiden. Gene zet voort, wat deze begon. De gemeenteprediking bouwt voort op den grondslag, die door de zendingsprediking is gelegd. Dienovereenkomstig zien wij de apostelen dan ook gansch anders optreden tegenover de ongelooovige Joden en Heidenen, die met het evangelie van Christus nog onbekend zijn, dan tegenover de leden der gemeente, die dat evangelie door het geloof hebben aangenomen en daarvan door hun leer en leven belijdenis doen.

De gemeenten van Christus bestaan volgens de aan haar gerichte apostolische brieven uit geliefden Gods, uitverkorenen Gods, geroepene heiligen, geloovigen, broeders in Christus Jezus; en als zoodanig worden zij niet alleen aangesproken, maar ook voortdurend beschouwd en behandeld. De apostelen gaan er allen van uit, dat de leden der gemeente, die vroeger wandelden in de duisternis van bijgeloof en ongelooft, thans uit die duisternis geroepen zijn tot Gods wonderbaar licht; dat zij afgewasschen, geheiligd en gerechtvaardigd zijn in den naam van den Heere Jezus en door den Geest onzes Gods; dat zij overgezet zijn in het koninkrijk van den Zoon van Gods liefde en in de kracht Gods bewaard zullen worden tot de hemelsche zaligheid. Daarom is er in de brieven der apostelen wel eene breedere ontvouwing der waarheid, een waarschuwen tegen allerlei valsche leer, een vermanen, om waardiglijk der roeping te wandelen en ijverig te zijn in goede werken. Maar er komt geen eigenlijk gezegde prediking des geloofs en der bekeering in voor, gelijk wij die bij de profeten, bij Johannes den Dooper, bij Jezus aantreffen en ook bij de apostelen, als zij het evangelie tot de Joden en de Hei-

denen brengen. Want de leden der gemeente hebben zich tot God bekeerd, zij zijn geloovigen en genieten de zalving van den Heilige, zoodat zij niet van noode hebben, dat iemand hen leere.

Maar hoe vast dit alles ook sta, daarnaast leert het Nieuwe Testament toch even beslist en duidelijk, dat er in de Christelijke gemeenten van den beginne afaan en bij hare uitbreiding hoe langer hoe meer allerlei dwaling, ketterij en ongerechtigheid binnendrongen. Onder de apostelen bevindt zich een Judas; in de gemeente van Jeruzalem komen een Ananias en Saffira voor; te Samaria wordt van Simon, die geloofd had en gedoopt was, openbaar, dat zijn hart niet recht was voor God. En in het algemeen leert de Schrift des Nieuwen Testaments, dat er kaf is aan het koren, dat er onkruid is onder de tarwe, dat er kwade visschen zijn in het net, dat er geroepenen zijn, die niet zijn uitverkoren, dat er kwade ranken zijn aan den wijnstok, dat er vaten ter eere maar ook ter oneere zijn, dat degenen, die uit de gemeente uitgaan, niet tot haar behoorden enz.

Al zulke personen maken het wezen der kerk niet uit, want de kerk is naar haar aard eene vergadering van geloovigen, het lichaam en de bruid van Christus, het huis en de tempel Gods; maar desniettemin zijn zij in de kerk aanwezig, gelijk deze hier op aarde tot openbaring komt. En daarom blijft er in de prediking, die tot de gemeente zich richt, altijd plaats voor de vermaning, om zichzelf te onderzoeken en zichzelf te beproeven. Als de apostel in 2 Cor. 13 : 5 deze vermaning tot de Corinthiërs richt, dan gaat hij uit van de onderstelling, dat zij bij dat zelf-onderzoek ontdekken zullen, dat zij in het geloof zijn, dat Christus Jezus in hen is; maar hij acht het desniettemin

mogelijk, dat zij eenigszins verwerpelijk zijn. Voor zulk eene vermaning bestaat te meer recht en reden, naarmate de gemeente zich uitbreidt, van vervolging en druk wordt ontheven en van de geloovigen in hunne kinderen en kindskinderen zich voortplant. Dan kunnen er allengs toestanden intreden, gelijk die in Israël voorkwamen, en dan wordt het hoe langer hoe dringender eisch, om in de prediking de roeping tot geloof en bekeering op te nemen. Want het begrepen zijn in het uitwendig verbond, het lidmaatschap der kerk, het ontvangen van doop en avondmaal, en het deelen in allerlei kerkelijke voorrechten verschaft den toegang niet in het koninkrijk der hemelen, maar alleen de wedergeboorte uit water en Geest, het oprechte geloof des harten, de waarachtige bekeering tot God.

Dergelijke toestanden zien wij ook reeds intreden in de Christelijke gemeenten der apostolische eeuw. In de brieven der apostelen nemen, naarmate zij later geschreven zijn, de vermaningen en de waarschuwingen toe; men behoeft er bijv. de brieven van Paulus aan Timotheüs en Titus, den brief van Judas, den tweeden brief van Petrus maar op na te lezen. Doch boven alles leerrijk zijn te dezen opzichte de brieven, die de verheerlijkte Heiland door den apostel Johannes laat zenden aan de zeven gemeenten van Klein-Azië. Al die gemeenten worden door Christus als zijne gemeenten erkend; zij zijn de zeven kandelaren, tusschen welke Hij wandelt als de Zoon des menschen. Ook prijst Hij in haar overvloedig, alwat te prijzen valt; Hij weet haar geloof en hare werken en hare lijdzaamheid en zal er haar eenmaal voor loonen. Maar desniettemin zegt Hij tot de gemeente van Efeze, dat zij zich bekeere, wijl zij haar eerste liefde heeft verlaten en dat Hij anders haren kandelaar van zijne plaats zal weren; tot die van Perga-

mus, dat zij zich bekeere, omdat zij heeft zulken, die de leer der Nicolaïeten houden, en dat Hij anders haastelijk haar bijkomen zal; tot die van Thyatire, dat Hij met de valsche profetes, wier leer geduld wordt, alle degenen, die met haar overspel bedrijven, zal nederwerpen, indien zij zich niet bekeeren; tot die van Sardis, dat zij wel den naam heeft van te leven, maar dat zij dood is; tot die van Laodicea, dat zij noch koud is noch heet, en wel meent rijk en verrijkt te zijn, maar waarlijk is ellendig, jammerlijk, arm en blind en naakt, en daarom, indien zij zich niet bekeert, door den Heere uit zijnen mond gespuwd zal worden.

Deze brieven zijn wel allereerst door Christus aan de zeven gemeenten van Klein-Azië gericht, maar hebben een verdere strekking en zijn bestemd voor de kerk aller eeuwen. De toestanden, welke in die gemeenten voorkwamen, zijn dezelfde als die, welke telkenmale in de Christelijke kerk en in elk van hare deelen terugkeeren. Wij zien erin, dat eene gemeente van Christus ver kan afdwalen en aan allerlei dwaling en ongerechtigheid zich kan overgeven, en dat zij toch nog door Christus als zijne gemeente erkend wordt. Maar wij leeren er ook uit, dat Hij juist op grond daarvan haar te ernstiger tot geloof en bekeering vermaant en, ingeval zij aan zijne roepstem geen gehoor geeft, haar met des te schrikkelijker oordeel bedreigt.

Al naar gelang de Schrift in hare beschouwing van de gemeente van Christus verschillend wordt opgevat, verandert de theorie en de practijk der prediking. Twee zeer onderscheidene methoden staan hier tegenover elkaar.

Eenerzijds is er eene methode, die heel de prediking in

eene roeping tot geloof en bekeering laat opgaan. Zij houdt hoegenaamd geen rekening met wat voorafgaat, noch met wat volgen moet. Zij handelt, alsof er geen algemeene genade is, geen leidingen van Gods voorzienigheid ook in het natuurlijk leven, geen regeering van God den Almachtige, den Schepper des hemels en der aarde. Ook hecht zij geen waarde aan het geboren en begrepen zijn in het verbond der genade, aan het gedoopt zijn in den naam van God Drieëenig, aan het lidmaatschap der zichtbare kerk, aan bevindingen en werkzaamheden, die vooraf kunnen gaan aan de waarachtige bekeering tot God; en zij ontkennt de mogelijkheid, dat er een zaad der wedergeboorte zou wezen, dat te zijner tijd ontkiemt en opwast en vruchten draagt van geloof en bekeering.

En gelijk zij geen rekening houdt met wat aan de bekeering kan voorafgaan, zoo bekommert zij er zich ook niet om, dat de geloovige, die toegebracht is, opwasse in de genade en de kennis van onzen Heere Jezus Christus en van de eerste beginselen tot de volmaaktheid voortvare. Het eenige werk, waartoe de bekeerde geroepen is, bestaat daarin, dat hij er terstond op uitga, om anderen te bekeeren. Voor dit werk moet al het andere wijken. Evangelisatie en zending overtreft in waardij alle werk in huisgezin en beroep, in staat en maatschappij, in wetenschap en kunst. Ieder Christen behoort een soldaat te zijn, ingelijfd in een leger des heils, dat stormenderhand de wereld veroveren en nederwerpen wil aan den voet van het kruis.

Deze methode van prediking is opgekomen in een tijd, toen de gemeente van Christus ingesluimerd was op de lauweren, die zij in den strijd tegen de wereld behaald had; toen de kerk van haar glans was beroofd en de bediening des Woords en der sacramenten al haar kracht en

beteekenis voor het bewustzijn der geloovigen verloren had. Zij kwam in Engeland op, plantte zich naar Amerika over en won van deze beide landen uit ook langzamerhand invloed op het vasteland van Europa, in de officiele, door den staat bevoorrechte, veelszins verwereldlijkte kerken niet alleen, maar veel meer nog in de vrije kerken en secten, die allengs in het Protestantisme tot een zelfstandig bestaan kwamen.

Zelfs leeraars in de predikkunde hebben deze methode in bescherming genomen en haar als de eenig-ware met Schriftuurlijke gronden trachten te verdedigen. De prediking, zoo zeggen zij, richt zich in Oud en Nieuw Testament altijd tot onbekeerde menschen of althans tot het onbekeerde in den mensch. Indien de wedergeboorte in één enkel oogenblik voltooid werd en de gansche mensch op eenmaal door het geloof werd geheiligd, dan zou er geen prediking meer voor hem noodig wezen. Maar omdat dit niet het geval is, moet de oude mensch voortdurend in hem bestreden en tenondergebracht worden. En daartoe is de prediking bij het begin en bij den voortduur van noode; zij is altijd zendingsprediking, roeping tot geloof en bekeering.

Ook in deze methode, hoe eenzijdig ze overigens zij, is toch iets goeds, dat door niemand miskend mag worden. In tijden van verval, als een geest des diepen slaaps over de gemeente van Christus is uitgegoten, zijn er boetpredikers als de profeten of als Johannes de Dooper van noode, die het volk des Heeren wakker schudden uit zijne sluimering, die hun machtige stem laten doordringen tot hart en geweten, en die het der ontroerde schare toeroepen, dat niet het Abraham tot eenen vader te hebben en niet het roepen van Heere Heere, dat geen uitwendige doop en

belijdenis, maar dat alleen zaligmakend geloof en waarachtige bekeering den toegang opent tot het koninkrijk der hemelen.

Maar gaarne en dankbaar de uitnemende roeping erkennende, die deze Methodistische prediking vervuld heeft en nog vervult, mogen wij toch niet blind zijn voor de schaduwzijden, die haar aankleven en voor de gevaren, waaraan zij bloot staat. Niet dit is tegen haar in te brengen, dat zij den mensch in het stof werpt en tot waarachtige bekeering roept; maar wel bezondigt zij zich daarin, dat zij het werk Gods miskent, dat menigmaal aan het oogenblik der bekeering voorafgaat en dat daarop ook naar zijn bestel te volgen heeft. Zij wischt het onderscheid uit, dat altijd tusschen Heidenen en Christenen bestaan blijft; zij miskent de kerk met hare ambten en bedieningen; zij loochent, alwat met den naam van algemeene en voorbereidende genade wordt aangeduid; zij kent geen onderscheid tusschen zendings- en gemeenteprediking. En als zij een mensch onder den zegen des Heeren tot bekeering heeft gebracht, maakt zij hem los uit de omgeving, waarin God hem geplaatst heeft en heeft geen oog voor de apostolische vermaning, dat een iegelijk, ook na zijne bekeering, blijve in de roeping, welke hem toebetrouwd is. Zij behartigt wel het eerste gedeelte van Jezus' woord: predikt het evangelie aan alle creaturen, maar zij verwaarlost het tweede gedeelte: leert de volken, die tot mijne discipelen gemaakt zijn, alles onderhouden, wat Ik u geboden heb. Zij legt den grondslag wel, maar bouwt op den grondslag niet voort, en loopt daarom gevaar, dat heel de grondslag, als te licht gelegd en uit onvaste bestanddeelen samengesteld, straks door de stormen van ongelooft en bijgeloof wordt weggespoeld.

Lijnrecht staat daar eene andere methode tegenover, die geen ontdekkende maar alleen eene opbouwende prediking wil. De gemeente, zoo redeneeren de voorstanders van deze methode, bestaat uit louter geloovigen. Zij zijn allen Christenen, wezenlijk onderscheiden van de Heidenen, in de Christelijke kerk geboren, met den Christelijken doop gedoopt, in de Christelijke waarheid opgevoed en daardoor naar verstand en hart, naar gemoed en geweten gevormd. De prediker, die voor de gemeente optreedt, mag daarom niet doen, alsof hij eene schare van ongeloovigen voor zich had. Hij staat met zijne hoorders op denzelfden grondslag, en spreekt met hen uit hetzelfde bewustzijn; en daarom is zijne prediking geen zendings-, maar gemeenteprediking, onder woorden brengend, wat geheel of ten deele onbewust in de harten der hoorders leeft; zij is eene plechtige uiteenzetting van het Christelijk geloof, dat in allen leeft, en bedoelt slechts, om langs dezen weg het godsdienstig bewustzijn te versterken; zij heeft niet bekeering in engeren zin, maar alleen stichting en opbouw ten doel. Schleiermacher sprak het daarom eenmaal voor de gemeente uit, dat hij als broeder tot de broederen wenschte te spreken, en dat hij niet iets nieuws in hun bewustzijn wilde indragen, maar dat hij het Christelijk bewustzijn, dat in hen was, alleen wilde ontwikkelen, reinigen, bevestigen en voor henzelfen duidelijk wilde maken.

Ook in deze methode zijn elementen van waarheid voorhanden, tot wier erkenning de Schrift zelve ons verplicht. Want hoe diep in Oud of Nieuw Testament de gemeente soms ook gevallen moge zijn, altijd gaat de prediking van profeten en apostelen uit van de gedachte, dat zij het volk Gods is. Nooit wisschen zij de grens tusschen Israël en de Heidenen, tusschen de kerk en de wereld uit. Altijd

knoopen zij vast aan datgene, wat God aan zijn volk, in onderscheiding van de Heidenen, geschonken heeft. Weinig moge dit soms zijn in ons oog en van geringe beteekenis; het moge gansch onvoldoende zijn tot zaligheid. Nochtans eischt de Heere van ons in zijn Woord, dat wij dat weinige niet gering zullen achten, want het is toch zijn werk en er ligt misschien een zegen in. En dan bedoelt de profetische en apostolische prediking niet of althans niet alleen, om tot bekeering te roepen, maar voorts ook, om op den gelegden grondslag voort te bouwen, om te doen opwassen in de kennis en genade van den Heere Jezus Christus, om bij het geloof deugd te doen voegen, en bij de deugd kennis, en bij de kennis matigheid, en bij de matigheid lijdzaamheid, en bij de lijdzaamheid godzaligheid, en bij de godzaligheid broederlijke liefde, en bij de broederlijke liefde liefde jegens allen.

Er is dus geen twijfel aan: zendingsprediking en gemeenteprediking zijn wezenlijk onderscheiden, en dat onderscheid mag nooit uit het oog worden verloren.

Maar dat neemt toch aan de andere zijde niet weg, dat er ook tegen deze tweede methode ernstige bedenkingen in te brengen zijn. Zij beroept zich uitsluitend op de titels, waarmede de Nieuwtestamentische gemeenten door de apostelen in hunne brieven werden aangesproken, maar zij rekent niet met de veelszins exceptioneele plaats, welke deze gemeenten hebben ingenomen en met de toestanden van dwaling en zonde, die onder het volk van Israël, die spoedig ook in de apostolische gemeenten en die later telkens in de Christelijke kerk zijn ingetreden. Uitgaande van het ideaal, miskent zij de werkelijkheid en verwaarloost de les der historie, gelijk deze zoowel in als buiten de Schrift ons wordt gegeven.

Daardoor komt zij er toe langs geleidelijken weg, om het geloof aan de belijdenis met de belijdenis des geloofs te verwarren en een toestand van doode orthodoxie te kweeken, die met het verstandelijk toestemmen der leer zich tevreden stelt, en om de gezindheid des harten en de zuiverheid des levens zich bitter weinig bekommert. Wat zou het ook noodig wezen? Zijn we, zoo leeren de leden der gemeente allengs denken en spreken, zijn wij niet leden der kerk, hebben we niet in onze jeugd reeds den doop ontvangen, deden we geen belijdenis en zaten we niet aan aan den disch des verbonds? Gelijk Israël zich verhief op zijne afkomst uit Abraham en op den tempel des Heeren, die in zijn midden was, zoo bouwen vele leden van de gemeente des Nieuwen Testaments hunne hope voor de eeuwigheid dikwerf op de uitwendige kerkelijke voorrechten, waarin zij deelen en geven aan eene valsche gerustheid zich over.

Maar des Heeren Woord getuigt tegen dat alles, dat niet wie Heere, Heere roept, maar wie den wil des Vaders doet, ingaan zal in het koninkrijk der hemelen.

Terwijl de methodistische en de ethische methode van prediking beide aan eenzijdigheid lijden, vereenigt eene goede bediening des Woords altijd de beide elementen in zich, die ook in de H. Schrift steeds samengaan: het uitgaan van het verbond en het aandringen op geloof en bekeering.

De moeilijkheid, om deze beide bestanddeelen in de prediking op te nemen en met elkander in evenwicht te houden, wordt door ieder bedienaar des Woords in zijne mate beseft. En zelfs de gewone leden der gemeente voelen terstond de disharmonie, wanneer het eene bestanddeel der waarheid aan het andere opgeofferd wordt, ook al

kunnen zij er zichzelf en anderen geen rekenschap van geven. Want aan eenzijdigheden en overdrijvingen heeft het bij dit punt ook in kerken van Gereformeerde belijdenis nimmer ontbroken, al verviel men daarbij nog niet terstond in methodistische of ethische uitersten.

Aan den eenen kant toch zijn er altijd geweest, die aldus redeneeren: de gemeente bestaat uit louter geloovigen en alle leden zijn te beschouwen als wedergeborenen, zelfs de kinderen hoofd voor hoofd, die in het verbond der genade begrepen zijn en ten doop worden aangeboden; dienovereenkomstig worden zij in de waarheid onderwezen, bij voldoende onderzoek en na openbare belijdenis tot het avondmaal toegelaten, of ook, indien eene enkele maal eens eene uitzondering voorkomt en iemand zich schuldig maakt aan kettersche leer of ergerlijken levenswandel, na herhaalde vermaning door middel van den kerkelyken ban uit de gemeente verwijderd. Want de tucht is bij machte, om de kwade elementen van de goede te scheiden en de kerk dus bij hare ontwikkeling en uitbreiding te houden in het zuivere spoor.

Maar anderen rekenen meer met de werkelijkheid en kunnen er niet toe komen, om van ieder kind, dat gedoopt wordt en van ieder lid der gemeente hoofd voor hoofd te gelooven, dat hij een uitverkorene en een wedergeborene is. De ervaring leert het zoo gansch anders en de practijk komt iederen dag met de theorie in conflict. Ook al matigen zij zich volstrekt niet aan, kenners der harten te zijn; het is toch voor geen ontkenning vatbaar, dat er bij het huisbezoek vele leden der gemeente worden aangetroffen, die geen enkel bewijs van geestelijk leven vertoonen, van de schuld der zonde geen besef hebben en aan een Zaligmaker voor hunne zielen geen behoefte gevoelen. En als zij van

de kinderen des verbonds, die gedoopt worden, een oogenblik zich het geloof zouden willen opdringen, dat zij allen wedergeboren zijn, dan worden zij straks bij het opgroeien door duizenden hunner teleurgesteld, die de wereld lief hebben, de zonde gaan dienen en in ongeloof sterven. Het is eenvoudig, zoo meenen zij, een zichzelf opgedrongen, eigengemaakt geloof, om het er in ernst voor te houden, dat alle leden eener gemeente, ook zelfs van zulk eene, die de tucht handhaaft, uitverkoren zijn en wedergeboren door den Geest.

Om de moeilijkheden uit den weg te ruimen, die op die wijze rijzen tusschen leer en leven, tusschen theorie en practijk, zijn er weer sommigen, die het leven geheel willen laten beheerschen door de leer, en anderen die de leer trachten te fatsoeneeren naar het leven. Eerstgenoemden offeren de katholiciteit der kerk aan de heiligheid op, nemen met kracht de tucht ter hand, weren en bannen uit, alwat geen klare teekenen van geestelijk leven vertoont en hopen in dien weg een kerk van louter heiligen te kunnen stichten en voortplanten op aarde. Laatstgenoemden houden de katholiciteit der kerk ten koste van hare heiligheid vast, en zijn voorstanders van eene volkskerk, die doopt, alwat in het doophuis zich aanbiedt, en het recht op het sacrament alleen laat afhangen van het begrepen zijn in een uitwendig verbond. Genen gaan uit van de onzichtbare zijde der kerk en brengen het tot geen organisatie, tot geen vaststaand kerkinstituut; zij vervallen tot sectarisme en lossen de vergadering in tallooze, willekeurige groepen van individuën op. Dezen gaan uit van de zichtbare zijde der kerk, zoeken haar wezen in uitwendige organisatie, in reglementen en statuten, en loopen gevaar, om datgene, wat het eigenlijke wezen der kerk is,

onder de handen te verliezen; zij maken de kerk tot een dor geraamte, waaruit het leven ontvloeden is.

Deze zijn de gevolgen, waartoe men komt, als men den weg des Heeren verlaat en door eigen redeneering een oplossing wil geven van de moeilijkheden, die tusschen de leer en het leven der kerk hier op aarde ten allen tijde zich voordoen. Want God wil juist in zijn Woord, dat wij deze moeilijkheden *niet* zullen oplossen, maar dat wij ze aanvaarden zullen, en er in theorie en practijk beide, voor onszelven en voor anderen, rekening mede zullen houden. De waarheid is noch uitsluitend aan de eene, noch uitsluitend aan de andere zijde te vinden, maar zij komt dan eerst ten volle tot haar recht, wanner wij de *gansche* Schrift aanvaarden en door haar ons persoonlijk en kerkelijk leven laten beheerschen.

Het is ermede als met de belijdenis van Gods onveranderlijken raad en 's menschen vrijheid en verantwoordelijkheid. Wie hierbij de eene waarheid ten koste van de andere wil handhaven, behoudt er niet eene over maar verliest ze beide. Wie Gods raad ontkent, om 's menschen vrijheid te redden, raakt ook die vrijheid kwijt en speelt ze in handen van menschelijke willekeur of brutale natuurmacht. En wie 's menschen vrijheid loochent, om de onveranderlijkheid van Gods raad te eeren, ruilt de wijsheid van dien raad voor de dwaze wreedheid van het noodlot in. De eene waarheid eischt en onderstelt juist de andere en wordt zonder de andere terstond van haar bijzonder karakter beroofd. In den raad Gods, gelijk de Schrift dien leert, ligt de vrijheid des menschen opgesloten, en de vrijheid des menschen is niet bestaanbaar zonder den alwijzen en onveranderlijken raad Gods.

Zoo nu hebben wij in het kerkelijk leven beide waar-

heden vast te houden, dat de gemeente eene vergadering van ware Christgeloovigen is en dat er desniettemin voortdurend in haar midden de roepstem moet uitgaan tot geloof en bekeering. Wij hebben te belijden in woord en daad *ééne heilige en katholieke kerk* en aan die belijdenis vast te houden trots al de moeilijkheden, die zich voordoen. De heiligheid mag niet opgeofferd aan de katholiciteit, en de katholiciteit niet prijsgegeven worden ten bate der heiligheid; want *ééne* verachtend, verliezen wij beide. In de *ééne* Christelijke kerk zijn beide eigenschappen van nature begrepen.

Eenerzijds hebben wij dus uit te gaan van en zoo lang mogelijk vast te houden aan het verbond, niet alleen zooals de Heere in onze eigene kerken het opgericht heeft, maar gelijk Hij het onder de leiding zijner voorzienigheid in de menschheid van geslacht tot geslacht laat bestaan, voorzoover zij gedoopt is en den Christennaam draagt. Het Anabaptisme en Methodisme en de daaraan verwante richtingen miskennen dat verbond; zij hechten aan de kerk, aan den doop, aan de Christelijke opvoeding geen waarde; omdat deze niet alles zijn, beteeekenen zij in hare oogen niets. Doch zoo onderwijst des Heeren Woord ons niet. De profetische prediking gaat uit van de onderstelling, dat Israël des Heeren volk is; en Christus zelf beschouwt de Klein-Aziatische gemeenten als zijne gemeenten, hoezeer zij reeds bedorven en vervallen zijn. Zelfs getuigt de apostel Paulus nog van Israël, nadat het zijn Messias verworpen heeft, dat het door God niet is verstooten, maar dat zij beminden blijven om der vaderen wil, en hij bewijst dit daarmede, dat er nog voortdurend, gelijk hijzelf, uit Israël aan de gemeente worden toegevoegd.

Dit uitgaan van het verbond is een machtig element in

de prediking en in alle persoonlijk gesprek. Het geboren zijn in de Christelijke kerk, het gedoopt zijn in den naam van God Drieëenig, het opgevoed zijn in een Christelijk gezin — het zijn alle, mits men het in goeden zin versta, aanknoopingspunten voor de prediking van het Evangelie. Zij leggen beslag op den mensch, zij houden zijne conscientie geopend voor de bediening des Woords, zij verschaffen aan den dienaar des Evangelies een recht om hem op te eischen voor 's Heeren dienst. Christenen, hoever ook afgedoold, zijn nooit aan Heidenen gelijk. De gemeenteprediking is in haar uitgangspunt van de zendingsprediking altijd wezenlijk onderscheiden.

Van al deze elementen van waarheid wil de H. Schrift, dat wij ze erkennen en ervan uitgaan zullen. Wij zullen de katholiciteit der kerk eerbiedigen, zoover zij ook in verbasterde vormen zich naar Gods bestel heeft uitgebreid in de menschheid. De Christenheid in haar geheel is het volk Gods, dat in de dagen des N. Testaments de plaats van Israël heeft ingenomen. En daarmede staat de Schrift ook tegen die allen over, die doordrijvend op beginselen en uit zucht naar consequentie nog liever zouden zien, dat zij, die den Christennaam dragen maar den Christus naar de Schriften loochenen, ook den Christennaam varen lieten en uit pure consequentie tot het Heidendom terugkeerden. Daar zijn er, die er vermaak in scheppen, om met de zweep der „Consequenzmacherei” de Ethischen den weg der Modernen en de Modernen den weg der Socialisten en de Socialisten den weg der Nihilisten en Anarchisten op ~~de~~ drijven. Maar roeping van den dienaar des evangelies is, om te redden wat er nog te redden valt, en in de vele inconsequentien nog een zegen en een bewijs van Gods wederhoudende genade te zien.

Doch gelijk wij eenerzijds de katholiciteit der kerk hebben vast te houden, zoo behooren wij anderzijds hare heiligheid te belijden. Wij mogen het wezen der kerk ter wille van de practijk niet anders bepalen, dan het in waarheid volgens Gods Woord bestaat. De kerk is en blijft de vergadering van ware Christgeloovigen, ook al zouden alle kerken op aarde vervallen en ontaard zijn; haar wezen wordt door het geloof des harten bepaald. Zoo ook zijn de sacramenten alleen voor de ware geloovigen ingesteld; wij mogen op grond van Gods Woord niet anders belijden. Al worden zij millioenen malen uitgereikt aan zulken, die niet tot de ware geloovigen behooren, hun wezen wordt en mag daarom niet veranderd worden. Een ware, Christelijke doop wordt er dan alleen bediend, wanneer met de uitreiking van het teeken door den dienaar, Christus uit den hemel de werking zijns Geestes verbindt, en de beteevende zaak door den doopeling met een oprecht geloof wordt aangenomen en genoten.

Daarom behoort ook in de gemeente-prediking de ernstige roeping tot geloof en bekeering nimmer te ontbreken. Het uitgaan van het verbond ontslaat daar niet van, maar verplicht er juist toe. Die verplichting is niet eerst ontleend aan de onderstelling, dat alle uitverkorenen reeds in hun eerste levensdagen vóór den doop zijn wedergeboren, en geldt niet alleen ten opzichte van hen, die alzoo in hunne prille jeugd zouden zijn wedergeboren. Maar zij heeft haar grond in het verbond der genade, gelijk het historisch onder Gods leiding in de menschheid zich uitgebreid heeft en alle Christenen en Christenkinderen omvat, en zij geldt ten opzichte van hen allen te zamen, hetzij zij al dan niet in vroeger dagen reeds werden wedergeboren. Want hoe onwaardeerbaar groot de zegeningen reeds zijn, die God

daarin ons schenkt, dat wij van onze geboorte af in het verbond der genade begrepen zijn, in eene Christelijke kerk uit Christenouders geboren zijn, met den heiligen doop gedoopt en in een Christelijk gezin opgevoed zijn — al deze zegeningen zijn toch niet genoeg. Het komt voor een iegelijk aan op het persoonlijk, zaligmakend geloof; alleen wie in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven. Of de kerk al onderstelt, dat hare leden allen geloovigen zijn; of zij, over het hart niet kunnende oordeelen, met uitwendige belijdenis en wandel zich moet tevreden stellen en daaraan hare gedragslijn ontleent; dit alles doet niets tekort aan de waarheid, dat ieder zichzelf onderzoeken en beproeven moet, en dat niemand, hetzij binnen of buiten de kerk, het koninkrijk der hemelen zal ingaan, tenzij hij wedergeboren zij uit water en Geest. Niet de kerk, en niet de dienaar des Woords, alleen God in den hemel spreekt zalig.

Beide elementen behooren dus in de gemeente-prediking samen te gaan: aanknoopen aan het werk Gods, dat vooraf is gegaan, aan de gaven en zegeningen, die Hij in zijn verbond, in zijn Woord, in zijn doop, heeft geschonken; voortbouwen op den grondslag, die door Hemzelf is gelegd; maar dan verder ook voortdurende vermaning tot zelfonderzoek, opdat men zich niet bedriege voor de eeuwigheid; ernstige roeping tot geloof en bekeering bij den aanvang en bij den voortgang beide, want alleen wie geloofd zal hebben, zal zalig worden.

Geen van beide elementen mag in de prediking voor de gemeente gemist worden, noch het opbouwend noch het ontdekkend element. Welk van beide op een gegeven plaats en tijd den voorrang verdient, valt niet te bepalen. Dat hangt van de tijden en gelegenheden, van de toestanden en

omstandigheden af. In de profetische prediking klinkt de roepstem tot bekeering het luidst; in de apostolische vermaning, om op te wassen in de kennis en genade van Christus, en in de brieven van den verheerlijkten Heiland aan de zeven gemeenten, wisselen waarschuwing en bedreiging met vertroosting en belofte af. In onze kerken is de dienaar des Woords door geen pericopen-stelsel gebonden en is hij vrij in de keuze van zijn tekst. Maar die keuze is daarom niet willekeurig; zij behoort bepaald te worden door de kennis, die de dienaar des Woords als een goed en getrouw herder van zijne kudde en van ieder zijner schapen draagt, en door de hem toebetrouwde roeping, om niet een gedeelte, maar het gansche Woord te bedienen en een verkondiger te zijn van den vollen raad Gods.

Op een practisch punt treedt dit dubbele karakter der gemeente-prediking zeer duidelijk aan het licht, n.l. bij de bediening van het heilig avondmaal. Eenerzijds zijn alle belijdende leden der gemeente, zonder uitzondering, van Gods wege verplicht, om den dood des Heeren te verkondigen. Andererzijds mogen alleen ten avondmaal gaan degenen, die zich met waren harte tot God hebben bekeerd. Tusschen *moeten* en *mogen* is in de werkelijkheid telkens een pijnlijk conflict. Geen menschelijke redeneering is in staat, om dit conflict op te lossen; het bestaat en blijft bestaan ondanks al onze theorieën. Want het is eenerzijds onjuist, dat de verplichting, om het heilig avondmaal te vieren, niet zou rusten op alle belijdende leden der gemeente, ja op alle gedoopten, die tot jaren van onderscheid gekomen zijn. En het is andererzijds evenmin waar, dat allen vrijen toegang tot en recht op het avondmaal hebben, die, schoon leden der gemeente, toch het zaligmakend geloof missen. Daarom behoort in de

prediking zoowel de verplichting van het moeten als het recht van het mogen duidelijk aangewezen en steeds met elkander verbonden te worden. God eischt dat van ons in zijn Woord. Hij wil, dat wij dit conflict zullen laten staan en door geen menschelijke redeneering uit den weg zullen trachten te ruimen.

Maar Hij lost het zelf op, door genade te verleenen aan hen, die in den nood het oog opslaat tot Hem, en door onontschuldigbaar te stellen alle degenen, die zijne roeping weerstaan. Het verbod is de weg, waarin de Heere zijn raad volvoert.

4. Het verband tusschen de onmiddellijke werking des H. Geestes en de middelen der genade.

Om helder in te zien, in hoever van onmiddellijke wedergeboorte sprake mag zijn, vereischt één punt ten slotte nog eene nadere toelichting.

In den aanvang van deze verhandeling werd opgemerkt, dat het bij de bespreking van de leer der onmiddellijke wedergeboorte van het hoogste belang was, om duidelijk en zuiver te onderscheiden. Drie vragen moesten daartoe wèl uiteengehouden worden.

De eerste vraag luidde: op welke wijze werkt de Heilige Geest in het hart van den mensch? Blijft Hij buiten of op een afstand van hem staan en werkt Hij slechts op hem in langs de gewone wegen, waaraan wij in onzen omgang met menschen gebonden zijn, langs verstand en wil, door woord en voorbeeld? Of daalt de Heilige Geest in het hart van den mensch zelf neder, zoodat er tusschen Hem en het innerlijk wezen van den mensch niets in staat en Hij in den mensch inwerkt rechtstreeks en onwederstandelijk?

Op deze eerste vraag vonden wij als antwoord, dat de Gereformeerden, op grond van de Heilige Schrift en op

voorgang van Augustinus, het laatste gevoelen waren toegedaan. De Heilige Geest paart zijne werking wel met het Woord, maar sluit haar niet op binnen dat Woord, en dringt met zijne almachtige kracht in het hart des menschen door, raakt hem in het innerlijkste van zijn wezen onmiddellijk aan en vernieuwt hem, zonder zijn weten en willen, in beginsel naar het evenbeeld Gods. De werking des H. Geestes in de wedergeboorte is dus volstrekt niet van eene toestemming des verstands of van eene vrije wilsdaad afhankelijk. Er staat tusschen haar en den mensch die herboren wordt, niets in, geen woord, geen sacrament, geen kerk of priester, geen verstands- of wilsdaad. De Heilige Geest werkt in het hart van den uitverkorene de genade der wedergeboorte rechtstreeks, onwederstandelijk en in dezen zin *onmiddellijk*.

De tweede vraag, die daarna aan de orde kwam, hield in: Indien deze dingen alzoo zijn, indien de Heilige Geest in den mensch onmiddellijk tegenwoordig is en rechtstreeks zijne werking uitoefent, sluit deze rechtstreeksche werking dan niet het gebruik van middelen uit? Indien de werking des H. Geestes in het hart onmiddellijk is, ligt daarin dan niet opgesloten, dat het gebruik van middelen overbodig en onnut, ja zelfs verkeerd en schadelijk is?

Op deze vraag gaf ons onderzoek ten antwoord, dat de Gereformeerden de wedergeboorte wel een inwendig, onverwinlijk, onwederstandelijk en in dezen zin onmiddellijk werk des H. Geestes noemden, in tegenstelling met de Remonstrantsche leer, die haar afhankelijk maakte van eene vrije toestemming van den mensch; maar dat zij haar nooit onmiddellijk noemden in tegenstelling met en met uitsluiting van het genademiddel des Woords, waarmede de H. Geest zijne werking gepaard liet gaan. Veeleer

hebben de Gereformeerden tegenover allerlei mystieke richtingen het verband van Woord en Geest steeds vastgehouden; eenparig leerden zij, dat de Heilige Geest den mensch in den regel en ordinairlijk wederbaarde door middel van de prediking des Woords. En daarom lieten zij ook allen zonder onderscheid in de dogmatische behandeling der heilsorde de roeping aan de wedergeboorte voorafgaan.

Na deze beide vragen komt nog de derde en laatste vraag aan de orde, die aldus luidt: indien de onmiddellijke werking des Heiligen Geestes in het hart van den mensch het gebruik der middelen niet overbodig of schadelijk maakt, hoe is dan het verband te denken, dat tusschen de onmiddellijke werking des Geestes en de werking der middelen bestaat?

Elk gevoelt terstond het gewicht en de moeilijkheid van deze vraag. De Dordsche Synode beleed van de wedergeboorte, dat zij geenszins geschiedde door de enkel uitwendig in onze ooren klinkende leer of door zedelijke aanrading, maar dat zij eene geheel bovennatuurlijke, allerkrachtdadigste, allerbeminnelijkste, maar tevens ook eene *verwonderlijke, verborgene* en *onuitsprekelijke* werking is. De geloovigen kunnen de wijze dezer werking dan ook in dit leven niet ten volle begrijpen; doch zij rusten hierin, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods van harte gelooven en hunnen Zaligmaker liefhebben (Can. III IV 12, 13).

Van deze schoone belijdenis kunnen wij uitgaan bij ons onderzoek naar het verband, dat bij de wedergeboorte tusschen de werking des Geestes en het genademiddel des Woords bestaat. En zal het ons aan het einde van ons onderzoek blijken, dat wij daartoe ook in alle nederigheid hebben terug te keeren.

De vraag, die ten slotte nog eenige oogenblikken onze aandacht bezig zal houden, is, gelijk ieder terstond inziet, ondergeschikt aan die naar de beteekenis en de kracht der genademiddelen in het algemeen. De wedergeboorte is toch slechts ééne van de vele weldaden, welke God in den weg des verbonds aan zijne uitverkorenen schenkt. En alle die weldaden worden door God verleend, niet op onmiddellijke wijze, maar in verband met de middelen van Woord en Sacrament, welke Hij in zijne vrijmacht en gunst daarvoor verordend en ingesteld heeft. De Heilige Geest werkt het geloof in onze harten door de verkondiging van het heilig evangelie en versterkt het door het gebruik van de sacramenten.

En verder staat de beteekenis en de kracht, welke men aan de genademiddelen toekent, in nauw verband met de gedachte, die men zich vormt van de middellijke werking Gods in schepping, onderhouding en regeering. De verhouding Gods tot de wereld in het algemeen bepaalt ook de wijze, waarop Hij in de herschepping, op het terrein der bijzondere genade, van middelen zich bedient. Naarmate men het onderscheid tusschen God en zijne schepselen uitwischt, of beide scheidt en aan het creatuur een zelfstandig bestaan toekent of tegelijkertijd het onderscheid en het verband tusschen God en de wereld vasthoudt, zal ook de waarde verschillen, welke men aan de genademiddelen hecht. Uit den samenhang, waarin het verband tusschen de werking des Geestes en de kracht des Woords bij de wedergeboorte staat tot de leer der genademiddelen in het algemeen en verder nog tot de leer van Gods verhouding tot de wereld in schepping en voorzienigheid, blijkt ten duidelijkste, dat de vraag, die ons thans bezig houdt, in enkele artikelen volstrekt

niet volledig behandeld kan worden. Wij stellen ons dit dan ook geenszins ten doel en bepalen er ons toe, om de voornaamste punten, die bij de bespreking der bovengenoemde vraag in aanmerking komen, kortelijk toe te lichten.

En dan gaan we daarbij uit van de schoone Gereformeerde gedachte, dat middelen en einden bij God altijd samenwerken. In zijn raad zijn de oorzaken en de gevolgen, de wegen en de uitkomsten met elkaar in onlosmakelijk verband gelegd. Zijn raad is geen losse samenvoeging van allerlei op zichzelf staande toevalligheden, maar een volheid van besluiten, die alle ten nauwste samenhangen, een onverbrekkelijk geheel, een systeem van Goddelijke gedachten vormen, ééne enkele conceptie van alwat in den tijd bestaan of geschieden zal.

Dien raad voert God uit in den tijd. En daarom hangt alles, wat in dien tijd plaats heeft, onderling op dezelfde onverbreekelijke wijze saam als de gedachten en besluiten in Gods eeuwigen raad. Daarom zijn wij, menschen, aan de middelen gebonden; wie het doel wil, moet den weg inslaan, die tot dat doel leidt. Wie niet werkt, zal ook niet eten; die met eene bedriegelijke hand werkt, wordt arm, maar de hand der vlijtigen maakt rijk. Aan de middelen, die Hij in zijn raad tot bereiking der doeleinden vastgesteld heeft, houdt de Heere zichzelve. Zelfs de voorverordineering omvat niet alleen de bepaling van den eeuwigen staat der redelijke schepselen, maar ook die van de middelen en wegen, die daartoe leiden.

En zoo gaat God altijd te werk, in schepping en herschepping, op het terrein der algemeene en der bijzondere genade. Hij verlicht en verwarmt het aardrijk door de zon. Hij maakt de opgeploegde aarde dronken van den regen, dien Hij uit de wolken neerdalen laat. Hij maakt

den akker vruchtbaar door de vlijt van den landman. Hij bouwt het huis door de werklieden. Hij brengt de kinderen voort uit en door de ouders. Hij voedt door de spijsje. Hij lescht den dorstige door het water. Hij geneest den kranke door de medicijn. Hij regeert den mensch door zijn eigen verstand en wil. Altijd en overal bindt de Heere de uitkomsten aan de wegen, de einden aan de middelen. Hij onderhoudt en regeert alle dingen door en in verband met elkander.

Maar hoe waar dit alles ook zij, het mag ons toch geen oogenblik doen vergeten, dat God de Heere nooit en nimmer door al deze middelen in zijn wezen en werking van zijne schepselen wordt afgescheiden. Tusschen Hem en zijn schepsel, welk dit ook zij, staat nooit iets in. Hij is onmiddellijk en rechtstreeks met zijn wezen en kracht in alle dingen tegenwoordig. In Hem is en leeft en beweegt zich alles. Hij voedt ons door het brood, maar dit is niet zoo te denken, alsof de Heere zelf met zijne kracht buiten ons ware en ons uit de verte slechts het brood toereikte, gelijk eene moeder het uitdeelt aan hare kinderen. Neen, maar Hij is in het brood zelf met zijne kracht tegenwoordig; Hij onderhoudt er de voedende kracht in van oogenblik tot oogenblik; Hij begeleidt dat brood met zijne kracht, als het in ons lichaam ingaat en zich in bestanddeelen van ons lichaam omzet. De mensch leeft daarom niet alleen bij dat brood, maar door het woord, de kracht, den zegen, die van Gods mond uitgaat en die van oogenblik tot oogenblik door Hem in het brood gewerkt en onderhouden wordt. Zoo de Heere het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden zijne bouwlieden daaraan; zoo de Heere de stad niet bewaart, tevergeefs waakt de wachter.

Middellijk onderhoudt en regeert de Heere alle dingen,

maar Hij is zelf met zijne alomtegenwoordige en almachtige kracht *onmiddellijk* tegenwoordig in al zijne schepselen.

De mensch leeft niet bij brood alleen, maar bij alle woord, dat door den mond Gods uitgaat. Er ligt hierin opgesloten, dat de mensch voor de instandhouding van zijn leven aan het brood gebonden is; wie zich niet voedt en geen spijsze tot zich neemt, komt van honger om. En toch is het niet dat brood op zichzelf, dat den mensch onderhoudt, maar het woord, dat is de kracht en de zegen, die van Gods mond uitgaat en met de werking der spijsze zich paart. Als het noodig is, kan God den mensch evengoed zonder als door spijsze onderhouden. Mozes vertoefde veertig dagen op den berg en Jezus bleef veertig dagen in de woestijn, zonder dat zij spijsze tot zich namen. Zij werden door de kracht Gods onderhouden en gevoed.

De Goddelijke kracht, die den mensch bij het leven bewaart, staat dus eenerzijds wel met de spijsze in verband, want in den regel is het brood het middel voor het levensonderhoud. Maar zij ligt er toch ter andere zijde niet zoo in besloten, dat God niet ook zonder spijsze den mensch zou kunnen voeden en in het leven behouden. Nu kunnen wij daarbij rechts en links de dwalingen aanwijzen, waarvoor wij op onze hoede hebben te zijn. Maar wie zal het eigenlijke verband aangeven, dat tusschen de voedende kracht der spijsze en den Goddelijken zegen bestaat; tusschen het brood, dat de mensch noodig heeft, ofschoon hij er niet alleen bij leeft, en het woord der kracht, dat door Gods mond uitgaat? Ook op natuurlijk gebied is het leven in zijn oorsprong en groei, in zijn verval en ondergang eene geheimenis, die wij te eerbiedigen hebben, maar niet kunnen doorgronden. Ook hier geldt de belijdenis, dat

wij de wijze der werking, waarop God het leven schept en onderhoudt, in dit leven niet ten volle kunnen begrijpen.

Indien dit nu reeds op natuurlijk gebied het geval is, hoeveel te meer zal dit dan gelden op geestelijk terrein? Wie zal zeggen, op welke wijze God door de genademiddelen geestelijk leven en geestelijke kracht aan zijne uitverkorenen mededeelt? Ook hier kunnen wij misschien ter linker- en ter rechterzijde de lijnen trekken, binnen welke wij ons te bewegen hebben, evenals het concilie van Chalcedon dat deed ten aanzien van de vereeniging der beide naturen in Christus; maar wij vermogen niet in stellige, duidelijke bewoordingen te beschrijven, waarin het verband gelegen is tusschen de genade Gods en de middelen, waarvan Hij zich bij hare uitdeeling bedient.

In de Middeleeuwen, toen men dit verband dieper begon in te denken, ontwikkelden zich daarover inzonderheid twee gevoelens. Sommigen namen eene physische, anderen eene ethische werking van de genademiddelen, bepaaldelijk van de sacramenten, aan.

De voorstanders van het eerste gevoelen redeneerden aldus: op natuurlijk gebied legt God de kracht, die Hij mededeelen wil, in de middelen in. De voedende kracht zit in het brood, de den dorst lesschende kracht zit in het water, de genezende kracht zit in de medicijn. En zoo ook stort God op geestelijk gebied de genade in de genademiddelen in, zoodat God zich van deze als van werktuigen bedient, om de genade in den ontvanger over te dragen en mede te deelen. De genade, welke de ontvanger van het sacrament deelachtig wordt, is dus eene vrucht van dat sacrament, op dezelfde wijze als het gevoed worden eene vrucht is van het gebruiken der spijs, of naar een ander veel gebruikt beeld, gelijk het klieven van het hout product is

van de bijl in de hand van den houthakker. De houthakker klieft het hout, maar hij doet het niet onmiddellijk, doch middellijk door de bijl; en de bijl klieft het hout, maar niet op zichzelf, doch in de hand van den houthakker. Het klieven van het hout is een onmiddellijk gevolg van de werking van de bijl in de hand van den houthakker.

Zoo ook legt God de geestelijke kracht der genade in de middelen, die Hij te harer uitdeeling gebruikt. De genade is de onmiddellijke vrucht van het genademiddel in de hand Gods, die er zich van bedient. Gelijk het penseel in de hand van den schilder en de beitel in de hand van den beeldhouwer in zekeren zin de werking in zich dragen, die ermede teweeggebracht wordt, zoo worden de genademiddelen op het oogenblik, dat zij gebruikt worden, door God tot bovennatuurlijke werktuigen opgeheven, zoodat zij de genade, die zij in zich hebben opgenomen, op den ontvan-ger kunnen overleiden.

Maar deze voorstelling van de werking der genademid-delen vond bij velen bezwaar. En inderdaad zijn er bedenkingen tegen in te brengen, die de onhoudbaarheid van deze opvatting duidelijk in het licht stellen.

Immers is het in de eerste plaats moeilijk te denken, dat eene bovennatuurlijke geestelijke genade in een zinlijk teeken neergelegd wordt en besloten ligt. Een penseel en een beitel brengen geen andere werking voort, dan waartoe zij van nature in staat zijn. Zelfs het woord, dat wij spreken, bevat de zaak, die er door aangeduid wordt, niet op eene of andere wijze in zich, maar is er slechts een teeken en aanwijzing van, en roept daardoor de zaak in het geheugen van hem, die het woord aanhoort. Hoe zou dan het genademiddel toegerust kunnen zijn met eene geeste-

lijke, bovennatuurlijke kracht en deze als door een kanaal op den ontvanger kunnen overleiden?

Ten andere werkt een werktuig alleen daar, waar het is, alleen op dat voorwerp, waarmede het in aanraking komt. De bijl van den houthakker klooft alleen het hout, dat zij treft. Het genademiddel kan dus ook alleen daar werken, waar het gebracht en gebruikt wordt, verder niet. Het water in den doop, en het brood en de wijn in het avondmaal komen alleen met het lichaam van den ontvanger in aanraking en kunnen dus nooit in zijne ziel die genade teweeebrengen, waarvan zij de teekenen zijn. Zelfs het woord is op zichzelf niets dan een klank, die tot onze ooren doordringt en volstrekt niet als zoodanig de gedachte in onzen geest doet opkomen aan de zaak, waarvan het de aanduiding is. Om het recht te verstaan, is er nog iets meer van noode, n.l. een helder verstand, dat door middel van den klank van het woord heengeleid wordt naar de zaak, waarvan het een teeken is.

En eindelijk zou, om niet meer te noemen, de genade haar geestelijk karakter verliezen, indien zij op die wijze opgesloten kon worden in een zinlijk teeken. De voor naamste weldaad der genade is de vergeving der zonden, en deze bestaat daarin, dat God niet meer op ons toorn, maar dat Hij zijne gunst ons bewijst en zijn vriendelijk aangezicht over ons lichten laat. Hoe zou deze genade, deze gunste Gods van God zelve losgemaakt, in een zinlijk teeken opgesloten en langs dezen weg als door een kanaal aan den ontvanger van het genademiddel kunnen worden medegedeeld?

Deze en dergelijke overwegingen hielden velen in de Middeleeuwen ervan terug, om met de physische werking der genademiddelen hunne instemming te betuigen. En

ook na het concilie van Trente zijn er tot op den huidigen dag Roomsche theologen gebleven, die het gewicht van deze bezwaren zoo diep gevoelen, dat zij eene opvatting van de werking der genademiddelen voordragen, die aan de Gereformeerde voorstelling verwant is.

Maar het schijnt toch, dat voor zulk een gevoelen in de Roomsche kerk na Trente geen plaats meer is. Want op het aldaar gehouden concilie werd vastgesteld, dat het uitwendig teeken in het sacrament niet maar de genade beteekent, doch zeer bepaald deze in zich bevat en mededeelt. Het sacrament is dus bij Rome de instrumenteele oorzaak, welke uit kracht van het gedane werk de genade in den ontvanger teweegbrengt.

En tegenover de bezwaren, die tegen deze physische werking der sacramenten werden ingebracht, merkt de Catechismus Romanus alleen op, dat de aard van de werkzaamheid der sacramenten onbegrijpelijk is, en dat een zienlijke zaak wel niet van nature tot de ziel des menschen kan doordringen, maar dat de almachtige God eene kracht aan de sacramenten kan mededeelen en mededeelt, waardoor zij bewerken kunnen datgene, waartoe zij van nature niet in staat zijn.

Naast de meening, dat er aan de genademiddelen eene physische werking toekwam, bestond reeds in de Middeleeuwen eene opvatting, die er eene moreele of zedelijke werking aan toeschreef.

De verdedigers van dit gevoelen leerden, dat de sacramenten de genade niet onmiddellijk maar middellijk mededeelen. God stort de genade niet in de zichtbare teekenen in en leidt ze niet daardoor als door een kanaal in de ziel van den gebruiker der sacramenten over. Niet het sacra-

ment, maar God zelf is het, die de genade uit zijne volheid meedeelt aan hem, die overeenkomstig zijne inzetten van het sacrament gebruik maakt.

De genademiddelen werken dus bij wijze van een contract, dat God zelf vrijwillig met den mensch heeft aangegaan. Wanneer zij bediend worden overeenkomstig zijne instelling, dan heeft God zich in zijne groote goedheid verbonden, om de daardoor beteekende genade mede te deelen aan een iegelijk, die de middelen in den geloove ontvangt en gebruikt.

Door verschillende beelden trachtte men deze werking van de genademiddelen duidelijk te maken. Zoo sprak men ervan, dat de sacramenten de genade op dezelfde wijze mededeelden, als het overreiken van een scepter de koninklijke waardigheid, en het ter hand stellen van een sleutel het eigendomsrecht van een woning verleent. De sacramenten waren teekenen van de genade, die God erdoor mededeelde, en dan niet alleen teekenen, maar ook voorwaarden waaronder, gelegenheden waarbij de genade medegedeeld werd.

Evenals niet het woord van Eliza en niet het baden in den Jordaan, maar Gods kracht de oorzaak was van Naämans genezing, zoo werd de genade niet door het sacrament, maar alleen door God geschonken. Oorzaken, instrumenten, werktuigen van de genade konden daarom de sacramenten in eigenlijken zin niet heeten; zij konden zoo alleen in overdrachtelijken zin genoemd worden, insoover God naar zijne belofte zich tot het mededeelen van zijne genade verplicht heeft aan een iegelijk, die er in overeenstemming met zijne inzetten gebruik van maakt.

Daar waren in de eeuwen vóór de Hervorming niet weinige Godgeleerden, die dit gevoelen omhelsden. En zelfs

een man als Bonaventura kon ervan getuigen, dat dit gevoelen volstrekt niet streed met den eerbied des geloofs en vrij waarschijnlijk was. Maar, zooals reeds opgemerkt is, na het concilie van Trente schijnt er voor dit gevoelen in de kerk van Rome geen plaats. Wel zijn er nog theologen na dien tijd geweest, welke dit gevoelen omhelsden en op eene of andere wijze met de kerkleer in overeenstemming trachtten te brengen. Maar zij moeten van de andere zijde steeds de beschuldiging hooren, dat zij, door aan de sacramenten slechts eene zedelijke werking toe te kennen, de genademiddelen verlagen tot teekenen, voorwaarden of gelegenheden en er hoegenaamd geen instrumenteel of oorzakelijk karakter aan kunnen toeschrijven.

De Roomsche kerk heeft de sacramenten dus tot dragers en voertuigen der genade gemaakt, en in dezelfde mate als zij op dezen weg voortschreed, heeft zij de genade veruitwendigd, het Woord van zijne kracht beroofd en de kerk verheven tot middelares der zaligheid.

De genade dient bij Rome niet in de eerste plaats, om den mensch te redden uit den toestand van schuld en ellende, waarin hij gevallen is. Maar zij strekt vóór alle dingen, om hem boven den staat der zuivere natuurlijkheid te verheffen, en door het schenken van bovennatuurlijke krachten hem in staat te stellen tot het verdienen van eene bovennatuurlijke zaligheid. De eigenlijke genade is eene bovennatuurlijke, aan de natuur des menschen toegevoegde gave; zij bestaat niet zoozeer in vergeving der zonden als wel in de instorting van eene bovennatuurlijke kracht. Ofschoon zij geestelijk is, wordt zij toch meer en meer als eene zekere zelfstandigheid gedacht, welke in het sacrament als in een vat besloten is en door het sacrament als door een voertuig kan meegedeeld worden.

Bij deze opvatting van de genade spreekt het vanzelf, dat het genademiddel des Woords hoe langer zoo meer zijne beteekenis en waarde verliezen moest. Zulk een genade toch is uit den aard der zaak voor meedeeling door het Woord niet vatbaar. Het evangelie is daarom bij Rome niet wezenlijk verschillend van de wet; het is zelf eene nieuwe wet, het bevat slechts geboden en raadgevingen, en is volstrekt niet bij machte, om die kracht te verschaffen, welke tot het houden van die geboden en raadgevingen in staat stelt. Het Woord behoort daarom slechts tot de voorbereidende middelen, die aan de ontvangst van de eigenlijke, bovennatuurlijke genade voorafgaan. Het is slechts kenbron van wetten en geboden, en richt zich alleen tot het menschelijk verstand; een historisch geloof is voldoende, om het aan te nemen en den mensch voor te bereiden voor de ontvangst der genade, die in den doop door den priester wordt medegedeeld.

Daarom is de Roomsche Christen voor zijne zaligheid ook volstrekt aan de kerk gebonden. Indien het Woord het eigenlijke genademiddel is, dan kan de mensch ook zalig worden, zonder dat hij van kerk en priester afhankelijk wordt. Want dat Woord komt tot hem langs allerlei wegen, niet alleen ambtelijk door den dienaar der kerk, maar ook door bemiddeling van ouders en onderwijzers, in den vorm van vermaning en toespraak, als hoorbaar en als leesbaar woord. Maar indien de genade alleen medegedeeld wordt door het sacrament, dan is de mensch voor de ontvangst dier genade naar den priester verwezen en van hem voor de zaligheid zijner ziel afhankelijk.

Zoo staat altijd het eene met het andere in verband. Toen de Hervorming op één dezer punten, bijv. in de leer van het avondmaal, de Roomsche kerk bestreed, moest zij

ook tot eene gansch andere opvatting komen van wet en evangelie, van Woord en sacrament, van kerk en ambt. Bepaaldelijk moest zij de physische werking van de genademiddelen verwerpen en tot dat gevoelen terugkeeren, dat reeds in de Middeleeuwen door vele theologen verdedigd, maar door de Roomsche kerk langzamerhand prijs gegeven was. Woord en sacrament oefenen geen andere dan eene *zedelijke* werkzaamheid uit. Zij werken op de wijze van een contract. God heeft zich verbonden, om zijne genade mede te deelen aan ieder, die deze door Hem ingestelde middelen naar zijne verordening in den geloove ontvangt en geniet. Hij heeft zich in die middelen, om zoo te zeggen, tot onzen schuldenaar gemaakt. Wanneer wij er op de rechte wijze, in kinderlijke gehoorzaamheid, gebruik van maken, dan geeft Hij ons het recht, om daarop bij Hem te pleiten, en alles van Hem te verwachten; en dan is Hij zelf door zijn verbond, door zijne belofte gehouden, om in al onze geestelijke en lichamelijke nooddrift te voorzien.

De genade gaat dus wel met de middelen gepaard, maar zij is er niet in uitgestort en ligt er niet in besloten. Zij staat ook niet in de macht en ter beschikking van den dienaar, die het Woord predikt en het sacrament bedient. Maar zij blijft het eigendom Gods, die ze in Christus door den Heiligen Geest uitdeelt naar zijn vrijmachtig welbehagen.

Wanneer de genademiddelen worden bediend, komt er, daarom, nauwkeurig gesproken, ook geen vereeniging tot stand tusschen de uitwendige, zienlijke teekenen en de geestelijke, onzichtbare genade, alsof deze beide op eene of andere wijze plaatselijk met elkander verbonden en saamgevoegd werden. Maar er komt dan eene vereeniging tot

stand tusschen de genade en de ziel van hem, die in den geloove het genademiddel gebruikt.

Zoo sprak in de Middeleeuwen reeds de diepzinnige en vrome Bonaventura. De sacramenten, zoo zeide hij, bevatten de genade niet in zich, gelijk een vat het water of eene doos de medicijn, maar zij beteekenen haar en wijzen haar aan. En als er gezegd wordt, dat de genade door de sacramenten medegeedeeld wordt, dan is dit zoo te verstaan, dat de genade niet aan de zichtbare teekenen maar aan de ziel van den ontvanger geschonken wordt.

In denzelfden zin liet later onder de Gereformeerden Gomarus zich uit, als hij beweerde, dat het juister was om te zeggen, dat de beteekende zaak met *ons*, dan dat zij met de *teekenen* werd vereenigd. De mystieke unie komt tusschen Christus en onze zielen tot stand; en daarvan strekken de genademiddelen tot teeken en zegel.

Aan de genademiddelen komt als zoodanig en op zichzelf beschouwd niet anders dan eene zedelijke werking toe. Zij hebben in zichzelf de kracht niet, om te herscheppen, want de genade Gods stort zich niet in de middelen over, maar gaat er mede gepaard. Al is het, dat God in zijne groote goedheid zich van middelen bedient en in verband met middelen werkt, toch blijft Hijzelf van die middelen onafhankelijk, daalt Hij neder in het hart van den zondaar, en werkt Hij daar met zijn genade en Geest op rechtstreeksche, onverwinlijke, ofschoon ook zachte en liefelijke wijze.

Van de sacramenten behoeven wij echter in dit verband niet nader te spreken. Het was er ons, voorzoover wij ze ter sprake brachten, slechts om te doen, om de natuur en de werking der genademiddelen in het algemeen met een

enkel woord in het licht te stellen. Thans kunnen wij ons bepalen tot het genademiddel des Woords, en de vraag trachten te beantwoorden, welke werking daaraan bij wedergeboorte en bekeering toekomt.

Wijl de genademiddelen in het algemeen, op zichzelf beschouwd, slechts eene zedelijke werking kunnen uitoefenen, spreekt het vanzelf, dat dit ook geldt van het Woord. Althans bestaat er op Gereformeerd standpunt ten volle recht, om dit besluit te trekken. Bij Rome is dit anders, wijl het tusschen de genademiddelen een wezenlijk onderscheid maakt, aan het Woord slechts eene voorbereidende, opvoedkundige, daarentegen aan het sacrament eene genademeedeelende werkzaamheid toeschrijft. Maar de Gereformeerden vatten Woord en sacramenten onder den naam van genademiddelen saam; zij maken de sacramenten aan het Woord ondergeschikt, zoodat zij zonder het Woord zelfs ophouden, sacramenten te zijn. Het is beide malen hetzelfde Woord, dat ons gepredikt wordt, de eene maal hoorbaar, en de andere maal zichtbaar; beide wijzen zij ons heen naar denzelfden Christus en bieden ons dezelfde weldaden aan. Indien daarom aan de genademiddelen in het algemeen slechts eene zedelijke werking toekomt, dan ligt het voor de hand, dat dit ook bij het Woord het geval is.

Natuurlijk moet men hier bij het Woord dan denken aan de uitwendige roeping, die door wet en evangelie tot ons komt.

Van het Woord Gods is n.l. in de Heilige Schrift in meer dan éénen zin sprake.

Ten eerste wordt met dien naam, vooral in het evangelie van Johannes, de Zone Gods aangeduid, die in Christus vleesch geworden is. Hij was als zoodanig in den beginne

bij God en was zelf God, afschijnsel van Gods heerlijkheid en uitgedrukt beeld zijner zelfstandigheid. Hij draagt den naam van het Woord, van den Logos, omdat de Vader eeuwiglijk zijn gansche wezen in Hem uitspreekt en Hem alzoo gegeven heeft, het leven te hebben in zichzelf.

Het spreekt vanzelf, dat aan het Woord Gods in dezen zin niet maar eene zedelijke, doch eene scheppende en herscheppende werkzaamheid toekomt. Immers lezen wij, dat alle dingen door dat Woord zijn gemaakt, en dat er zonder hetzelfde geen ding gemaakt is. In dat Woord was het leven en het licht der menschen. Als Logos, naar zijne Goddelijke natuur, was Christus het beeld des onzienlijken Gods, het begin zijner schepping, de eerstgeborene aller creaturen, door wien alle dingen te zamen bestaan. En gelijk Hij met den Vader en den Geest de Goddelijke almacht deelachtig is bij de schepping en onderhouding aller dingen, zoo bezit Hij deze en oefent Hij ze ook in gemeenschap met Vader en Geest uit bij de herschepping. Gelijk de Vader de dooden opwekt en levend maakt, alzoo maakt ook de Zoon levend, die Hij wil. De ure is er reeds, waarin de dooden hooren de stemme van den Zoon Gods, en die ze gehoord hebben, zullen leven. En de ure komt, in welke allen, die in de graven zijn, zijne stemme zullen hooren en zullen uitgaan, die het goede gedaan hebben, tot de opstanding des levens, en die het kwade gedaan hebben, tot de opstanding der verdoemenis. Genoeg, om te doen zien, dat de Heilige Schrift aan het Woord Gods, als benaming van zijnen eeniggeboren Zoon, eene scheppende en herscheppende kracht toekent, waardoor de dingen, die niet zijn, geroepen worden, alsof zij waren.

In de tweede plaats wordt met den naam van Woord in de Heilige Schrift menigmaal de kracht aangeduid, die

van God uitgaat, als Hij de dingen schept en onderhoudt, herschept en vernieuwt. De eeuwige generatie van den Zoon door den Vader wordt bij een spreken vergeleken, en de Zoon heet daarom het Woord, de Logos Gods. Maar zoo ook wordt het scheppen en herscheppen meermalen in de Schrift als een spreken Gods voorgesteld. Sprekende roept Hij de dingen in het aanzijn, zoowel op het gebied der natuur als op dat der genade.

In den beginne zeide God: er zij licht, en er was licht. En bij het voortbrengen van alle volgende schepselen gaat dit Goddelijk zeggen vooraf. Als Hij spreekt, dan zijn de dingen, en als Hij roept, dan staan ze voor zijn aangezicht. Hij roept de dingen, die niet zijn, alsof ze waren. Onbegrijpelijk is deze macht van het Goddelijk spreken; zij is nooit in het hart van eenig denker opgekomen; alleen door het geloof verstaan wij, dat de wereld door het woord Gods is toebereid, alzoo dat de dingen, die men ziet, niet geworden zijn uit dingen, die gezien worden.

Evenzoo geschiedt de onderhouding en regeering aller dingen door het Woord, dat uit Gods mond uitgaat. Jezus zegt zelf, dat de mensch bij brood alleen niet leeft, maar bij alle woord, dat door den mond Gods uitgaat. Van den Zoon wordt in Hebr. 1 : 3 getuigd, dat Hij, alzoo Hij is het afschijnsel van Gods heerlijkheid en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, alle dingen draagt door het woord zijner kracht. Als God zijn woord of bevel op aarde zendt, dan smelten de ijsstukken en verheft zich de stormwind, Ps. 147 : 15, 18; 148 : 8. Zijn woord is de bode, die snellijk loopt, en in natuur en geschiedenis zijn wil volbrengt, Ps. 105 : 19; 107 : 20; Jes. 55 : 10, 11. Het woord in dezen zin is de verborgene, inwendige kracht, die van God uitgaat en alle dingen onderhoudt en regeert.

Zoo haast als God zijn wil kenbaar maakt en zijn bevel uitzendt, gehoorzamen alle schepselen.

Het is voor een ieder duidelijk, dat ook aan het Woord in deze beteekenis niet eene zedelijke, radende, wenschende, maar eene krachtdadige, scheppende en onderhoudende werking toekomt. Het is de almachtige God, die dit woord van zich doet uitgaan, en die het van zich doet uitgaan door het Woord en den Geest, welke met Hem deszelfden wezens en derzelfde macht deelachtig zijn. Daarom is het woord, dat bij schepping en onderhouding door God uitgezonden wordt, geen klank, die vervliegt op den adem des winds, geen wensch, waaraan de schepselen al of niet kunnen gehoorzamen, maar eene verborgene, inwendige, almachtige kracht, die met of zonder middelen werkt en volbrengt al datgene, wat Gode behaagt.

Als de Heilige Schrift deze kracht met den naam van *woord* aanduidt, dan spreekt zij alzoo niet zonder oorzaak. Het woord, dat door een mensch gesproken wordt, onderstelt, dat die mensch een persoon is, met verstand en wil begaafd; het is de hoogste uiting zijner persoonlijkheid, de volkomenste openbaring van zijn inwendig leven, en daarom ook de grootste kracht, waarover de mensch beschikt, in sterkte het geweld van wapenen verre te bovengaande.

Het woord, dat wij spreken, geeft ons daardoor een flauw denkbeeld van de beteekenis en de kracht van het woord, dat van Gods mond uitgaat. Het onderstelt, dat God een persoon is, die zichzelf eeuwiglijk met volstreckte vrijheid bepaalt. En het is, omdat het door God wordt gesproken, almachtige kracht, welke alle dingen in het aanzijn roept en in het aanzijn houdt. Het keert nimmer ledig tot Hem weer, maar doet alles wat Hem behaagt en

het is voorspoedig in al datgene, waartoe Hij het zendt.

Indien wij bij het Woord denken aan den Zone Gods, of ook aan de kracht, die van God bij al zijne werken uitgaat, dan komt er niet maar eene zedelijke, aanradende, doch eene scheppende, onwederstandelijke werking aan toe.

Maar de H. Schrift spreekt van het Woord ook nog in een derden zin, en verstaat er dan onder het woord der wet en des evangelies, waardoor God tot menschen spreekt, zijn wil hun bekend maakt en hen uitnodigt, om aan dien wil te gehoorzamen. Dit woord richt zich tot allen, die leven onder de bedeeling van het verbond der genade en komt tot hen in den weg der zoogenaamde uitwendige roeping, hetzij dit woord door hen gelezen of aangehoord, in de Schrift zelve of in eenig ander boek en tractaat tot hunne kennis gebracht wordt.

Wanneer wij nu het woord in dezen zin nemen, spreekt het vanzelf, dat er evenals aan de genademiddelen in het algemeen, slechts eene zedelijke, noodigende, vermanende, radende kracht aan toegekend kan worden. Dit laat zich reeds afleiden uit de beteekenis en de kracht, welke de menschelijke taal, in het generaal genomen, bezit. Het woord toch, dat wij spreken of schrijven, is niets anders dan eene verbinding van letterklanken of letterteekens, die op zichzelf slechts physische verschijnselen zijn en hoegenaamd geen dragers zijn van de zaken, die er door voorgesteld worden. In de letterklanken of letterteekens als zoodanig ligt volstrekt niet de geestelijke kracht opgesloten, welke in staat is, om in het bewustzijn van een ander kennis te verwekken van die voorwerpen, gedachten of gebeurtenissen, welke door die klanken of teekens worden aangeduid. Want indien dit wèl het geval ware

indien de beteekende zaak en het teeken in het gesproken of geschreven woord zoo vereenigd waren, dat de zaak door het teeken zelf werd medegedeeld, dan zou het woord altijd aan iemand kennis bijbrengen, ook al was het een woord, dat in eene vreemde taal gesproken werd. Het woord, dat in letterklanken gehoord of in letterteekens gezien wordt, is dus op zichzelf niets dan een teeken, dat bij een ander de gedachte opwekt aan de zaak, die erdoor aangeduid wordt. Het woord onderstelt daarom bij dien, tot wien het zich richt, bewustzijn en werkt dan op dat bewustzijn slechts op zedelijke wijze in; de klank *vader* doet het kind denken aan den persoon, die erdoor te kennen gegeven wordt, en die langzamerhand voor zijn bewustzijn zich met dien klank heeft verbonden en als het ware ver-eenzelvigd.

Want, ofschoon het woord als klank of teeken tot de beteekende zaak slechts in zeker contractueel verband staat, is dat verband toch aan de andere zijde zeer innig en nauw.

Wel hebben in de achttiende en ook later nog in de negentiende eeuw vele geleerden gemeend, dat het verband tusschen het woord en de gedachte zuiver toevallig en willekeurig was. Maar dat gevoel is toch zeker onhoudbaar. Evenmin als de maatschappij en de staat door eene vrije wilsdaad uit een zoogenaamd sociaal verdrag is ontstaan, evenmin berust de taal op eene afspraak, die de menschen in vroeger tijd eens met elkander gemaakt hebben.

Terecht kwam Bilderdijk tegen dit Pelagianisme op taalgebied in verzet. Gelijk God zijne deugden en volmaakt-heden in het geschapene tot openbaring brengt, zoo drukt ook de menschelijke geest zich af in al zijne werken, bovenal in zijne woorden. En gelijk heel de natuur een beeld en

gelijkenis is van onzienlijke, geestelijke dingen, zoo is ook de taal in heel haar rijkdom afspiegeling en openbaring van 's menschen geest, afdruk van zijne ziel, uitvloeisel van zijn wezen.

Zelfs sloeg Bilderdijk daarbij tot een ander uiterste over. Er was naar zijne meening in de taal niets toevalligs; elke klank, iedere letter, elk woord had zijne bepaalde kracht en beteekenis, moest die hebben en kon geen andere hebben. Ook dit zou nog niet geheel onjuist zijn geweest, als Bilderdijk dit bedoeld had in historischen zin. Maar de afleiding, welke hij van de woorden gaf, droeg geen geschiedkundig, maar een wijsgeerig karakter en leidde daarom dikwerf tot grove willekeur.

Dat iedere letter en elk woord zijn eigen, noodzakelijke beteekenis heeft, zou waarschijnlijk het geval zijn, wanneer er eene taal bestond, die volkomen normaal, dat is zonder den invloed der zonde zich ontwikkeld had. Maar dit is op geen enkele taal, die onder menschen gesproken wordt, toepasselijk. Naam en wezen beantwoorden niet meer aan elkaar. Teeken en beteekende zaak zijn menigmaal in een verband getreden, dat volstrekt niet door de natuur der dingen gelegd is en daarom ook niet noodzakelijk kan heeten.

Daaruit volgt echter geenszins, dat dit verband willekeurig en toevallig is, dat het op een verdrag en eene afspraak berust. Want dat verband is in de eerste plaats historisch gelegd, het is niet gemaakt en afgesproken, en berust niet op menschelijken wil, maar het is geworden en gegroeid; het is niet mechanisch maar organisch ontstaan. En daarom bestaat er in de tweede plaats een zeker geheimzinnig, verborgen verband tusschen; want de geschiedenis is Gods werk. Hij regeert en bestuurt alle dingen.

Onder de leiding zijner voorzienigheid zijn ook de talen ontstaan, heeft ook de ontwikkeling der talen plaats gegrepen, en is er tusschen woord en gedachte eene vereeniging tot stand gekomen, die haar grondslag vindt in het besef van ieder mensch. Er is, om maar één voorbeeld te noemen, schijnbaar niets willekeuriger en toevalliger, dan de naam, dien wij dragen. De persoonsnamen hebben doorgaans al hun zin en beteekenis verloren. Zij zijn niets dan onverstaanbare klanken geworden, wier oorspronkelijke beteekenis zelden meer op te sporen is en bijna nooit meer gevoeld wordt. En toch is er tusschen den persoon en den naam, die hij draagt, zulk een innig verband, dat de persoon in dien naam beleedigd en onteerd kan worden. Aan den naam hangt zijn waarde en zijn eere. Niemand vindt het aangenaam, als zijn naam verkeerd geschreven of uitgesproken wordt.

Dat verband tusschen woord en gedachte, tusschen teeken en zaak, vindt zijn grondslag, zijne vastigheid, zijn voortdurend bestand in het besef van den redelijken, denkenden mensch. Dat besef wordt in hem gewekt en gekweekt van zijne prille jeugd af aan. Het wordt versterkt door de omgeving, waarin hij leeft, door het volk, waarvan hij een deel uitmaakt, door de historie, waaronder hij opgegroeid is. Alle woord en taal onderstelt dus een zeker besef, een flauw bewustzijn, dat allengs door die taal zelve ontwikkeld en verhelderd wordt. Eene vreemde taal spreekt niet tot ons bewustzijn; het zijn klanken, die wij niet verstaan en die ons niet opleiden kunnen tot de zaken, die erdoor aangeduid worden. Het woord onderstelt, dat wij tot op zekere hoogte hooren en verstaan kunnen. Het heeft invloed op ons, doordat het ons heenwijst naar en denken doet aan de zaak, die er door beteekend wordt.

Het werkt op zedelijke wijze. Er komt geen scheppende, maar eene zedelijke werking aan toe.

Dit alles geldt ook ten opzichte van het woord Gods, dat in de uitwendige roeping door wet en evangelie tot ons komt. Want wel is het een woord Gods, en dus krachtig en levend, maar het is toch ingegaan in onze menschelijke taal, het heeft den vorm, de natuur, de gestalte van het menschelijk woord aangenomen en is ons in alles gelijk geworden, uitgenomen de dwaling en leugen, die in onze taal is ingeslopen. Gelijk het Woord, dat is de Logos, in Christus de waarachtige menschelijke natuur heeft aangenomen, zoo is ook het woord van Gods wil in wet en evangelie vleesch geworden in onze menschelijke taal en daarom ook aan de wetten en regelen dier taal onderworpen.

Omdat de Gereformeerden dit beseften, zeiden zij ook, dat de uitwendige roeping niet genoegzaam en niet krachtadig was. Want de uitwendige roeping was alleen eene roeping door het woord en kon dus slechts eene zedelijke, radende werking uitoefenen. Hierin dachten zij met de Remonstranten eenstemmig. Maar terwijl dezen nu meenden, dat zulk eene zedelijke aanrading voldoende was, leerden de Gereformeerden op grond van Gods Woord, dat er eene krachtdadige, onverwinlijke, rechtstreeksche werking des Heiligen Geestes bij moest komen, indien de uitwendige roeping zou worden opgevolgd en gehoorzaamd.

En voorts leidden zij uit deze zedelijke werking der uitwendige roeping terecht af, dat niemand haar *zaligmakend* hooren kan, tenzij hij, niet in tijd maar in orde, tevoren zij wedergeboren uit water en Geest. Het *zaligmakend* hooren van het Woord Gods onderstelt de wedergeboorte. Want niemand kan tot Christus komen, tenzij de Vader

hem trekke. En een iegelijk, die het van den Vader gehoord en geleerd heeft, die komt tot Christus.

Omdat het Woord op zichzelf overeenkomstig zijn aard en natuur geen andere dan eene zedelijke werking kan uitoefenen, gaat aan het zaligmakend hooren van dat Woord, niet steeds in tijd, maar wel in orde, de wedergeboorte vooraf.

En omdat het Woord Gods slechts zaligmakend gehoord kan worden door wie wedergeboren is — want de natuurlijke mensch verstaat niet de dingen, die des Geestes Gods zijn; daarom moet er onderscheid gemaakt worden tusschen de werking, die het Woord bij de wedergeboorte, en die, welke het bij het geloof en bij de bekeering uitoefent.

Maar vooraf dient ter voorkoming van misverstand er nadruk op gelegd te worden, dat het maken van dit onderscheid hoegenaamd niets beslist over deze andere vraag, of wedergeboorte en geloof altijd of in den regel samenvallen, dan wel of ze door een tijdsverloop van jaren en zelfs door een dienen van de wereld en een leven in de zonde gescheiden kunnen zijn.

Niemand zal aan den eenen kant tegenspreken, dat bij volwassenen wedergeboorte en geloof in tijd kunnen samenvallen, en dat iemand op hetzelfde oogenblik, dat hij onder de prediking des Woords wordt wedergeboren, dat Woord zaligmakend hoort en aanneemt. En omgekeerd zal niemand het willen betwisten, dat onze kinderkens door Gods Geest kunnen zijn wedergeboren, zonder dat zij vanwege hun leeftijd nog in staat zijn, om dat nieuwe leven in de daden van geloof en bekeering te openbaren.

Beide deze waarheden werden door de Gereformeerden steeds vastgehouden. Ofschoon zij daarom eenerzijds tegen

alle pelagianiseerende richtingen staande hielden, dat het Woord alleen niet voldoende was en dat er eene rechtstreeksche, onverwinnlijke werking des H. Geestes in het hart van den zondaar bij moest komen, hebben zij aan de andere zijde steeds als regel gesteld, dat die werking des Geestes gepaard ging met de bediening des Woords.

Wie daarom erkent, dat de werking des Woords bij de wedergeboorte eene andere is dan bij geloof en bekeering, spreekt daarmee nog in geenerlei wijze uit, dat het Woord van de wedergeboorte ten eenenmale is uitgesloten.

Reeds vroeger is aangetoond, dat de Gereformeerde theologen de wedergeboorte wel menigmaal onmiddellijk noemden, maar nooit om daarmee te kennen te geven, dat de wedergeboorte altijd plaats had zonder of buiten het Woord, maar om ermede aan te duiden, dat met de prediking des Woords eene rechtstreeksche, van 's menschen wil onafhankelijke, onwederstandelijke werking des Heiligen Geestes in het hart van den zondaar gepaard moest gaan.

Zelfs Godgeleerden, die zoo sterk als Maccovius er nadruk op leggen, dat het zaligmakend hooren van het evangelie de wedergeboorte onderstelt, en dat dus de beteekenis, die aan het Woord bij de wedergeboorte toekomt, wezenlijk verschilt van die, welke het draagt bij geloof en bekeering, hebben daarmee toch geenszins de bedoeling gehad, om de wedergeboorte van alle verband met het Woord los te maken.

Dat blijkt ook ten duidelijkste uit de leer, welke door de Gereformeerde theologie wordt voorgedragen over het verband van in- en uitwendige roeping.

De onderscheiding tusschen deze tweeërlei roeping is het eerst door Augustinus uit de Heilige Schrift afgeleid en dan door Calvijn tot een hoogst belangrijk artikel in de

Gereformeerde theologie gemaakt. Maar wanneer de Gereformeerde theologen deze onderscheiding in de roeping behandelen, leggen zij er steeds nadruk op, dat hiermede geen twee soorten van roeping bedoeld worden.

De uitwendige en de inwendige roeping zijn eigenlijk ééne. De onderscheiding is niet eene indeeling van een geslacht in zijne soorten, maar van een geheel in zijne deelen. Zooals aan de kerk eene zichtbare en onzichtbare, aan het genadeverbond eene uitwendige en eene inwendige zijde onderscheiden worden, zoo geschiedt dit ook bij de roeping. De roeping is ééne, gelijk de kerk en het genadeverbond één is, maar zij heeft twee zijden, zij is uit twee deelen samengesteld. Het is hetzelfde Woord, dat God door de uitwendige roeping verkondigen laat en in de inwendige roeping door den Heiligen Geest inschrijft in de harten. Het is ééne roeping, wier twee deelen steeds verband houden met elkaar.

Bepaaldelijk hielden de Gereformeerden dit verband van het uit- en inwendige bij kerk, verbond, roeping, genademiddelen vast tegenover de Wederdoopers, Kwakers en allerlei Enthusiasten, die door hunne leer van het inwendig woord heel de bijzondere openbaring Gods ondermijnden en ten slotte in het rationalisme eindigden.

Wel is waar vallen beide zijden in deze onderscheidingen nimmer saam. De zichtbare en de onzichtbare kerk dekken elkander niet; er zijn naar het woord van Augustinus schapen buiten en wolven binnen de schaapskooi der kerk van Christus op aarde. De uitwendige en de inwendige zijde van het genadeverbond passen niet ten volle op elkaar; er zijn velen, die naar onzen maatstaf in de bedeeeling van het genadeverbond behooren en toch het wezen en de geestelijke weldaden van dat verbond niet deelachtig zijn.

Bij de genademiddelen gaan teeken en beteekende zaak niet altijd gepaard; er zijn velen, die gedoopt zijn en aan het avondmaal deelnemen, zonder dat zij de beteekende zaak van deze sacramenten met een waar geloof hebben aangenomen.

En zoo ook zijn uit- en inwendige roeping niet altijd verenigd. Velen worden er aan de eene zijde geroepen, die niet zijn uitverkoren; en aan den anderen kant is het mogelijk, dat er inwendig geroepen worden, die nooit met bewustheid de prediking des Woords konden hooren. Het laatste is bij de vroegstervende kinderen der geloovigen het geval, te wier aanzien de Synode te Dordrecht beleed, dat geloovige ouders niet aan hunne verkiezing en zaligheid mochten twifelen.

Maar desniettemin waren de Gereformeerden er altijd op bedacht, om de uitwendige en de inwendige roeping met elkander in verband te houden. De Geest van Christus werkt in den regel daar alleen, waar zijn Woord en sacrament overeenkomstig zijner instelling bediend wordt. En voorzoover die Geest buiten dezen kring zaligmakend werken mocht, is die werking zeldzaam, buitengewoon en ons onbekend (Synopsis pur. theol. XXX 33.)

Daarom is het niet juist, te beweren, dat de Gereformeerden de wedergeboorte als uitsluitend werk des Heiligen Geestes van alle verband met het Woord hebben losgemaakt. Hoogstens hebben dat enkele Godgeleerden, en dan nog maar in zekeren zin en tot op zekere hoogte gedaan. Veeleer kan het eenparig gevoelen der Gereformeerde kerken en Godgeleerden aldus worden omschreven, dat de wedergeboorte in den regel vrucht is van de werking des Heiligen Geestes, welke zich verbindt met de verkondiging des evangelies. Zelfs aarzelden zij niet,

om het Woord het middel en het zaad der wedergeboorte te noemen.

Maar hoe men hierover ook oordeelen moge, dit staat in allen gevalle vast, dat de werking des Woords, wijl deze alleen eene zedelijke kan zijn, bij de wedergeboorte eene andere is dan bij geloof en bekeering.

Al staat de wedergeboorte ook met het Woord in verband, wijl de Heilige Geest in den regel slechts daar zaligmakend werkt, waar het evangelie verkondigd wordt; toch moet er onderscheid gemaakt worden tusschen de werking, die door het Woord bij de wedergeboorte, en die, welke daardoor bij geloof en bekeering geoeffend wordt.

Dit vloeit uit de zedelijke werking van het Woord vanzelve voort, en gaat ook dan door, wanneer wedergeboorte en geloof niet in tijd doch slechts in orde verschillen.

Bij het wekken van geloof, n.l. van de daad des geloofs, is het Woord volstrekt noodzakelijk. Natuurlijk niet in dien zin, alsof God geen andere wegen zou hebben kunnen inslaan, om het dadelijk geloof in zijne uitverkorenen te werken. Maar noodzakelijk, in aanmerking genomen den geopenbaarden wil van God. Want deze maakt ons bekend, dat het geloof uit het gehoor is, en het gehoor door het Woord Gods. Hoe toch zullen zij den naam des Heeren aanroepen, in welken zij niet geloofd hebben? En hoe zullen zij in Hem gelooven, van welken zij niet gehoord hebben? En hoe zullen zij hooren, zonder die hun predikt? Bij het werken van deze daad des geloofs en der bekeering is het Woord een middel in eigenlijken zin; een middel, waardoor God het vermogen des geloofs werkelijk in de daad des geloofs doet overgaan; eene uitwerkende oorzaak, die in Gods hand en onder de leiding

des Heiligen Geestes datgene voortbrengt, waartoe het geschikt en bekwaam is. Gelijk het oog alleen niet genoeg is, maar dan alleen werkelijk ziet, wanneer het van buiten door het licht wordt bestraald; gelijk het oor op zichzelf niet voldoende is, maar dan alleen metterdaad hoort, wanneer het van buiten klanken opvangt; zoo kan het geloofsvermogen, dat in de wedergeboorte wordt ingeplant, niet tot de daad des geloofs overgaan, zonder dat het van buiten af met het Woord des evangelies bekend wordt gemaakt. Gelijk het licht past aan het oog en de klank aan het oor, zoo past en voegt het geloofsobject, dat in de Heilige Schrift ons aangeboden wordt, aan het nieuwe leven, dat de Heilige Geest in de wedergeboorte instort in het hart. Gelijk het hert schreeuwt naar de waterstroomen, zoo dorst de ziel van den wedergeborene naar God, die in Christus zich als zijn Vader heeft geopenbaard en vindt lansen alleen uit de bron, welke in de Heilige Schrift voor hem is ontsloten.

Natuurlijk mag hieruit niet worden afgeleid, dat het geloofsvermogen tot de daad des geloofs overgaat of kan overgaan door de inwerking van het Woord alleen. Ook al is iemand wedergeboren, toch is daartoe de uitwendige roeping door het Woord niet voldoende. God immers werkt het willen en werken beide naar zijn welbehagen. Niet alleen uit Hem, maar ook door Hem en tot Hem zijn alle dingen. De uitwendige roeping is nooit genoegzaam, noch bij den aanvang noch bij den voortgang van geloof en bekeering. De inwendige roeping moet zich steeds met de uitwendige verbinden, om het geloofsvermogen voor het eerst en bij vernieuwing in geloofsdaden te doen overgaan. Gelijk het zaad niet ontkiemt en uitspruit en vruchten draagt, zonder dat het in een toebereiden akker geworpen en voortdurend door regen en zonschijn ver-

kwikt en gekoesterd wordt, zoo ook blijft het Woord vruchteloos, tenzij God er voortdurend den wasdom over gebiede. De Heilige Geest moet zich paren met het gepredikte Woord, zal het vermogen des geloofs in de daad des geloofs overgaan. Onderstelde wedergeboorte maakt deze bijzondere, bijkomende werking des Geestes niet overbodig en het Woord alleen niet genoegzaam. Ook wie het vermogen heeft om te gelooven, kan niet metterdaad gelooven, zonder dat de Heilige Geest door de inwendige roeping het Woord heiligt en zegent aan zijn hart. Het vermogen, om zaligmakend te hooren, wordt in de wedergeboorte geschonken; maar dit zaligmakend hooren zelf, in der daad en in der waarheid, is evenzeer vrucht van eene bijzondere werking des Heiligen Geestes. Ook al onderstelt men dat degenen, aan wie men het evangelie verkondigt, wedergeboren zijn; dit doet hoegenaamd niets af aan de noodzakelijkheid, dat de Heilige Geest zich met de verkondiging des Woords pare en het vermogen des geloofs in de daad des geloofs doe overgaan.

Maar wanneer dit goed in het oog gehouden wordt, dan kan men zeggen, dat de Heilige Geest zich bij dit werk van het Woord als van een instrument bedient. Het Woord is hierbij werkelijk een middel, een zedelijk middel, maar toch een middel in eigenlijken zin, krachtdadig en werkende datgene, waartoe het bekwaam en geschikt is. Het schenkt aan het geloof zijn voorwerp en inhoud, gelijk de taal aan het kind de gedachten verschaft, waartoe het in het denk- en spraakvermogen is voorbeschikt.

Een ander karakter draagt echter de werking des Woords bij de wedergeboorte. Ook al vallen wedergeboorte en geloof bij volwassenen soms tijdelijk volkomen saam, het Woord onderstelt toch in logischen zin de wedergeboorte,

indien het zaligmakend gehoord en aangenomen zal worden. Want een natuurlijk mensch kan het Woord wel lichame-lijk hooren. Hij kan het krachtens allerlei invloeden van opvoeding en omgeving met een historisch geloof voor waarheid erkennen. Hij kan het Woord ook hooren en terstond met vreugde ontvangen en voor een tijd er zich in verblijden. Maar hij kan het niet zaligmakend geloo-ven, tenzij hij vooraf, niet in tijd misschien maar dan toch in orde, zij wedergeboren uit water en Geest. Als het Woord vruchten zal dragen van geloof en bekeering, dan moet het vallen in eene goede aarde, die toebereid is door de werking des Heiligen Geestes.

Wie dit ontkennen wilde, zou de Gereformeerde lijn ver-laten en op die der Remonstranten overgaan. Hij zou de grenslijn uitwisschen, welke in de Heilige Schrift getrok-ken wordt tusschen den geestelijken dood en het geestelijk leven, en het wezenlijke onderscheid tusschen beide inruilen voor een geleidelijken overgang.

Maar daaruit volgt dan ook, dat het Woord bij het tot stand komen der wedergeboorte geene zedelijke werking uitoefenen kan. Want om zulk eene werking te kunnen uitoefenen, is het noodig, dat het geloofsvermogen zij in-geplant. Het Woord kan toch uit den aard der zaak eerst werken, wanneer het verstaan wordt. Maar verstaan kan het Woord eerst worden door den mensch, die werd weder-geboren. Zoolang de mensch een natuurlijk mensch is, verstaat hij de dingen niet, die des Geestes Gods zijn. De zaligmakende werking des Woords begint en kan eerst beginnen op het oogenblik, dat de mensch door den Hei-ligen Geest in de wedergeboorte bekwaam is gemaakt, om het geestelijk te verstaan en geloovig aan te nemen.

De^r wedergeboorte heeft dus plaats *onder* het Woord, *bij*

het Woord, *met* het Woord, maar geschiedt niet *door* het Woord, in dien zin, dat de Heilige Geest alleen door dat Woord heen zou inwerken in het menschelijk hart. Want de Heilige Geest heeft zich wel verbonden, om de gemeenschap met Christus en zijne weldaden daar tot stand te brengen, waar het Woord van Christus verkondigd wordt; maar Hij heeft zichzelf en zijne werking niet opgesloten in noch besloten binnen het Woord. Het Woord is evenmin als het sacrament een magisch middel, dat door de bovennatuurlijk ingestorte kracht de genade mededeelt; maar het is de voorwaarde, waaronder, de gelegenheid, waarbij, de weg, waarin God zijne genade aan den zondaar verheerlijkt en hem Christus en al zijne weldaden deelachtig maakt.

Indien de wedergeboorte wel onder, met en bij, maar toch niet door het Woord heen tot stand komt, kan hier tegen de bedenking worden ingebracht, dat de prediking des Woords dan vrij onnoodig en overbodig wordt. Het waren de Remonstranten, die indertijd dit bezwaar opwierpen tegen de Gereformeerde leer van de krachtdadige en onwederstandelijke roeping. En die bedenking wordt tot op den huidigen dag herhaald. Het is daarom goed, om ze althans voor enkele oogenblikken onder de oogen te zien.

En dan kan ze reeds terstond ondervangen worden met de opmerking, dat het gebod van de evangelieprediking zoo klaar in de Heilige Schrift is vervat, dat er dienaangaande voor twijfel of tegenspraak geen plaats overblijft. Ook al zouden wij dus op geenerlei wijze kunnen inzien de nuttigheid en de noodzakelijkheid van de verkondiging des evangelies; al zouden wij hoegenaamd niet in staat

zijn, om eenigermate het verband in het licht te stellen, dat tusschen die verkondiging en de mededeeling van Gods genade in Christus aan den zondaar bestaat; dan zouden wij toch noch rechtstreeks noch zijdelings het gebod Gods door onze redeneeringen en overleggingen krachteloos mogen maken, en hadden wij niets anders te doen dan kinderlijk en gehoorzaam aan zijn wil ons te onderwerpen. Als Christus ons opdraagt, om zijn evangelie te prediken aan alle creaturen, dan is voor zijne discipelen elke tegenspraak ten einde. Blind in de toekomst en ziende in het gebod — is de leus van elk Christen.

Maar er is toch nog wel wat meer te zeggen, om de door de Remonstranten ingebrachte bedenking van haar kracht te berooven.

In de eerste plaats is de prediking van het Woord Gods zelfs daar niet overbodig en onnut, waar ze door geen waarachtig geloof en door geen oprechte bekeering gevolgd wordt. De zaaier heeft zeker de bedoeling, om het zaad te strooien in eene goede aarde, opdat het ontkieme en opschiete en vruchten drage. Maar onder het zaaien valt er een deel van dat zaad bij den weg en op steenachtige plaatsen en in de doornen. En ook daar is het niet geheel werkeloos. Want ofschoon het zaad in geen van deze drie gevallen in eene goede aarde valt en vruchten voortbrengt, toch komt het met den bodem in aanraking en maakt het zijne geaardheid en hoedanigheid openbaar. Alle degenen, wier hart Jezus in zijne gelijkenis van den zaaier onder het beeld van den weg, van eene steenachtige plaats en van een akker vol doornen voorstelt, zijn hoorders van het evangelie. Zij mogen het in onaandoenlijkheid en onverschilligheid aanhooren, of ook met eenige opgewekte doch oppervlakkige belangstelling aannemen, of zelfs er door

bewogen worden tot eene gedeeltelijke doch niet hartgrondige bekeering — allen hooren toch het evangelie en nemen er eene zekere houding tegenover aan.

En deze is verre van onverschillig. Daarmede wordt ten eerste bewezen, dat de waarheid Gods, in Christus geopenbaard, indruk maakt op het gemoed van allen, die er mede in aanraking komen; ze maakt de gedachten uit veler hart openbaar. Ten tweede is het historisch en tijd- en wondergeloof volstrekt niet één met of zelfs eene voorbereiding van het zaligmakend geloof; maar het is daarom toch niet zonder eenige waarde voor dit leven. Want het houdt de uitbarsting der ongerechtigheid tegen, legt beslag op de booze gedachten en raadslagen van hen, die onder het evangelie leven, maakt, dat er tot op zekere hoogte eene Christelijke maatschappij mogelijk is, en dat de gemeente daarin een gerust en stil leven kan leiden. Ten derde stelt het iederen mensch, die het evangelie hoort en toch verwerpt, onontschuldigbaar, omdat hij, dat evangelie verwerpende, ingaat tegen de getuigenis van zijn eigen geweten, dat in meerdere of mindere mate te midden eener Christelijke omgeving verlicht is door den Heiligen Geest. En ten vierde wordt ook door de uitwendige roeping, die niet in oprecht geloof wordt aangenomen, de raad des Heeren vervuld. Want Christus is gekomen niet alleen tot een opstanding maar ook tot een val voor velen. Het evangelie, dat geen reuk des levens ten leven werd, wordt tot eene reuk des doods ten doode. De verkiezing heeft de verwerping tot hare keerzijde.

In de tweede plaats is de prediking des evangelies niet overbodig en nutteloos, omdat de Heere beloofd heeft in dien weg zijne genade te verheerlijken en de weldaden van Christus mede te deelen. Niet alleen het geloof en de be-

keering, de rechtvaardigmaking en de heiligmaking, maar ook de wedergeboorte. Er zijn zonder twijfel geen eigenlijk gezegde voorbereidingen voor de wedergeboorte. Want er is geen overgang tusschen dood en leven. De wedergeboorte is een volstrekt nieuwe aanvang, waarbij de mensch lijdelijk is, niets doet maar wel iets ondergaat.

Maar desniettemin hebben de Gereformeerden staande gehouden, dat er velerlei werkzaamheden onder en door de prediking des Woords aan de wedergeboorte konden voorafgaan. Natuur en genade zijn onderscheiden, maar zij staan toch niet los naast elkaar. Dezelfde God, die zijne uitverkorenen in Christus door den Heiligen Geest wederbaart, is het ook, die als Schepper en Onderhouder hen verzorgt en leidt tot op het oogenblik toe, dat Hij hen met zijne genade bezoekt.

En daarom zijn de middelen der genade niet overbodig, en is het ook niet onverschillig, hoe wij er gebruik van maken. Mede daarom hielden de Gereformeerde theologen het verband van uit- en inwendige roeping vast. De ééne roeping, die door Woord en Geest tot den uitverkorene komt, is tegelijk krachtdadig en zedelijk. Zij is zoo machtig, dat zij niet kan verwonnen worden, en zij is tevens zoo liefelijk, dat zij allen dwang buitensluit. Haar kracht is zoo uitnemend, dat de bedorven natuur erdoor vernieuwd wordt, en tevens zoo vriendelijk en aangenaam, dat zij de redelijke en zedelijke natuur des menschen ten volle eerbiedigt.

Geheel in dien zin beleed de Dordsche Synode: de bovennatuurlijke werking Gods, door welke Hij ons wederbaart, sluit geenszins uit, noch doet te niet het gebruik des evangelies, hetwelk de hoogstwijze God tot een zaad der wedergeboorte en voedsel der ziele verordend heeft.

Daarom dan, gelijk de apostelen en de leeraren, die op hen gevolgd zijn, het volk van deze genade tot eere Gods en vernedering van allen hoogmoed, godvruchtig onderwezen hebben, en nochtans niet verzuimd hebben, hetzelfde door heilige evangelische vermaningen, onder de oefening des Woords, der sacramenten en der tucht te houden; zoo zij het ook nog heden verre, dat zij, die in de kerk onderwijzen of onderwezen worden, zich verstouten, om God te verzoeken, door vaneen te scheiden de dingen, welke God naar zijn welbehagen allernauwst vereenigd wil doen zijn. Want door de vermaningen wordt de genade medegedeeld; en naarmate wij onzen plicht vaardiger verrichten, naar die mate pleegt de weldaad Gods, die in ons werkt, uitnemender te zijn.

In de derde plaats is de prediking des evangelies noodig en nuttig, opdat zij, die wedergeboren zijn, daardoor bewust en verzekerd worden van het nieuwe leven, dat God hun heeft geschonken. De wedergeboorte is een werk des Heiligen Geestes in het binnenste wezen van den mensch. Gelijk de wind blaast, waarheen hij wil en niemand weet, vanwaar hij komt en waar hij henen gaat; alzoo is een iegelijk, die uit den Geest geboren is. Van den tijd en de wijze der wedergeboorte laat zich weinig bepalen. Maar of wij wedergeboren zijn, komt voor onszelven en voor anderen daarin uit, dat wij het Woord, hetwelk ons gepredikt wordt, met een oprecht geloof aannemen en ons met waren harte tot God bekeeren. Ook zal het ons weinig baten, of wij bij anderen en bij onszelven de wedergeboorte onderstellen, indien het nieuwe leven zich bij ons niet in daden van geloof en bekeering omzet.

De apostel Paulus riep daarom den Corinthiërs toe: onderzoekt uzelf, of gij in het geloof zijt; beproeft uzelf

ven! En beproeven kunnen wij onszelven alleen aan den toetssteen van Gods Woord. Dat Woord is onze maatstaf. Daarnaar zullen allen, die het gehoord hebben, geoordeeld worden. En naar het getuigenis van dat Woord zullen in het koninkrijk der hemelen ingaan, niet die daar Heere, Heere! roepen, maar die den wil des hemelschen Vaders doen, en in geloof en bekeering toonen, dat zij wedergeboren zijn uit water en Geest.

Zoo is het dus volkomen naar waarheid, dat de Gereformeerde leer van de bovennatuurlijke werking Gods in de wedergeboorte het gebruik des evangelies geenszins uitsluit noch omstoot. Zelfs biedt zij, behalve dat zij dit gebruik onverkort handhaaft, nog twee belangrijke voordeelen aan.

Aan de eene zijde houdt zij de redelijke en zedelijke natuur des menschen vast en laat zijne verantwoordelijkheid onverzwakt staan. Immers gaan uit- en inwendige roeping saam; de krachtdadige werking des Heiligen Geestes verbindt zich met de zedelijke werking des Woords. De ééne roeping is tegelijk onverwinlijk en liefelijk. Het Woord werkt niet magisch, gelijk het doen zou, wanneer God er de genade in overgestort had op de manier als Rome van de sacramenten leert. Maar het Woord werkt zedelijk op hart en geweten, op verstand en rede van den mensch. Niemand zal zich dan ook voor zijn ongeloof kunnen verontschuldigen met te zeggen: ik was niet wedergeboren en kon daarom niet gelooven. Niemand zal worden veroordeeld, omdat hij zichzelf niet wedergeboren heeft, want dat eischt God niet van den mensch. Maar elk ongeloovige zal daarom worden veroordeeld, wijl hij tegen het getuigenis van zijn geweten in het evangelie versmaad en tegen de zedelijke werking, welke er uitging van het Woord, in hardnekkig ongeloof zich verzet heeft.

Dat is het eerste groote voordeel, hetwelk uit de Gereformeerde leer van het verband van Woord en Geest, van uit- en inwendige roeping voortvloeit.

En het tweede is van niet minder belang. Doordat de Gereformeerden beide onderscheidden en steeds voor vereenzelviging zich wachtten, konden zij op grond van Gods Woord met vrijmoedigheid belijden, dat ook onze kinderen door God in genade konden aangenomen worden. Want de Heilige Geest werkt in den regel wel *met en onder*, maar niet *door* het Woord. Hij is niet onlosmakelijk aan de middelen gebonden. Hij kan de uitverkorenen ten leven brengen, waar en wanneer en hoe Hij wil.

In de Gereformeerde leer van het verband van Woord en Geest gaat de eerbied voor Gods geopenbaarden wil met de volle erkenning van de vrijmacht van zijn verborgen wil saam.

Er blijft alleen over, om ten slotte nog met enkele woorden in het licht te stellen, dat de tot dusver ontwikkelde verhouding van roeping en wedergeboorte geheel overeenstemt met wat de Heilige Schrift dienaangaande leert.

En dan vinden wij in de eerste plaats, dat de Schrift in de toepassing der heilsweldaden eene hooge beteekenis en eene uitnemende kracht toekent aan het Woord. Gelijk God, door te spreken, alle dingen in het aanzijn roept en nog voortdurend onderhoudt en regeert, zoo brengt Hij het werk der herschepping ook door middel van het Woord tot stand. Het eerste, wat God na den val ten opzichte van Adam doet, bestaat daarin, dat Hij hem opzoekt en roept, en in den weg dezer roeping hem weder uit genade naar zijne zijde overbrengt en in zijne gemeenschap herstelt. En sedert dien tijd brengt Hij zelf rechtstreeks en

op buitengewone wijze het woord der roeping tot Abraham, tot Israël, tot de profeten, of laat Hij het tot menschen uitgaan door den mond zijner dienaren. Jezus trad zelf op met de prediking: de tijd is vervuld en het koninkrijk Gods is nabij gekomen, bekeert u en geloof het evangelie. En Hij gaf zijn apostelen en dienaren in last, om datzelfde evangelie te verkondigen aan alle creaturen. De roeping door wet en evangelie is de weg, waarin God zijne genade aan zondaren verheerlijkt en de gemeenschap aan Christus en zijne weldaden hun meedeelt. Hetgeen de apostelen gezien en gehoord hebben, verkondigen zij ons, opdat wij met hen gemeenschap zouden hebben, en deze onze gemeenschap ook zijn zou met den Vader en met zijnen Zoon Jezus Christus. Geen stem des gewetens, geen inwendig licht, maar het Woord is het middel, waardoor God de door Christus verworvene zaligheid aan menschen uitdeelt en toepast.

En daartoe is naar de leer der Schrift het Woord bij uitnemendheid geschikt. Nog veel minder dan de teekenen in doop en avondmaal, is het Woord daartoe willekeurig gekozen. Veeleer is het een door God zelf verordend en toebereid instrument, om zijne gedachten, ook zijne vredesgedachten in Christus bekend te maken, om de kracht zijner genade tot openbaring te brengen, en om menschen, in overeenstemming met hunne redelijke en zedelijke natuur, zonder dwang, en toch krachtdadig, de weldaden des genadeverbonds deelachtig te maken.

Immers is dat woord, op 's Heeren last door zijne dienaren gesproken, een vuur gelijk, dat alle menschenwerk verteert, een hamer, die een steenrots te morzel slaat en allen tegenstand breekt, Jer. 23 : 29. De mond dergenen, die met dat woord zijn toegerust, is als een scherp zwaard,

en als een pijl, die de harten doorboort, Jes. 49 : 2. Het keert daarom niet ledig weer, maar het doet al wat Gode behaagt, en is voorspoedig in datgene, waartoe Hij het zendt. Gelijk de regen de aarde bevochtigt en vruchtbaar maakt, zoo doet het woord datzelfde ten aanzien van het menschelijk hart. Jes. 55 : 11. Het draagt eene kracht in zich, om zich te vervullen en zich in werkelijkheid om te zetten; het woord der voorspelling scheidt als het ware de toekomst, en is zelf de aanvang van de vervulling van Gods raad.

Evenzoo wordt in het Nieuwe Testament het woord des evangelies ons beschreven als een zaad, dat in de harten wortelen schiet en vruchten draagt van geloof en bekeering, Luk. 8 : 11. Het is eene kracht Gods tot zaligheid, eene kracht, welke van God uitgaat, waarin Hij zich werkzaam bewijst en die de zaligheid werkt, Rom. 1 : 16. Wanneer het in de menschen wordt geplant, heeft het de kracht, om hunne zielen zalig te maken, Joh. 1 : 21. Wilt het geen doode letter, maar een levend woord is, is het krachtig, scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard, en dringt het zoo tot ziel en geest, tot samenvoegselen en merg, tot het innerlijkste wezen van den mensch door, dat het al zijne overleggingen oordeelt en al de gedachten zijns harten openbaart, Hebr. 4 : 12.

En toch leert diezelfde Schrift, welke aan het Woord zoo groote kracht toeschrijft, aan de andere zijde even bevestigt en duidelijk, dat dat Woord alleen niet voldoende is, dat het maar een middel is in de hand van den almachtigen God. De zaligheid is, niet alleen in hare verwerving maar ook in hare toepassing, zijn werk en zijn werk alleen.

Reeds het Oude Testament spreekt dit herhaalde malen uit, al is het ook, dat de wedergeboorte en de vernieuwing

des menschen daar, krachtens de tegenstelling met de toenmaals geldende wettische bedeeing, meestentijds wordt voorgesteld als eene weldaad des Nieuwen Verbonds. De Heere is het, die ooren geeft om te hooren, en oogen om te zien, en een hart, om te verstaan, Deut. 29 : 4, die de harten bevrijdt, Deut. 30 : 6, die zijne wet in het binnenste schrijft, Jer. 31 : 32, die het steenen hart wegneemt en in plaats daarvan een nieuw hart en een nieuwen geest schenkt, Ezech. 36 : 26.

Maar nog klaarder en meer onderscheidenlijk wordt dit alles in het Nieuwe Testament geleerd. Niemand kan toch het koninkrijk Gods ingaan, tenzij hij wedergeboren zij, en die wedergeboorte is uit God, zij is vrucht van de werking des Heiligen Geestes, Joh. 3 : 3, 5. Als iemand daarom tot Christus komt en in Hem gelooft, dan is dat daaraan te danken, dat de Vader hem getrokken en geleerd heeft, Joh. 6 : 44, 45, want niemand kan zeggen, Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest, 2 Cor. 12 : 3. Als Petrus Jezus als den Christus belijdt, dan is hem dat niet door vleesch en bloed maar door den Vader in de hemelen geopenbaard, Matth. 16 : 17. Als Paulus op den weg van Damascus voor Jezus in aanbidding terneervalt, dan is dat toe te schrijven aan het welbehagen Gods, die zijnen Zoon in hem heeft willen openbaren, Gal. 1 : 16. Als Lydia acht geeft op het woord, dat door Paulus gesproken werd, dan is daarvoor haar hart door den Heere geopend, Hand. 16 : 14. Als God de dingen van zijn koninkrijk voor de wijzen en verstandigen verborgen houdt, en ze den kinderkens openbaart, dan heeft dat zijne oorzaak alleen in het welbehagen Gods, Matth. 11 : 25, 26.

Het Woord is dus wel een levend, vruchtbaar zaad, maar om zijne kracht te betoonen en vruchten voort te brengen

van geloof en bekeering, moet het vallen in eene goede aarde, die toebereid is door de werking des Heiligen Geestes. Het is wel eene kracht Gods tot zaligheid, maar alleen voor hen, die gelooven; en dit geloof is eene gave, Ef. 2 : 8. Het is wel een zwaard, maar een zwaard des Geestes, Ef. 6 : 17, dat alleen treft, wanneer Hij het hanteert. Paulus en Apollos toch kunnen slechts planten en natmaken, en zijn niet anders dan dienaars, maar God geeft den wasdom, 1 Cor. 3 : 6. Zij dragen den schat der evangeliebediening in aarden vaten, opdat de uitnemendheid der kracht zij Godes en niet uit hen, 2 Cor. 4 : 7. In hen, die gelooven, wordt de uitnemende grootheid van Gods kracht openbaar, en die kracht is evenredig aan de werking der sterkte zijner macht, welke Hij gewrocht heeft in Christus, als Hij Hem uit de dooden heeft opgewekt en gezet aan zijne rechterhand in den hemel, Ef. 1 : 19, 20. Dan alleen oefent het evangelie zijne zaligmakende werking uit, als het gepaard gaat met de kracht des Heiligen Geestes, die door het geloof doet weten de dingen, welke van God geschonken zijn. Rom. 15 : 19, 1 Cor. 2 : 4, 12, 1 Thess. 1 : 5, 4 : 8, 1 Petr. 1 : 12. De geloovigen zijn daarom een nieuw schepsel, 2 Cor. 5 : 17; zij zijn Gods maaksel, geschapen in Christus Jezus, Ef. 2 : 10.

Al deze weldaden der genade deelt God mede en heel deze toepassing van het werk der zaligheid brengt Hij tot stand in den weg des verbonds, door middel van het Woord, dat Hij op allerlei wijze en in allerlei vorm tot menschen doet uitgaan. In dat Woord houdt Hij ons voor, wat wij te doen hebben; maar in den weg van de verkondiging van dat Woord vervult Hij zelf door zijne genade, wat Hij ons als onzen plicht voorhoudt. Naar het bekende woord van Augustinus: geef, wat Gij beveelt, en bevel

wat Gij wilt. Ezechiël ontvangt den last, om te profeteeren over de beenderen in de vallei en tot hen te zeggen: Gij dorre beenderen, hoort des Heeren woord! En toen hij profeteerde, gelijk hem bevolen was, werd een geluid en eene beroering, en de beenderen naderden, elk been tot zijn been, en er werden zenuwen en vleesch en eene huid over hen, en de Geest kwam in hen en zij werden levend en stonden op hunne voeten. Het woord, dat Ezechiël sprak, was daarvan de oorzaak niet. Want alzoo zeide de Heere: Ik zal den geest in hen brengen en zij zullen levend worden. Maar de prediking van den profeet was toch de weg, waarin, en de gelegenheid, waarbij God deze zijne levendmakende kracht in de dorre doodsbeenderen openbaarde. En evenzoo was het niet de uitwendige klank van Jezus' stem, die Lazarus uit de dooden deed opstaan; maar desniettemin kwam de gestorvene uit op het oogenblik, toen Jezus met groote stemme riep: Lazarus, kom uit!

Op dezelfde wijze gaat het in het geestelijke toe. Van de kinderen spreekt de H. Schrift betrekkelijk weinig; zij geeft alleen aan de geloovigen grond genoeg, om aan de verkiezing en zaligheid hunner jong stervende kinderen niet te twijfelen. Overigens rekt zij alleen met de volwassenen, met hen, die tot jaren des onderscheids gekomen zijn. En voor hen is beslissend, niet of zij onderstellen, dat zij in hun jeugd zijn wedergeboren, maar of zij nu met een oprecht geloof Christus en al zijne weldaden aannemen en zich met waren harte tot God bekeeren. Opdat zij dat doen zouden, wordt hun het evangelie verkondigd. En in den weg van deze verkondiging deelt God de weldaden zijner genade mede en maakt Hij de kracht zijns Geestes openbaar. Als Paulus predikt, opent de Heere

het hart van Lydia, zoodat zij acht neemt op zijn woord. Als Patlus plant en Apollos natmaakt, dan geeft Hij den wasdom. Als de discipelen, uitgegaan zijnde, overal prediken, werkt de Heere mede. Hij geeft door wonderen en teekenen getuigenis aan het Woord zijner genade.

Tot de weldaden, welke God in den weg des verbonds en door middel van zijn Woord aan zijne uitverkorenen schenkt, behoort naar de leer der Schrift ook de wedergeboorte. Toch bestaat hierover niet alleen leerstellig maar ook uitlegkundig verschil. Dat geloof en bekeering niet anders tot stand komen dan door middel van het Woord, wordt door allen toegestemd. Rom. 10 : 14—17 verheft dit boven allen twijfel; het geloof is uit het gehoor en het gehoor door het Woord Gods. Maar over de wedergeboorte in engeren zin bestaat er onder de uitleggers verschil van meening.

Om dit verschil tot beslissing te brengen, is het natuurlijk niet voldoende, om op den klank af een paar teksten aan te halen, waarin van wedergeboorte sprake is. Want dit woord wedergeboorte heeft niet alleen in ons spraakgebruik maar ook in de taal der Heilige Schrift lang niet altijd dezelfde beteekenis. Wanneer Jezus b.v. in Matth. 19 : 28 aan zijne discipelen belooft, dat zij in de wedergeboorte, wanneer de Zoon des menschen zal gezeten zijn op den troon zijner heerlijkheid, ook zullen zitten op twaalf tronen, oordeelende de twaalf geslachten Israëls, dan begrijpt ieder terstond, dat hier niet sprake is van de wedergeboorte, waarover wij te dezer plaatse handelen, maar van de vernieuwing van hemel en aarde, welke plaats hebben zal aan het einde der dagen. Zoo kunnen teksten, waarin het woord wedergeboorte voortkomt, voor ons doel van geen

belang zijn, en andere, die niet van het woord maar van de zaak melding maken, voor ons van groote beteekenis wezen.

Deze regel is reeds aanstonds toepasselijk op 1 Petr. 1 : 3. Daar dankt en looft de apostel den God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, die naar zijne groote barmhartigheid ons heeft wedergeboren tot eene levende hope, door de opstanding van Jezus Christus uit de dooden, tot eene onverderfelijke en onbevlekkelijke en onverwelkelijke erfenis, die in de hemelen bewaard wordt. Ofschoon Petrus hier van het woord wedergeboorte zich bedient, heeft hij daarmede toch niet die weldaad op het oog, welke wij gewoonlijk met dien naam aanduiden. Want hij spreekt hier niet van de wedergeboorte in engeren zin, als instorting van het beginsel des nieuwen levens, maar van het wedergeboren zijn tot eene levende hoop, tot eene onverderfelijke erfenis. De wedergeboorte tot eene levende hoop is hier blijkbaar bij den apostel één begrip. Zijne gedachte is deze: de geloovigen, aan wie hij schrijft, waren vroeger zonder Christus, zonder God en daarom ook zonder hope in de wereld. Maar sedert zij het evangelie gehoord hebben van degenen, die het hun verkondigden door den Heiligen Geest, 1 : 12, zijn zij uit dien hopeloozen en troosteloozen toestand verlost, en de hope deelachtig geworden op eene onverderfelijke erfenis. Zij zijn wedergeboren tot eene levende hope. Deze hope, die eene levende is, die niet ijdel is en niet teleurstelt, maar die eene waarachtige, eene vruchtbare, eene heel het leven vernieuwende hope is, die hope is het nieuwe leven, waartoe God hen heeft herboren. Zij zijn andere menschen geworden, omdat zij eene hope deelachtig zijn geworden, die hen niet bedriegen zal, maar die hen van eene onverderfelijke erfenis

verzekert en hen daarom leven doet. Te danken hebben zij dat nieuwe leven der hope aan God door de opstanding van Jezus Christus, want die opstanding is de grondslag en de kracht, de bron en het voedsel van die hope. Nadat de geloovigen van Petrus' brief van die opstanding van Christus gehoord en dat evangelie met een oprecht geloof hadden aangenomen, zijn zij, die eertijds troosteloos en hopeloos voortleefden, wedergeboren tot eene levende hope. Aan *deze* wedergeboorte gaat de verkondiging van het evangelie en het geloovig aannemen daarvan vooraf.

In een anderen, minder bepaalden zin spreekt Petrus van de wedergeboorte in het 23e vers van ditzelfde hoofdstuk. Hij vermaant daar de geloovigen om elkander lief te hebben, vurig en uit een rein hart. En hij dringt die vermaning aan met de overweging, dat zij immers allen te zamen wedergeboren zijn, niet uit vergankelijk, maar uit onvergankelijk zaad, door het levende en eeuwig blijvende Woord van God. Onder dit Woord is ongetwijfeld het evangelie te verstaan, want in vers 25 zegt Petrus uitdrukkelijk, dat het Woord des Heeren, hetwelk in der eeuwigheid blijft, juist dat Woord is, hetwelk onder hen verkondigd is. De wedergeboorte, die in hen heeft plaats gehad, is dus geschied door middel van het aan hen verkondigde evangelie.

Maar de apostel omschrijft die wedergeboorte nog op eene andere wijze. Hij zegt, dat de geloovigen wedergeboren zijn, niet uit vergankelijk maar uit onvergankelijk zaad, door middel van het levende en blijvende Woord van God. Er is onder de uitleggers groot verschil over, of onder het zaad, waaruit, en het Woord, waardoor de geloovigen zijn wedergeboren, telkens eene andere, dan wel beide malen dezelfde zaak te verstaan zij. Velen denken

bij het zaad aan den Heiligen Geest of aan de wederbarende kracht des Heiligen Geestes of aan het nieuwe levensbeginsel, dat door den H. Geest onder de verkondiging van het evangelie in hun hart is geplant. En zij beroepen zich daarvoor vooral op 1 Joh. 3 : 9 : een iegelijk, die uit God geboren is, doet de zonde niet, want zijn zaad (dat is, het zaad, dat God in zijn hart heeft geplant en waaruit de nieuwe mensch bij hem is voortgekomen) blijft in hem.

Deze uitlegging verdient inderdaad de voorkeur boven die, welke onder het zaad hetzelfde verstaat als wat door het Woord wordt uitgedrukt. Dat er tusschen zaad en Woord verschil is, wordt bewezen door het onderscheid der voorzetsels. De geloovigen zijn wedergeboren *uit* onvergankelijk zaad, maar *door* (of: door middel van) het levende en blijvende Woord van God. Het Woord is dus gedacht als het middel waardoor, maar het zaad wordt voorgesteld als het beginsel, waaruit de wedergeborene is voortgekomen. Wie in Christus gelooft, is immers niet uit den bloede, noch uit den wil des vleesches, noch uit den wil des mans, maar uit God geboren, Joh. 1 : 13. Hij komt voort uit eene scheppende daad Gods, uit eene kracht, uit een nieuw levensbeginsel, dat God door zijnen Geest in het hart heeft geplant.

Maar, al zijn zaad en Woord niet hetzelfde, zij worden toch in een nauw verband tot elkander geplaatst. Dat blijkt ten eerste daaruit, dat Petrus van de geloovigen zegt, dat zij wedergeboren zijn uit een onvergankelijk zaad door middel van het onder hen gepredikte Woord. De wedergeboorte uit onvergankelijk zaad had bij hen plaats, toen het Woord Gods onder hen verkondigd werd, en door middel van dat Woord Gods. En ten andere blijkt het nauwe verband, dat tusschen zaad en Woord bestaat, uit

de bijvoegelijke naamwoorden, waarmede beide omschreven worden. Het zaad heet onvergankelijk en het Woord heet levend en blijvend.

De apostel heeft er goede reden voor, om zaad en Woord op die wijze te omschrijven. Hij vermaant immers de Christenen, om elkander vurig en oprecht lief te hebben. En hij dringt die vermaning daarmede aan, dat zij uit een onvergankelijk zaad en door een levend en blijvend Woord van God zijn wedergeboren. Als wedergeborenen uit zulk een zaad en door zulk een Woord zijn zij vooral verplicht tot standvastige en oprechte liefde jegens elkander. De nadruk wordt door Petrus dus niet zoozeer daarop gelegd, dat zij wedergeboren zijn, als wel hierop, dat zij *uit onvergankelijk zaad en door een levend en blijvend Woord Gods* zijn wedergeboren. Dat Woord, waaraan zij middellijkerwijze hun wedergeboorte danken, en dat zaad, waaruit zij wedergeboren werden, zijn beide onvergankelijk en eeuwig, en verplichten hen daarom tot eene vurige, standvastige, innige liefde. Aan dat Woord, dat de dienaren des evangelies hun verkondigd hebben door den Heiligen Geest 1 : 12, en dat op die wijze door het geloof in hunne harten is geplant geworden, Jak. 1 : 21, aan dat Woord danken zij hun nieuwe leven, en door datzelfde Woord, dat levend en blijvend is, worden zij voortdurend verplicht tot oprechte en vurige liefde jegens elkander.

Ook Jakobus handelt niet van de wedergeboorte in engeren zin, als hij in hoofdst. 1 : 18 zegt, dat God ons naar zijnen wil heeft gebaard door het woord der waarheid. In het oorspronkelijke staat: Naar zijnen wil bracht God ons voort door het woord der waarheid. Dat woord is n.l. eene van de uitnemendste gaven, die er afgedaald zijn van den Vader der lichten, 1 : 17, want het is de volmaakte wet, de wet

der vrijheid, 1 : 25. En als dat woord door een oprecht geloof wordt aangenomen, als het overeenkomstig Gods eigen belofte, Jer. 31 : 33, door Hemzelve in het hart wordt geplant, 1 : 21, dan worden wij daardoor als andere menschen voortgebracht, dan komen wij daardoor in een gansch nieuwen toestand.

Dat dit de gedachte van den apostel is, blijkt uit de toevoeging: opdat wij zouden zijn eerstelingen zijner schepselen. God heeft ons zoo als nieuwe menschen door het woord der waarheid voortgebracht, opdat wij, gelijk Israël in den ouden dag, Gode gewijd en geheiligd zouden zijn, opdat wij in de plaats van het oude Israël zouden treden, Gods bijzonder eigendom zouden zijn en als zoodanig in de wereld ons zouden openbaren, niet als hoorders alleen, maar ook als daders des woords, 1 : 22.

In al deze plaatsen heeft de Schrift dus met de wedergeboorte dien nieuwen staat en toestand op het oog, die bij de Christenen is ingetreden, toen hun het evangelie verkondigd werd in de kracht des Heiligen Geestes en zij dat evangelie met een oprecht geloof hebben aangenomen. De wedergeboorte in engeren zin, als instorting van het nieuwe levensbeginsel, is hier niet van uitgesloten; maar toch hechten bovengenoemde teksten aan de wedergeboorte een veel ruimeren zin. De algeheele vernieuwing, die er door uitgedrukt wordt en die met de wedergeboorte in onzen engeren zin een aanvang nam, werd door de verkondiging des evangelies en door de krachtdadige roeping des H. Geestes voorafgegaan.

Niet anders is het bij den apostel Paulus, die het woord wedergeboorte slechts eenmaal, Tit. 3 : 5, gebruikt, maar van de zaak zelve herhaaldelijk spreekt.

Bij het eerste lezen krijgt men den indruk, dat Paulus deze geestelijke vernieuwing des menschen bindt aan den doop. Titus 3 : 4 kan hierbij buiten beschouwing blijven, want het is hoogst twijfelachtig, dat Paulus bij de woorden : bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes, aan den doop heeft gedacht. Het ligt veel meer voor de hand, om te meenen, dat de apostel de wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes zelve onder het beeld van een bad heeft aangeduid, om daardoor te kennen te geven, dat de geloovigen door die wedergeboorte en vernieuwing als door een geestelijk bad zijn gereinigd en alzoo zalig gemaakt.

Maar al is in Tit. 3 : 5 dus waarschijnlijk niet van den doop sprake, in vele andere plaatsen verbindt Paulus de wedergeboorte en vernieuwing des menschen ten nauwste met den doop. Zoo zegt hij in Rom. 6 : 3, 4, dat zij, die in Christus Jezus gedoopt zijn, in zijnen dood gedoopt en door den doop met Hem in zijnen dood begraven zijn, opdat zij, gelijk Christus uit de dooden opgewekt is, in nieuwigheid des levens wandelen zouden. En deze gedachte wordt in de volgende verzen niet alleen uitgewerkt, maar keert ook elders terug, Gal. 3 : 27, Ef. 4 : 5, Col. 2 : 11, 12. De doop, die in Paulus' tijd altijd bij wijze van onderdompeling plaats had, is eene inlijving in de gemeenschap aan den dood en de opstanding van Christus, en dus inderdaad een bad der wedergeboorte en der vernieuwing des Heiligen Geestes.

En toch kan het de bedoeling van Paulus niet zijn, om de afsterving van den ouden en de opstanding van den nieuwen mensch, dat is met andere woorden, de wedergeboorte zoo aan den doop te binden, dat ze daardoor eerst tot stand zou zijn gekomen.

Want de apostel leert immers duidelijk, dat de doop het geloof onderstelt. Overeenkomstig het bevel van Christus werd in de dagen van Paulus niemand gedoopt, tenzij hij vooraf het evangelie gehoord, door het geloof aangenomen en van dat geloof belijdenis gedaan had, Hand. 16 : 31—33, 19 : 5, 1 Cor. 1 : 17.

Dat geloof nu, dat aan den doop voorafgaat, is bij Paulus het middel der gemeenschap aan Christus en aan al zijne weldaden. Door dat geloof wordt de mensch gerechtvaardigd, Rom. 3 : 26, wordt hij een kind van God, Gal. 3 : 26, ontvangt hij een nieuw leven, Gal. 2 : 20, is hij de zaligheid deelachtig, Rom. 10 : 9, Ef. 2 : 8, heeft hij gemeenschap aan Christus, Gal. 2 : 20, 2 Cor. 13 : 5, Ef. 3 : 17. Zelfs is dat geloof een werkzaam beginsel, bron van vreugde en blijdschap, van liefde en goede werken, Rom. 15 : 13, Gal. 5 : 6. Wie het geloof bezit, is daardoor dus deelgenoot van alle goederen des heils.

Om deze reden kan Paulus de wedergeboorte en het nieuwe leven niet zoo aan den doop hebben verbonden, als ware deze daarvan de oorzaak of het voertuig. Maar als Paulus de Christenen te Rome opwekken wil tot een wandel in nieuwigheid des levens, dan herinnert hij aan hun doop, aan die daad, die het voor henzelfen en voor alle menschen duidelijk aan het licht had gebracht, dat zij met de wereld gebroken hadden en in de gemeenschap met Christus en zijne discipelen waren overgegaan. Die breuke met de wereld en dat ingaan in de gemeenschap met Christus was wel reeds begonnen, toen zij het hun verkondigde evangelie met een oprecht geloof hadden aangenomen. Maar dat geloof had zijne waarheid en echtheid bewezen, toen het zich voltooide in de acte van den doop. Het zich laten doopen was de onmiddellijke, zichtbare uit-

drukking van hun geloof. En de doop drukte daarop in 's Heeren naam het teeken en zegel. De geloovigen werden door den doop verzekerd van de weldaden des verbonds, die zij door het geloof hadden aangenomen. Geloof en doop hangen daarom in dezen zin ten nauwste samen, en het is om die reden, dat Paulus dezelfde weldaden nu eens aan het geloof en dan weer aan den doop kan toeschrijven. In Gal. 3 : 26 en 27 staat het beide naast elkaar: de geloovigen zijn kinderen Gods alleen door het geloof in Christus Jezus en toch hebben zij, door gedoopt te worden in Christus, Christus aangedaan.

Uit dit alles blijkt, dat de afsterving van den ouden en de opstanding van den nieuwen mensch, dat is met andere woorden, de wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes, evenals de rechtvaardigmaking, door Paulus beschreven wordt als eene vrucht des geloofs. Maar dat geloof zelf, ofschoon uit het gehoor, is een werk des Heiligen Geestes, die het onder de verkondiging des evangelies door de krachtdadige roeping in het harte werkt. De verkondiging des evangelies heeft plaats in den Heiligen Geest, in betooning van geest en kracht, 1 Cor. 2 : 4, 4 : 20, 1 Thess. 1 : 5. De roeping, die tot de uitverko-
renen komt, is eene krachtdadige, welke het geloof tot gevolg heeft, Rom. 8 : 28, 30. Dat geloof is eene gave Gods, Ef. 2 : 8. Niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn dan door den Heiligen Geest, 1 Cor. 12 : 3. Bij Paulus is dus het zaligmakend geloof, als het middel der rechtvaardigmaking en als het beginsel des nieuwen levens, eene vrucht van de werking des Heiligen Geestes. En de Heilige Geest werkt dat geloof onder de verkondiging des Woords, door de uit- en inwendige roeping saam. Als Paulus plant en Apollos nat maakt, dan geeft God den wasdom.

Ofschoon er verschil is in de wijze van uitdrukking, komt met deze leer van Paulus zakelijk die van Johannes overeen. Terwijl eerstgenoemde den oorsprong des geloofs toeschrijft aan de krachtdadige roeping Gods, aan de werking des Heiligen Geestes, geeft laatstgenoemde op de vraag: wie zijn het, die tot Christus komen en in Hem gelooven, ten antwoord: degenen alleen, die uit God zijn geboren. Gelijk Paulus zegt, dat de natuurlijke mensch de dingen des Geestes Gods niet verstaat, zoo lezen wij bij Johannes, dat de duisternis het licht niet begrijpt, dat de menschen de duisternis liever hebben dan het licht, dat niemand zonder wedergeboorte het koninkrijk Gods kan zien enz. Tot Christus komen dus met een oprecht geloof alleen diegenen, die door den Vader aan den Zoon gegeven zijn, 6 : 37, 39, 17 : 2 v., 18 : 9, die krachtens die gave in het voornemen Gods reeds gezegd kunnen worden, kinderen Gods te zijn, 11 : 52, en tot Jezus' schapen te behooren, 10 : 16, die daarom in den tijd uit God, uit zijn Geest worden geboren, 1 : 13, 3 : 3, 5 v., 8 : 47, 1 Joh. 2 : 29, 3 : 9, 4 : 7, 5 : 1, 4, 18, uit de waarheid zijn, 18 : 37, de waarheid doen, 3 : 21, Gods wil begeeren te volbrengen, 7 : 17, door den Vader getrokken worden en het van den Vader gehoord en geleerd hebben, 6 : 44, 45, 8 : 47, 10 : 27.

Ongetwijfeld hebben wij bij deze menschen, die met een oprecht geloof tot Jezus kwamen, omdat zij uit God waren geboren, in de eerste plaats te denken aan die Israëlieten, die in de waarheid der Oudtestamentische openbaring waren opgevoed, die deze waarheid liefhadden en dienovereenkomstig wandelden, en die daarom langzamerhand allen in Jezus den Christus erkenden en Hem aannamen met een ongeveinsd geloof, 1 : 11, 12. Voorbeelden hebben

wij daarvan in Andreas, Johannes, Simon, Philippus, Nathanael 1 : 35 v., Nicodemus, 3 : 1 v., Jozef van Arimathea, 19 : 38 en anderen. Zulke Israëlieten zonder bedrog konden, ofschoon zij oprechte geloovigen waren, toch wel korter of langer tijd er aan twijfelen, of Jezus werkelijk die Messias was, die aan de vaderen was beloofd. Maar als zij waarlijk uit God geboren waren, de waarheid kenden en liefhadden, dan kwamen zij ook allen vroeger of later tot Jezus en beleden Hem als den Christus. Omdat zij door den Vader aan den Zoon gegeven waren en dus tot zijne schapen behoorden, daarom kenden zij zijne stem, als deze tot hen kwam, 10 : 26, 27.

Dit komen tot Christus, dit gelooven in zijnen naam, was dan omgekeerd weer een bewijs, dat zij uit God geboren waren. Een iegelijk, die gelooft, is uit God geboren, 1 Joh. 5 : 1, en bewijst in dat geloof, dat hij uit God is geboren. Het geloof is gevolg en vrucht, maar daarom ook teeken en zegel van de geboorte uit God. De geboorte uit God komt eerst, zoowel voor onszelven als voor anderen, in dat geloof aan het licht. Even sterk als de andere apostelen bindt daarom Johannes de zaligheid en het leven aan het geloof. Die in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven, 3 : 16, 36, 5 : 24, 6 : 47, 11 : 25, enz., maar wie niet gelooft, blijft onder Gods toorn, is alreede geoordeeld en zal het leven niet zien, 3 : 16, 18, 36 enz.

Wedergeboorte en geloof staan dus overal, waar de Schrift er over handelt, met elkander in het nauwste verband. Zeer schoon en waar zegt Calvijn in zijne verklaring van Joh. 1 : 13: de evangelist schijnt de orde om te keeren, als hij de wedergeboorte laat voorafgaan aan het geloof, daar ze toch veeleer eene vrucht is van het geloof en er op volgt. Maar daarop dient geantwoord, dat het

een met het ander zeer goed overeenstemt, want door het geloof ontvangen wij een onvergankelijk zaad, waardoor wij tot een nieuw, Goddelijk leven worden wedergeboren. En toch is dat geloof zelf ook reeds een werk des Heiligen Geestes, die niet anders dan in Gods kinderen woont.

Wat God alzoo heeft samengevoegd zullen wij niet scheiden. De wedergeboorte in den ethischen zin van Paulus' spraakgebruik mag niet worden losgemaakt van de wedergeboorte in de metaphysische beteekenis, waarin Johannes meermalen van haar spreekt.

Waar de wedergeboorte in enger zin aanwezig is, daar komt ze, afgedacht van de kinderen, die nog niet tot jaren van onderscheid zijn gekomen, ook in de wedergeboorte in ruimer zin, in oprecht geloof, in waarachtige bekeering, in een leven overeenkomstig Gods getuigenis aan het licht. En waar geloof en bekeering aanwezig zijn, daar mogen wij op grond van Gods Woord bij onszelven en bij anderen tot een voorafgsand werk des Heiligen Geestes besluiten.

Al deze weldaden deelt God uit in den weg des verbonds, onder de bediening der genademiddelen, welke Hij verordend heeft. Wel bevatten de genademiddelen die weldaden niet in zich en kunnen ze daarom ook niet mededeelen of bewerken. Maar God heeft toch in zijne groote goedheid zich verbonden, om al de weldaden des genadeverbonds uit te deelen daar, waar dat verbond naar zijne inzetting wordt bediend.

Dat geeft moed en hope, om met de verkondiging van Gods Woord en de bediening zijner sacramenten getrouwelijk voort te gaan. Gods Woord keert niet ledig weder, maar doet al wat Hem behaagt. Het moge dezen eene reuk des doods ten doode zijn, voor anderen is het eene reuke des levens ten leven. In den weg des verbonds voert

God het raadsbesluit zijner eeuwige verkiezing uit. Maar dat legt ook den plicht op, om het evangelie te prediken aan alle creaturen, niet aan uitverkorenen en wedergeborenen alleen, die ons immers onbekend zijn, maar aan alle menschen zonder uitzondering. Er is onderscheid tusschen de bediening des Woords in de vergadering van geloovigen, en de prediking des evangelies in de Heidenwereld en dat onderscheid mag niet worden uitgewischt. Maar voor allen, die het evangelie hebben gehoord, geldt de regel: die in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven, maar die den Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, de toorn Gods blijft op hem.

INHOUD.

	BLADZ.
1. Inleiding	7
2. De onmiddellijke werking des H. Geestes	19
3. De onmiddellijke werking des H. Geestes en de genademiddelen	46
4. Het verband tusschen de onmiddellijke werking des H. Geestes en de middelen der genade * .	188

864597-X

Van denzelfden Schrijver verscheen bij den Uitgever
dezes :

DE ETHIEK VAN ZWINGLI. (*Uitverkocht*).

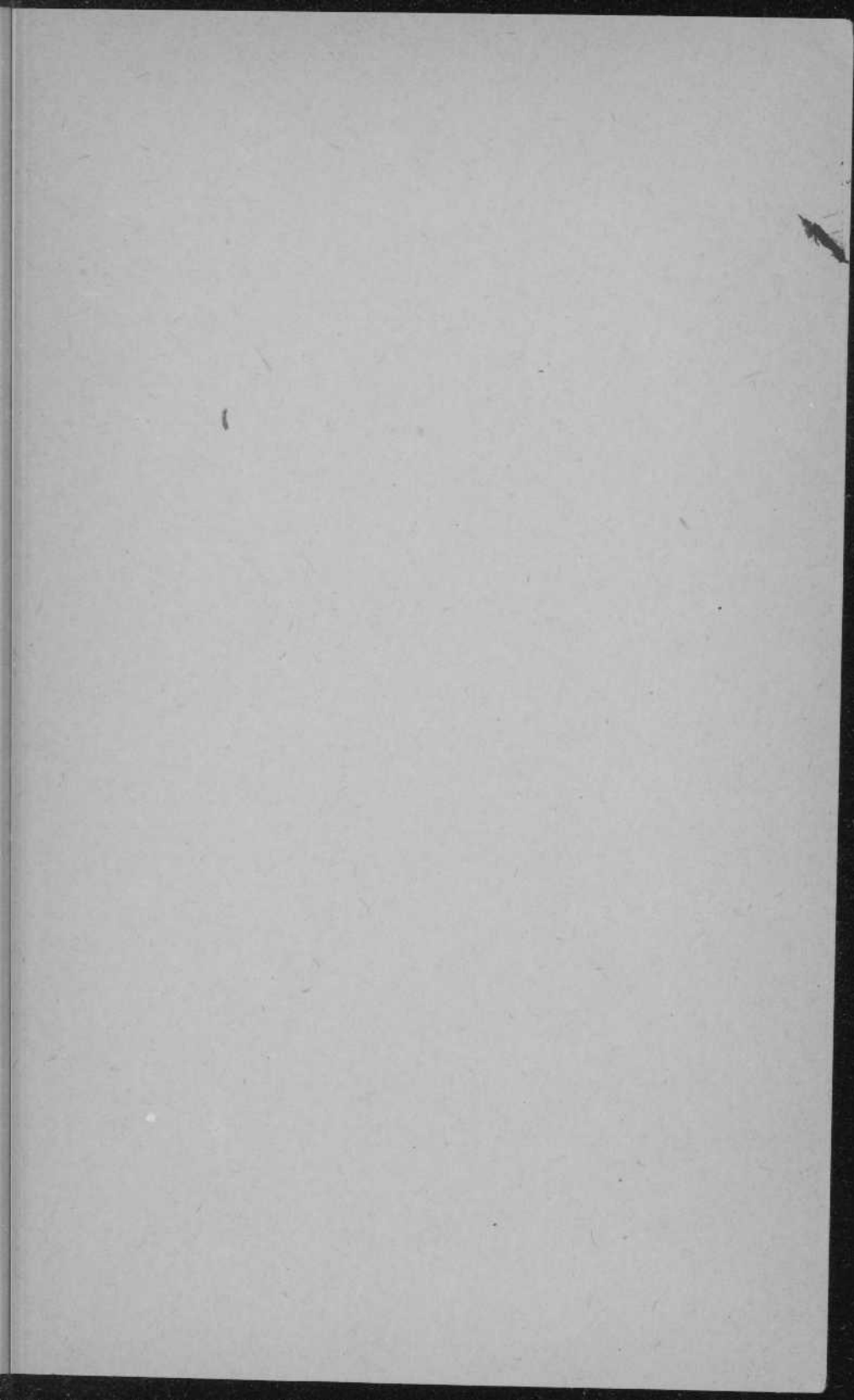
DE WETENSCHAP DER H. GODGELEERDHEID.

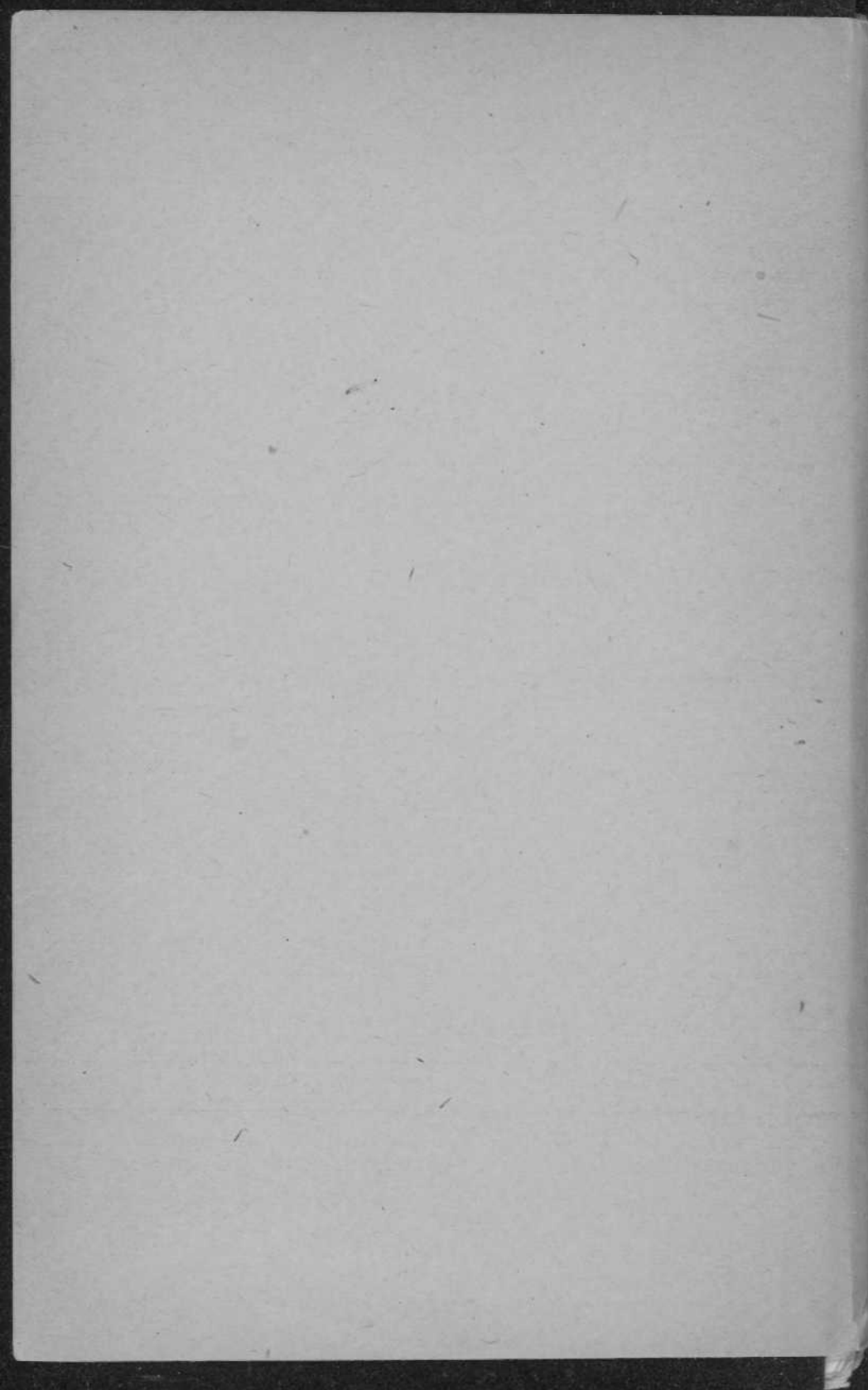
(*Uitverkocht*).

DE KATHOLICITEIT VAN CHRISTENDOM EN

KERK	f 0.70
DE ALGEMEENE GENADE	- 0.70
HET DOCTORENAMBT	- 0.90
HET RECHT DER KERKEN EN DE VRIJHEID DER WETENSCHAP	- 0.45
OULDERS OF GETUIGEN	- 0.75
DE WERELDOVERWINNENDE KRACHT DES GELOOFS	- 0.30
DE WELSPREKENDHEID	- 0.75
BLIJVEN OF HEENGAAN?	- 0.80
ROEPING EN WEDERGEBOORTE	- 1.75
gebonden	- 2.25

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00771 2387

